

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Středisko ibero-amerických studií

Diplomová práce

Bc. Maroš Timko

Španielska občianska vojna a Slovensko (1936-1939)

Spanish Civil War and Slovakia (1936-1939)

Španělská občanská válka a Slovensko (1936-1939)

Praha 2017

Vedúci práce: prof. PhDr. Josef Opatrný, CSc.

Chcel by som sa poďakovať prof. PhDr. Josefovi Opatrnému, CSc., za odborné vedenie, cenné rady a pripomienky, ktorými mi pomohol a prispel pri vzniku nielen tejto práce. Moja vďaka taktiež patrí akademickému zboru Střediska ibero-amerických studií a Ústavu svetových dejin FF UK.

Prehlásenie:

Prehlasujem, že som túto diplomovú prácu vypracoval samostatne, že som náležite citoval všetky použité pramene a literatúru a že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe, dňa 1. mája 2017

.....

Bc. Maroš Timko

Abstrakt

Diplomová práca sa zameriava na problematiku československo-španielskych a slovensko-španielskych vzťahov a kontaktov v priebehu španielskej občianskej vojny (1936-1939). Prostredníctvom spracovania a rozboru slovenskej dobovej literatúry a tlače venujúcej sa téme španielskej vojny sa práca snaží ponúknuť komplexný pohľad na danú problematiku, s prihliadnutím na politické, spoločenské a hospodárske problémy sledovaného obdobia v domácom prostredí ako aj v Španielsku. Autor sa venuje nielen otázke vývoja slovensko-španielskych vzťahov a ich uvedeniu do medzinárodných súvislostí, ale aj kritickej analýze slovenských periodík a literárnych diel zaoberajúcich sa problematikou španielskeho konfliktu vydaných v sledovanom období, a to prostredníctvom zahraničnej i domácej odbornej literatúry ako aj spomienok priamych účastníkov. Cieľom práce je ponúknuť objektívneho náhľadu na tému Slovenska a španielskej občianskej vojny, pričom dôraz je kladený na kľúčové aspekty československých, slovenských ako aj španielskych dejín.

Abstract

The diploma thesis focuses on the issue of Czechoslovak-Spanish and Slovak-Spanish relations and contacts during the Spanish Civil War (1936-1939). Through the elaboration and analysis of the Slovak historical literature and the press on the subject of the Spanish war, it tries to offer a complex view of the issue, taking into account the political, social and economic problems of the mentioned period in the domestic scene as well as in Spain. The author deals not only with the development of Slovak-Spanish relations and their imposition into international context, but also with a critical analysis of Slovak newspapers and literary works dealing with the subject of the Spanish conflict, which were issued during this period, through foreign and domestic academic literature as well as memories of direct participants. The aim of this thesis is to offer an impartial overview on the topic Slovakia and the Spanish Civil War, with emphasis on key aspects of Czechoslovak, Slovak and Spanish history.

Kľúčové slová

Španielsko; Slovensko; občianska vojna; tridsiate roky; Novomeský; Murgaš

Keywords

Spain; Slovakia; Civil War; 1930s; Novomeský; Murgaš

Obsah

Úvod.....	7
1. Slovensko-španielske vzťahy v rokoch 1918–1945.....	12
1.1. Slovensko-španielske vzťahy v období 1918-1936.....	12
1.2 Slovensko-španielske vzťahy v rokoch 1936-1938.....	15
1.3 Slovensko-španielske vzťahy v období slovenskej autonómie a samostatnosti (1938-1945).....	22
2. Slovensko v prvej a druhej Československej republike (1918-1939).....	26
2.1 Postavenie Slovenska v rámci Československa v rokoch 1918-1928.....	26
2.2 Slovensko v ČSR v období medzi rokmi 1928-1938.....	31
2.3 Slovensko v Česko-slovenskej republike (1938-1939).....	37
3. Španielska občianska vojna v slovenskej ľavicovej literatúre (1936-1939).....	43
3.1 Ladislav Novomeský: <i>Od Cerbére po Brunete</i> (1937).....	43
3.2 Ľudovít Žibrita, František M. Komzala: <i>Španielsko včera a dnes</i> (1937).....	50
3.3 DAV: <i>Bráňte Španielsko!</i> (1937).....	56
3.4 L.N.: <i>Slovenskí hrdinovia vo Španielsku</i> (1938).....	63
4. Slovenská pravicová literatúra a španielska občianska vojna.....	71
4.1 Karol Murgaš: <i>Hrdinovia Alcazaru</i> (1937).....	71
5. Španielska občianska vojna a jej reflexia v slovenskej tlači.....	84
5.1 Prvá fáza španielskej občianskej vojny v slovenskej tlači.....	84
5.1.1 Reflexia španielskej vojny v slovenských periodikách v júli 1936.....	84
5.1.2 Slovenské periodiká a španielsky konflikt v auguste 1936.....	90
5.1.3 Slovenské periodiká a španielska vojna v septembri 1936.....	97
5.2 Slovenská tlač v období bitky pri Brunete (júl 1937).....	103
5.3 Slovensko a koniec španielskej občianskej vojny (marec 1939).....	110
Záver.....	115
Zoznam literatúry a prameňov.....	117

Úvod

Obdobie rokov 1936-1939 je možné označiť za kľúčové nielen pre budúci vývoj Španielska, ale aj pre moderné slovenské dejiny. Španielska občianska vojna poznačila krajinu a obyvateľstvo na dlhé desaťročia, pričom bola prvým krokom pre etablovanie režimu generála Francisca Franca, tzv. frankizmu, ktorý trval od konca občianskej vojny až do Francovej smrti v roku 1975. Rozdelenie španielskej spoločnosti na dva tábory, na víťazov a porazených a dôsledky tejto polarizácie sú v krajine badateľné do dnešných dní. Takisto situácia na Slovensku, kedy v sledovanom období posilňovalo hnutie za slovenskú autonómiu a neskôr i za slovenskú samostatnosť, bola kľúčovou pre budúci vývoj Slovenska. Nielen kvôli vnútorným politicko-spoločenským sporom, ale najmä v dôsledku medzinárodnej situácie bolo Československo vydané napospas nacistickému Nemecku, pričom po deklarovaní slovenskej autonómie a následne po vyhlásení Slovenského štátu (14.3.1939) bol spoločný československý štát rozbitý. Naproti tomu sa v rovnakom období v Španielsku dovŕšilo, po troch rokoch občianskej vojny a navzdory množstvu obetí (360.000-600.000 mŕtvych), zjednotenie krajiny pod vládou generála Franca.

Československo udržiavalo so Španielskom diplomatické styky v priebehu takmer celého medzivojnového obdobia. Tieto vzťahy však prešli rôznymi vývojovými fázami a doba španielskej občianskej vojny patrí medzi jedno z najvýznamnejších období v rámci československo-španielskych stykov. Na jednej strane došlo v dôsledku dodržiavania politiky neintervencie v španielskom konflikte zo strany ČSR k oslabeniu obchodných kontaktov, na strane druhej ale mnohí československí dobrovoľníci odišli bojovať do medzinárodných brigád do Španielska. V dôsledku zahraničnopolitickej situácie a s prihliadnutím na vývoj španielskeho konfliktu však došlo k ukončeniu diplomatických vzťahov so španielskou republikou a uznaniu Francovej vlády de jure (január 1939). V tomto trende pokračoval po rozpade Česko-Slovenska aj Slovenský štát, ktorý bol ideologicky frankistickému Španielsku veľmi blízky. S blížiacim sa koncom 2. svetovej vojny sa Slovensko, ako satelit nacistického Nemecka, snažilo zaistiť si pomocou zmlúv a dohôd pretrvanie režimu aj po skončení konfliktu, no na druhej strane si Španielsko taktiež uvedomovalo vážnosť medzinárodnej situácie. Generál Franco preto uskutočnil zahraničnopolitický obrat, prestal sa orientovať na Nemecko a jeho spojencov a v apríli 1945 boli slovensko-španielske diplomatické styky prerušené.

Problematika slovensko-španielskych vzťahov a kontaktov v priebehu španielskej občianskej vojny (1936-1939) nepatrí, napriek nepopierateľnej aktuálnosti a atraktivite, medzi detailne analyzované otázky v rámci slovenskej historiografie. Väčší záujem o španielsku občiansku vojnu a s ňou spojený fenomén československých interbrigadistov ako aj o československo-španielske vzťahy v danom období prejavili českí autori (Vladimír Nálevka, Hana Bortlová, Jaroslav Bouček, Roman Cílek) ako aj španielski historici (Marina Casanova, Matilde Eiroa). Španielskym dejinám (nielen v dobe občianskej vojny) sa venujú v českom prostredí aj Jiří Chalupa a Josef Opatrný. Medzi najvýznamnejších slovenských historikov, ktorí sa venujú španielskej občianskej vojne a španielskym dejinám patrí Peter Száráz, editor zborníku *Španielsko a stredná Európa: Minulosť a prítomnosť vzájomných vzťahov*, ktorý je zároveň autorom viacerých odborných článkov zameraných na slovensko-španielske styky, publikovaných napr. v ročenke *Ibero-Americana Pragensia*. Ďalším historikom zaoberajúcim sa slovensko-španielskymi kontaktmi je Miroslav Michela, ktorý sa takisto venoval osobnosti Karola Murgaša. Záujem o španielske dejiny a prostredie medzi mladšou generáciou historikov dokladajú viaceré bakalárske či diplomové práce, zamerané či už na československo-španielske vzťahy alebo na španielsku históriu v dvadsiatom storočí.

Diplomová práca je rozdelená do piatich kapitol. Prvé dve kapitoly je možné považovať za historické uvedenie do problematiky československo-španielskych ako aj česko-slovenských vzťahov. Ďalšie tri kapitoly sú analýzou dobovej slovenskej pravicovej a ľavicovej literatúry a dobovej slovenskej tlače, zaoberajúcich sa otázkou španielskeho konfliktu. Prostredníctvom historického úvodu a následnej analýzy primárnych prameňov vzťahujúcich sa k danej problematike sa práca snaží ponúknuť objektívny a komplexný pohľad na tému Slovensko a španielska občianska vojna. Čo sa týka metodológie, v práci bol prevažne využívaný diachrónny prístup a progresívna ako aj retrospektívna metóda.

Prvá kapitola je koncipovaná ako historický prehľad československo-španielskych stykov v rokoch 1918-1939 a slovensko-španielskych vzťahov v období 1939-1945. Táto časť diplomovej práce je založená na práci so sekundárnymi prameňmi, pričom medzi používané diela patria najmä dve tematicky zamerané vydania ročenky *Ibero-Americana Pragensia* (Josef Opatrný (ed.): *Las relaciones checo-españolas*; Josef Opatrný (ed.): *Las relaciones checo-españolas: viajeros y testimonios*) a zborník Petra Száraza *Španielsko a stredná Európa: minulost' a prítomnost' vzájomných vzťahov*. Taktiež sú použité zahraničné publikácie, ako napríklad dielo Matilde Eiroa *Las relaciones de Franco con Europa Centro-Oriental (1939-1955)*, práca Mariny Casanova *La diplomacia española durante la guerra*

civil, alebo zborník *Al lado del gobierno republicano: los brigadistas de Europa del Este en la guerra de España*, ktorého editormi sú Manuel Requena a Matilde Eiroa. Kapitola je rozdelená chronologicky do troch podkapitol, ktoré ponúkajú prehľad (česko)slovensko-španielskych vzťahov v troch sledovaných obdobiach (1918-1936; 1936-1938; 1938-1945).

Ďalšia kapitola sa zaoberá problematikou slovenskej otázky v rámci spoločného československého štátu. Taktiež je chronologicky rozdelená do troch podkapitol, ktoré sú časovo vymedzené kľúčovými udalosťami v rámci postavenia Slovenska a česko-slovenských vzťahov v rámci spoločnej republiky (1918-1928; 1928-1938; 1938-1939). Aj v tomto prípade je využívaná najmä sekundárna literatúra a s prihliadnutím na tematické zameranie kapitoly prevažujú práce slovenských autorov (Valerián Bystrický & Dušan Kováč & Jan Pešek: *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín 1848-1992*; Dušan Kováč: *Dejiny Slovenska*; Lubomír Lipták: *Slovensko v 20.storočí*; Elena Mannová: *Krátke dejiny Slovenska*; Martin Vašš: *Slovenská otázka v 1. ČSR (1918-1938)*; Milan Štefanovič: *Zrod slovenskej štátnosti a zánik česko-slovenskej federácie*). Sekundárna literatúra je doplnená o zahraničné diela *The history of the Czech Republic and Slovakia* od Williama M. Mahoneyho alebo *El problema de las minorías en Checoslovaquia durante la I República*, ktorého autorkou je Marina Casanova.

V tretej kapitole sú kriticky analyzované dobové slovenské diela týkajúce sa španielskej občianskej vojny pochádzajúce zo slovenskej ľavice. Každá zo štyroch podkapitol sa zameriava na jednu z publikácií (Laco Novomeský: *Od Cerbere po Brunete*; František Miloš Komzala a Ľudovít Žibrita: *Španielsko včera a dnes*; DAV: *Bráňte Španielsko!* a L.N.: *Slovenskí hrdinovia vo Španielsku*). Pri analýze uvedených diel je využívaná najmä sekundárna literatúra, pochádzajúca z česko-slovenského prostredia (ako napríklad: Miroslav Pekník & Eleonóra Petrovičová (ed.): *Laco Novomeský: kultúrny politik, politik v kultúre*; Jiří Chalupa: *Zápisky o válce občanské*; Roman Cílek: *Krvavá předehra - Španělsko, 1936-1939: Občanská válka a zahraniční intervence*) alebo publikácie zahraničných autorov, odborníkov na problematiku španielskej občianskej vojny (Julián Casanova, Gabriel Jackson, Paul Preston, Antony Beevor alebo Michael Seidman). Prínosnými sú taktiež Orwellove spomienky na boje v občianskej vojne (George Orwell: *Hold Katalánsku*). Kapitola sa snaží ponúknuť objektívny pohľad na španielsku vojnu prostredníctvom komparácie tvrdení a názorov publikovaných v sledovaných slovenských dielach s odbornou česko-slovenskou alebo zahraničnou literatúrou, prípadne so spomienkami priamych účastníkov.

Štvrtá a zároveň predposledná kapitola je venovaná reportážnemu románu Karola Murgaša *Hrdinovia Alcazaru*, vydanému v roku 1937. Toto dielo je jedinou publikáciou pochádzajúcou zo slovenskej pravice, ktorá je analyzovaná v tejto práci. V tejto časti práce dominuje zahraničná sekundárna literatúra, zaoberajúca sa problematikou obliehania toledského Alcázar (Esther Almarcha Núñez-Herrador & Isidro Sánchez Sánchez: *El Alcázar de Toledo: La construcción de un hito simbólico*; Rafael Malagón Del Cerro: *Toledo 1936-1939. La Ciudad en la Guerra Civil*; Alberto Reig Tapia: *El asedio del Alcázar: Mito y símbolo político del Franquismo*), ktorá je doplnená o prevažne cudzojazyčnú literatúru všeobecne orientovanú na otázku španielskej občianskej vojny. Murgašov román je v tejto kapitole kriticky analyzovaný skrz prácu s odbornou, najmä zahraničnou literatúrou a jej komparáciou s obsahom diela *Hrdinovia Alcazaru*.

Posledná kapitola sa zameriava na spracovanie a rozbor dobovej slovenskej tlače, ktorá sa venovala otázke španielskej občianskej vojny. Zvolené periodiká (*Národné noviny*; *Slovák*; *Slovenské zvesti*; *Slovenský denník*) reflektujú široké politické spektrum na Slovensku v dobe prvej republiky. Do tohto obdobia je možné zaradiť prvé dve sledované fázy španielskeho konfliktu, ktoré sú obsahom prvých dvoch podkapitol (obdobie od vypuknutia povstania po dobytie Alcázar v Toledu a obdobie bitky pri Brunete). Po vyhlásení autonómie a vzniku štátostrany Hlinkova slovenská ľudová strana – Strana slovenskej národnej jednoty (HSLŠ-SSNJ), ktorá vznikla zjednotením väčšiny slovenských politických strán, sa počet sledovaných periodík zúžil (v dôsledku rozpustenia KSČ sa zastavilo vydávanie novín *Slovenské zvesti* a v roku 1938 prestal vychádzať i *Slovenský denník*). Posledná sledovaná fáza, ktorá je zároveň poslednou podkapitolou, časovo korešponduje so záverom španielskej občianskej vojny, pričom v rámci tohto obdobia sú analyzované denníky *Národné noviny* a *Slovák*, ktoré boli doplnené o týždenník *Gardista*.

Čo sa týka primárnych prameňov, v tejto diplomovej práci sú na jednej strane spracované a analyzované dobové slovenské periodiká (*Gardista*; *Národné noviny*; *Slovák*; *Slovenské zvesti*; *Slovenský denník*), ako aj slovenská literatúra publikovaná v období španielskej občianskej vojny zaoberajúca sa touto problematikou. Ako primárne pramene, využité však skôr k rozboru slovenskej dobovej tlače a literatúry, je možné označiť spomienky G. Orwella *Hold Katalánsku* alebo memoáre Jozefa Mikuša *Pamäti slovenského diplomata*. V prípade slovenskej dobovej tlače boli zvolené periodiká pochádzajúce zo slovenskej ľavice: *Slovenské zvesti* - noviny vydávané komunistami; zo slovenskej pravice: *Gardista*, *Slovák* - oficiálne periodiká strany HSLŠ; ako aj tlačový orgán agrárnej strany

(*Slovenský deník*) a SNS (*Národné noviny*). V dôsledku limitovaného rozsahu tejto práce je výskum v rámci slovenskej tlače zameraný len na určité, pravdepodobne najvýznamnejšie fázy španielskeho konfliktu (doba od vypuknutia povstania (17.-18.7.1936) až po dobytie Alcázar v Toledě povstalcami (27.9.1936); obdobie bitky pri Brunete (6.-25.7.1937) a záver konfliktu - marec 1939).

V rámci slovenskej literatúry publikovanej v sledovanom období, venujúcej sa španielskej občianskej vojne, sú analyzované štyri diela pochádzajúce zo slovenskej ľavice: reportáž Laca Novomeského *Od Cerbére po Brunete* (1937) a brožúra *Španielsko včera a dnes* autorov Františka M. Komzalu a Ľudovíta Žibritu (1937); *Bráňte Španielsko!* (1937) ktorej autorom je DAV a dielo *Slovenskí hrdinovia vo Španielsku* (1938) od autora s iniciálami L.N. Na druhej strane politického spektra boli publikované dve diela: román Karola Murgaša *Hrdinovia Alcazaru* (1937) a brožúra *Bolševické peklo vo Španielsku*, ktorú vydal František Jehlička. Je nutné dodať, že posledné menované dielo nie je, v dôsledku jeho nedostupnosti, v tejto práci spracované. S prihliadnutím na množstvo publikácií týkajúcich sa španielskej občianskej vojny publikovaných v danej dobe v Československu, je aj s ohľadom na tematické zameranie diplomovej práce, výber publikácií limitovaný na diela, ktoré boli vydané v sledovanom období v slovenskom jazyku a výhradne slovenskými autormi.

Diplomová práca sa snaží prostredníctvom rozboru dobovej slovenskej literatúry a tlače analyzovať záujem o španielsku občiansku vojnu na Slovensku v danej dobe. Historickým uvedením do problematiky československo-španielskych a slovensko-českých vzťahov, založeným najmä na sekundárnej literatúre a následnou analýzou primárnych prameňov vzťahujúcich sa k otázke Slovenska a španielskej občianskej vojny, chce práca ponúknuť komplexný a objektívny pohľad na zvolenú problematiku. Cieľom diplomovej práce je ozrejmienie reflexie španielskeho konfliktu na Slovensku v období medzi rokmi 1936-1939, pričom práca by mohla byť prínosnou nielen pre ďalší výskum v rámci (česko)slovensko-španielskych vzťahov, ale aj pre lepšie pochopenie historických súvislostí.

1. Slovensko-španielske vzťahy v rokoch 1918–1945

1.1 Slovensko-španielske vzťahy v období 1918-1936

Vzťahy medzi Slovenskom a Španielskom boli v období medzi rokmi 1918–1936, teda od vzniku prvej Československej republiky v októbri 1918 až po vypuknutie španielskej občianskej vojny v júli 1936, udržiavané na úrovni oficiálnych stykov medzi Československou republikou a Španielskym kráľovstvom, resp. od apríla 1931 Druhou španielskou republikou. Slovensko (od roku 1928 Slovenská krajina s vlastnou samosprávou) tvorilo v tom čase integrálnu súčasť Československej republiky a tým pádom nevytváralo vlastnú zahraničnú politiku. Na úvod je taktiež potrebné uviesť, že tak ako Československo, ani Španielsko nepovažovalo udržiavanie a posilňovanie československo-španielskych stykov za kľúčový aspekt svojej zahraničnej politiky.

K nadviazaniu diplomatických stykov medzi Československom a španielskou monarchiou došlo už 19.6.1919, no československé vyslanectvo v Madride zahájilo svoju činnosť až dňa 12. mája 1921.¹ Prvým československým vyslancom v Španielsku sa stal Miloš Kobr,² no už od 15. februára 1919 pôsobil v Barcelone ako československý konzul Josef Šindler a Španielske kráľovstvo reprezentoval v Československu honorárny konzul.³ Od decembra 1925 viedol zastupiteľský úrad v Španielsku z pozície chargé d'affaires Adolf Berka. Napriek už uvedenej skutočnosti, že Československo ani stredná Európa nepatrili medzi primárne záujmy španielskej zahraničnej politiky, medzi oboma krajinami došlo k rozvíjaniu nielen diplomatických, ale aj obchodných stykov. Ich nadväzovaniu a posilňovaniu nezabránil ani určitý ideologický rozpor, spojený s nostalgiou spôsobenou rozpadom habsburskej monarchie, pričom Československá republika bola Španielskom považovaná za ľavicový a nestabilný štát. K podpisu prvej obchodnej zmluvy s doložkou najvyšších výhod medzi oboma štátmi tak došlo už dňa 18.11.1921.⁴ Medzi hlavné dovozné artikly zo Španielska do Československa patrili nerastné suroviny (ortuť a pyrit), víno, ovocie

¹ UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007, p. 798.

² Miloš Kobr (1878-?) - po štúdiách vo Viedni pôsobil v diplomatických službách habsburskej monarchie. Bol menovaný vicekonzulom v Šanghaji, od roku 1913 bol správcom generálneho konzulátu v Buenos Aires. Od apríla 1919 pracoval na Ministerstve zahraničných vecí Československa a následne zastával diplomatické posty v Paríži a Berlíne. Medzi rokmi 1921-1925 bol vyslancom v Madride a od roku 1922 aj v Portugalsku. Neskôr bol vyslancom v Turecku a v rokoch 1933-1939 v Maďarsku. Počas vojny vstúpil do služieb exilovej vlády, no po roku 1948 z ČSR emigroval.

³ EIROA, Matilde. *Las relaciones de Franco con Europa Centro-Oriental (1939-1955)*. Barcelona: Editorial Ariel, 2001, p. 15.

⁴ NÁLEVKKA, Vladimír. *Las relaciones checoslovaco-españolas durante los años de la guerra civil*, in: OPATRŇY, Josef, (ed.). *Las relaciones checo-españolas*. Ibero-Americana Pragensia. Supplementum, Praga: Karolinum, 2007, p. 245.

(pomaranče, citróny, hrozno, figy a orechy), olivový olej, ryby a morské plody; opačným smerom bola exportovaná československá obuv, textil, sklo, keramika, bižutéria, ako aj chmeľ či strojárnske výrobky.⁵

Ďalšia obchodná dohoda (o colných tarifách) medzi ČSR a Španielskom bola podpísaná v júli 1925, pričom okrem doložky najvyšších výhod pre vzájomný obchod taktiež stanovovala ročné kontingenty tovarov v rozdelení na štvrtroky. Táto zmluva vstúpila v platnosť po ratifikácii vo februári 1927, pričom už v decembri 1928 bola podpísaná dodatková dohoda.⁶ Ako ďalej uvádza Száraz: „*Pred občianskou vojnou (v období 1925-1935) československo-španielsky obchod veľmi zreteľne odrážal širšie medzinárodno-hospodárske súvislosti. Tak potom môžeme v rokoch 1925-1929 sledovať pomerne výrazný nárast obratu vzájomného obchodu, kým roky 1930-1933 sú obdobím neustáleho, ale postupne sa zmiernujúceho poklesu intenzity tovarovej výmeny. Roky 1934 a 1935 sú začiatkom opätovného oživenia, ktoré však bolo veľmi drasticky prerušené občianskou vojnou... je zaujímavé, že v období 1925-1935 malo Československo so Španielskom s výnimkou rokov 1925 a 1929 pasívnu obchodnú bilanciu.*“⁷ Československo-španielske obchodné vzťahy dosiahli svoje maximum v roku 1935, no je potrebné dodať, že v rámci československého zahraničného obchodu podiel obchodnej výmeny so Španielskom medzi rokmi 1918-1939 nikdy neprekročil 1%.⁸

Na rozdiel od obchodných vzťahov, ktoré boli, ako je vyššie preukázané, v rámci československého zahraničného obchodu zanedbateľné, zohrávali kultúrne kontakty medzi Československou republikou a Španielskom významnejšiu úlohu. V tejto súvislosti je nutné spomenúť pražský Španielsky krúžok (*Círculo español de Praga*), ktorý sa od svojho vzniku v roku 1918 pričínal o značný rozvoj československo-španielskych vzťahov a vďaka jeho činnosti navštívilo ČSR množstvo španielskych umelcov, spisovateľov, študentov a priemyselníkov. Medzi aktivity organizované Španielskym krúžkom patrili výstavy, koncerty, prednášky i jazykové kurzy, pričom úspešnosť jeho existencie a činnosti dokazuje

⁵ NOVOTNÝ, Jiří & ŠOUŠA, Jiří. *Acerca de los contactos económicos y financieros de los bancos checoslovacos con la España de entreguerras*, in: OPATRŇY, Josef, (ed.). *Las relaciones checo-españolas. Ibero-Americana Pragensia. Supplementum*, Praga: Karolinum, 2007, p. 238, 239.

⁶ SZÁRAZ, Peter. *Dlhá cesta k slovensko-španielskej obchodnej dohode 1943*, in: SZÁRAZ, Peter, (ed.). *Španielsko a stredná Európa: minulosť a prítomnosť vzájomných vzťahov*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2004, p. 82.

⁷ *Ibidem*.

⁸ NÁLEVKKA, Vladimír. *Československo-španělské vztahy v letech občanské války 1936-1945*, in: *Dvacáté století: ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*. Praha: Filozofická fakulta UK, 2004, p. 86; CHALUPA, Jiří. *Španělsko*. Praha: Nakladatelství Libri, 2010, p. 193.

transformácia *Círculo español de Praga* v Španielsky a ibero-americký ústav v roku 1929. Tento ústav disponoval knižnicou s približne 2.000 zväzkami a bol rozdelený do viacerých sekcií.⁹ Medzi členov Španielskeho krúžku patrili okrem jeho zakladateľa, lekára Jaroslava Lenza viaceré významné osobnosti, ako napríklad cestovateľ a etnológ Alberto Vojtěch Frič, prvá lektorka španielčiny na pražskej univerzite Antonia Dickertová alebo historik a diplomat Vlastimil Kybal,¹⁰ ktorý bol zároveň v rokoch 1927-1933 československým vyslancom v Madride.¹¹ Na margo kultúrnych kontaktov medzi Československom a Španielskom v medzivojnovom období je potrebné takisto uviesť publikáciu prekladov známych španielskych autorov ako napríklad Benito Pérez Galdós, Vicente Blasco Ibáñez, Pedro Antonio Alarcón či Antonio Machado do češtiny a slovenčiny, ako aj cestopisy československých autorov, ktorí navštívili Španielsko.¹² Okrem Karla Čapka a jeho knihy *Výlet do Španěl* (1930) tu možno zaradiť aj dielo Jaroslava Durycha *Pouť do Španělska* (1929), *Listky ze Španěl* (1929) Jana Václava Rosůlka alebo pravdepodobne jediný slovenský medzivojnový cestopis publikovaný ženou - *Španielske pohľadnice* (1931), ktorého autorkou je Zuzka Zguriška.¹³

Dňa 14. apríla 1931 došlo v Španielsku k likvidácii monarchie a vyhláseniu republiky. Počas obdobia Druhej španielskej republiky (1931-1936) boli posilnené vzájomné styky a kontakty, čo dokazuje nielen menovanie nového vyslanca Roberta Fliedera¹⁴ dňa 3.6.1935, ale aj vzájomné zrušenie vízovej povinnosti v roku 1932, snahy o uvoľnenie vzájomného

⁹ CHALUPA, Jiří. *Španělsko*, p. 193.

¹⁰ Vlastimil Kybal (1880-1958) - československý historik, diplomat, univerzitný profesor. Kybal sa po prvýkrát dostal do Španielska v roku 1909 ešte pred vstupom do diplomatických služieb. V rokoch 1920-1925 bol vyslancom v Ríme, medzi rokmi 1925-1927 pôsobil v Brazílii a Argentíne. Vyslancom v Španielsku a zároveň v Portugalsku bol Kybal v období 1927-1933. Neskôr bol menovaný vyslancom pre Mexiko a stredoamerické štáty. Po roku 1948 žil v exile v USA a prednášal na amerických univerzitách. Viac o jeho osobe vid' : STÍSKAL, Jiří. *Vlastimil Kybal – Impresiones de España. Una vista de España hace un siglo*, in: OPATRŇÝ, Josef, (ed.). *Las relaciones checo-españolas: viajeros y testimonios*. Ibero-Americana Pragensia. Supplementum. Praga: Karolinum, 2009.

¹¹ UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*, p. 798.

¹² CHALUPA, Jiří. *Španělsko*, p. 193.

¹³ Podrobnejšie k problematike československých medzivojnových cestopisov zo Španielska vid' : OPATRŇÝ, Josef. *España en „las postales“ de los viajeros checoslovacos de entreguerras*, in: OPATRŇÝ, Josef, (ed.). *Las relaciones checo-españolas: viajeros y testimonios*. Ibero-Americana Pragensia. Supplementum. Praga: Karolinum, 2009; OPATRŇÝ, *La imagen de España entre los viajeros checoslovacos de entreguerras. No solamente Karel Čapek*, in: OPATRŇÝ, Josef, (ed.). *Las relaciones checo-españolas*. Ibero-Americana Pragensia. Supplementum, Praga: Karolinum, 2007.

¹⁴ Robert Flieder (1883-1957) – československý právnik, diplomat. Do diplomatických služieb vstúpil už v roku 1918, neskôr zastával post chargé d'affaires vo Viedni ako aj úrad vyslanca vo Švajčiarsku, Poľsku, Švédsku či Juhoslávii. Od júla 1935 pôsobil ako vyslanec v Španielsku, pričom v dôsledku vypuknutia občianskej vojny presídlil na juh Francúzska. Počas nemeckej okupácie pracoval na ministerstve financií a v dôsledku zapojenia sa do odboja bol väznený v Terezíne a na Jenerálke.

obchodu, či jednania ohľadom zmluvy o právnej pomoci z mája 1936.¹⁵ Na druhej strane zaujímavou skutočnosťou ostáva, že bývalý španielsky panovník Alfonz XIII. si na určitú dobu vybral Československo za miesto svojho exilu, pričom navštívil nielen zámok Kynžvart, ale aj slovenské kúpele Vyšné Ružbachy.¹⁶ Prelomom v rámci československo-španielskych vzťahov sa stalo povstanie zo 17. a 18. júla 1936, ktoré vyústilo v španielsku občiansku vojnu.

1.2 Slovensko-španielske vzťahy v rokoch 1936-1938

V čase vypuknutia povstania viedol španielsky zastupiteľský úrad v Prahe chargé d'affaires Luis García Guijarro, ktorý sa už dňa 25.7.1936 priklonil na stranu povstalcov a z tohto dôvodu bol k 11. augustu 1936 z úradu odvolaný. Nahradil ho vtedajší 1. tajomník španielskeho vyslanectva v Prahe, Gaspar Sanz y Tovar, ktorý pôvodne deklaroval vernosť republike, no už 6.8.1936 sa pridal k vzbúrencom. Na rozdiel od Guijarra však Sanz y Tovar ostal v Prahe ako zástupca povstalcov.¹⁷ Republikánska vláda preto menovala dňa 21. augusta 1936 nového vyslanca v Československu, Luisa Jiménez de Asúa.¹⁸ Nový vyslanec sa ujal úradu už 15.10. z pozície chargé d'affaires.¹⁹ Jiménez de Asúa sa po svojom príchode do Prahy musel vysporiadať s nevšednými komplikáciami – Sanz y Tovar, ktorý neuznával legitimitu republikánskej vlády, odmietol opustiť budovu veľvyslanectva. Situácia bola nakoniec vyriešená za asistencie polície a novinárov, pričom Sanz y Tovar odovzdal budovu tajomníkovi Manuelovi López Reyovi, keďže Jiménez de Asúa sa s ním odmietol čo i len stretnúť.²⁰ S jeho príchodom do čela zastupiteľského úradu v Československu získala republikánska vláda verného, aktívneho a veľmi schopného vyslanca. Okrem diplomatickej reprezentácie španielskej republikánskej vlády sa Luis Jiménez de Asúa venoval v ČSR aj ďalším aktivitám v prospech republiky. V rámci tejto činnosti je možné rozlíšiť štyri, vzájomne ideologicky prepojené aktivity: snaha o nákup zbraní pre republiku, pomoc pri

¹⁵ PURNOCHOVÁ, Tereza. *Československo - španělské vztahy v meziválečném období*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, 2014, p. 31-33.

¹⁶ Slovák, 2.8.1936, p. 7.

¹⁷ SZÁRAZ, Peter. *Činnost španielskeho vyslanectva v Prahe pod vedením Luisa Jiménez de Asúa (1936-1938)*, in: SZÁRAZ, Peter, (ed.). *Španielsko a stredná Európa ...*, p. 64, 65.

¹⁸ Luis Jiménez de Asúa (1889-1970) – španielsky právnik, profesor, politik a diplomat. Počas diktatúry Prima de Riveru bol väznený, v období Druhej španielskej republiky bol poslancom v španielskych kortesochoch za PSOE. Počas španielskej občianskej vojny zastával diplomatický post v ČSR a zastupoval republiku v Spoločnosti národov. Po ukončení vojny odišiel do exilu v Argentíne a od roku 1962 vykonával funkciu prezidenta exilovej španielskej republiky.

¹⁹ NÁLEVKA, Vladimír. *Československo-španělské vztahy ...*, p. 89, 90.

²⁰ CASANOVA, Marina. *La diplomacia española durante la guerra civil*. Madrid: Ministerio de asuntos exteriores, 1996, p. 148; NÁLEVKA, Vladimír. *Československo-španělské vztahy ...*, p. 90, 91.

nábore interbrigadistov, organizovanie výzvednej služby v strednej Európe a propaganda v prospech republikánov na základe rôznych kultúrnych podujatí.

Ako uvádza Eiroa, po vypuknutí povstania mala obrana republiky dve veľké nevýhody: „*Na jednej strane, nedostatok bojovej výbavy... a na strane druhej, zastaranosť tej existujúcej...*“²¹ Nie je preto prekvapením, že jedným z hlavných cieľov zahraničnej politiky španielskych republikánov bol nákup zbraní, či už prostredníctvom Komisie na nákup zbraní (*Comisión de Compras de armas*) alebo pomocou iných, často súkromných iniciatív. Nákup zbraní pre republikánske Španielsko však narážal na československú politiku neintervencie v španielskom konflikte, ktorá bola výsledkom činnosti medzinárodného neintervenčného výboru. K získaniu vojenského materiálu pre republiku preto muselo dôjsť nelegálnou cestou, prostredníctvom reexportu do Španielska skrze tzv. „tretí štát“.

Väčšina týchto nákupov (prostredníctvom Salvadoru, Turecka, Bolívie) sa skončila neúspechom, no napriek tomu sa podarilo exportovať z Československa dodávky lietadiel a pechotných zbraní skrz Estónsko a ZSSR a rovnako úspešný bol aj nákup pušiek prostredníctvom Mexika. „*Československé zbrane do Španielska odchádzali lodnou cestou najmä z prístavov Hamburg, Constanza a veľmi často z poľskej Gdyni... svojím sortimentom boli na obchodoch angažované továrne Letov, Avia, Škoda, ČKD, Zbrojovka Brno, ale aj Považská Bystrica.*“²² Zaujímavou kapitolou v rámci problematiky exportu československých zbraní je aj neúspešná dodávka pušiek do Portugalska, kedy hrozilo, že sa tieto zbrane dostanú do rúk povstalcov. Daný incident nakoniec viedol k prerušeniu diplomatických stykov medzi ČSR a Portugalskom v roku 1937.²³ Medzi hlavné dôvody, pre ktoré bola väčšina snáh o nákup zbraní pre republiku odsúdená na neúspech, patrili okrem tlaku neintervenčného výboru aj talianski či frankistickí agenti a špióni; bojkot predaja zbraní zo strany podnikateľov prikláňajúcich sa na stranu povstalcov; činnosť Gestapa; skutočnosť, že Španielsko bolo slabou a závislou krajinou či problémy v koordinácii nákupu zbraní medzi zastupiteľským úradom a španielskymi ministerstvami.²⁴ Takisto netreba zabúdať, že mnohí z popredných československých politikov neboli republikánskej vláde priaznivo naklonení a svojim konaním často neúspešnosti takéhoto obchodu napomohli.

²¹ EIROA, Matilde. *La embajada en Praga y el servicio de información de Luis Jiménez de Asúa*, in: VIÑAS Ángel (coord.). *Al servicio de la República: diplomáticos y guerra civil*. Madrid: Marcial Pons, 2010, dostupné na: <http://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/12237/embajada_eiroa_2010.pdf?sequence=1>, [3.4.2017], p. 219.

²² SZÁRAZ, Peter. *Činnosť španielskeho vyslanectva ...*, p. 68.

²³ VURM, Filip. *Československo-španělské vztahy 1945-1975*. Diplomová práce. Univerzita Karlova, 2007, p. 7, 8.

²⁴ EIROA, Matilde. *La embajada en Praga ...*, p. 226.

Nemenej dôležitou činnosťou, ktorú Jimenéz de Asúa vykonával, bola organizácia výzvednej služby. S návrhom na vytvorenie siete na špionáž a kontrašpionáž v strednej Európe prišiel španielsky vyslanec už krátko po svojom príchode do ČSR na jeseň 1936. Jimenéz de Asúa považoval pomery v Československu, demokratickom štáte s priateľskými väzbami na španielsku republiku za vhodné pre rozvoj takejto činnosti.²⁵ S myšlienkou o tomto projekte prišiel španielsky vyslanec po stretnutí so sovietskym vyslancom Sergejom Alexandrovským, ktorý mu prisľúbil poslať dôveryhodnú osobu, ktorá by kontrolovala Sanz y Tovar, ktorý bol vďaka svojim schopnostiam a kontaktom v ČSR nebezpečným pre republikánske Španielsko.²⁶ Asúa považoval za osobu vhodnú na organizáciu a riadenie výzvednej služby rakúskeho socialistu Leopolda Kulcsara, pričom už v prvej polovici roku 1937 bola vytvorená sieť, ktorá pokrývala deväť štátov (hlavný dôraz bol kladený na ČSR a Nemecko). O úspešnosti špionážnej a kontrašpionážnej siete svedčí aj skutočnosť, že Hlavný štáb československej armády prišiel s návrhom na výmenu informácií a zároveň bola v spolupráci so sovietskym vyslanectvom a KSČ vybudovaná kontrarozvedka na sledovanie agentov gestapa, frankistických špiónov a azylantov, španielskych republikánov v ČSR ako aj ľudí v okruhu Sanz y Tovar.²⁷ Do tejto výzvednej služby bolo v Československu zapojených 40 osôb v rámci troch oddelení, pričom medzi ich úlohy patrila aj ochrana pred infiltráciou špiónmi a provokatérmi v rámci náboru do interbrigád.²⁸ Po Kulcsarovej smrti na začiatku roka 1938 sa ešte Asúa snažil v lete toho istého roka reorganizovať a zefektívniť prácu špionážnej siete, no v auguste 1938 definitívne opustil ČSR a začal pracovať v Paríži ako šéf centrálnej výzvednej služby pre Európu.²⁹

Pravdepodobne najznámejším aspektom nielen v rámci pôsobenia Jiméneza de Asúu v ČSR, ale aj v rámci československo-španielskych vzťahov v období španielskej občianskej vojny bol nábor dobrovoľníkov z ČSR do interbrigád. Ako uvádza Nálevka: „*Španielske vyslanectvo v Prahe sa podieľalo i na vysielaní československých dobrovoľníkov do medzinárodných brigád. Jimenéz de Asúa... sprostredkoval už na konci októbra 1936 odjazd takmer 200 príslušníkov rakúskeho Schutzundu... do odvodového strediska v Paríži.*“³⁰ Okrem španielskeho vyslanectva robila nábor interbrigadistov aj KSČ. O jej úspešnosti

²⁵ SZÁRAZ, Peter. *La crisis checoslovaca en los informes de los diplomáticos españoles y del Servicio de Información republicano*, in: OPATRŇY, Josef, (ed.). *Las relaciones checo-españolas: viajeros y testimonios*. Ibero-Americana Pragensia. Supplementum. Praga: Karolinum, 2009, p. 175.

²⁶ CASANOVA, Marina. *La diplomacia española ...*, p. 153.

²⁷ SZÁRAZ, Peter. *Činnosť španielskeho vyslanectva ...*, p. 68, 69.

²⁸ SZÁRAZ, Peter. *La crisis checoslovaca ...*, p. 175, 176.

²⁹ EIROA, Matilde. *La embajada en Praga ...*, p. 216, 232-233.

³⁰ NÁLEVKA, Vladimír. *Československo-španělské vztahy ...*, p. 107.

v rámci tejto činnosti svedčí aj fakt, že prvá skupina československých interbrigadistov, pozostávajúca z 25 osôb prišla do mesta Perpignan už dňa 19.10.1936, teda štyri dni po tom, ako sa Jiménez de Asúa ujal úradu. Prvé náboje interbrigadistov v ČSR tak museli byť organizované komunistickou stranou, bez spolupráce so španielskym zastupiteľským úradom, ktorý až do príchodu nového vyslanca viedol Sanz y Tovar. Jiménez de Asúa spolupracoval v organizovaní odchodu interbrigadistov s komunistickou a socialistickou stranou, a to najmä z dôvodu, aby nedošlo ku kompromitácii španielskeho zastupiteľského úradu.³¹ Kľúčovú úlohu v náboje však zohrávala KSČ (konkrétne povereným pre nábor dobrovoľníkov bol komunistický poslanec Rudolf Slánský), ktorá väčšinou taktiež financovala cestu interbrigadistov do Španielska, pričom počet komunistov medzi dobrovoľníkmi vzrástol z 20% na 50% v priebehu vojny.³² Napriek oficiálnemu zákazu odchodu československých dobrovoľníkov do Španielska publikovanému československou vládou vo februári 1937, k definitívnemu ukončeniu náboru a odosielania dobrovoľníkov (aj zahraničných) došlo na žiadosť španielskeho Ministerstva národnej obrany až dňa 19.7.1937.³³

V lete v roku 1937 sa v medzinárodných brigádach nachádzalo 1.767 interbrigadistov, ktorí prišli do Španielska z ČSR, pričom z nich bolo 449 Čechov a Slovákov, 992 Nemcov a 396 Rakúšanov.³⁴ Čo sa týka celkového etnického zloženia československých interbrigadistov počas občianskej vojny, vo väčšine prípadov sa jednalo o Čechov (približne 1.200), oveľa menej bolo Slovákov (500), Nemcov (400) alebo Maďarov (200) a celkovo sa počet dobrovoľníkov z ČSR odhaduje medzi 2.171 až 3.000 interbrigadistami.³⁵ Je potrebné dodať, že v interbrigádach bolo z ČSR 177 dôstojníkov, 248 poddôstojníkov a 82 politických komisárov.³⁶ Na konci roku 1936 vznikla v rámci interbrigád prvá československá jednotka – čata Klementa Gottwalda, ku ktorej pribudli v roku 1937 ďalšie československé jednotky – guľometná rota Jana Žižku z Trocnova, protiletadlová batéria Klementa Gottwalda, delostrelecká batéria Jožka Májka, prápor T. G. Masaryka, či neskôr slovenská čata Široký. Ďalší československí dobrovoľníci pôsobili v iných útvaroch interbrigád či republikánskej

³¹ CASANOVA, Marina. *La diplomacia española ...*, p. 186, 187.

³² NÁLEVKA, Vladimír. *Los voluntarios checoslovacos: su contribución y su perfil político*, in: REQUENA, Manuel & EIROA, Matilde. *Al lado del gobierno republicano: los brigadistas de Europa del Este en la guerra de España*. Cuenca: Universidad de Castilla-La Mancha, 2009, p. 136, 137.

³³ CASANOVA, Marina. *La diplomacia española ...*, p. 191, 192.

³⁴ VURM, Filip. *Československo-španělské vztahy ...*, p. 9.

³⁵ BORTLOVÁ, Hana. *Los españoles checoslovacos – intento de reconstrucción de algunos denominadores comunes de sus vidas*, in: OPATRŇY, Josef, (ed.). *Las relaciones checo-españolas*. Ibero-Americana Pragensia. Supplementum, Praga: Karolinum, 2007, p. 256, 257.

³⁶ NÁLEVKA, Vladimír. *Los voluntarios checoslovacos ...*, p. 138.

armády.³⁷ Netreba zabudnúť ani na vyslanie poľného lazaretu J. A. Komenského v roku 1937, pričom podľa Boučka tvorilo personál nemocnice 27 lekárov a zdravotníkov.³⁸

Medzi ďalšie aktivity organizované Jimenézom de Asúa patrili kultúrne akcie na propagáciu republiky. Do tejto kategórie je možné zaradiť výstavy, koncerty, publikácie kníh a brožúr, konferencie a prednášky obohatené o premietanie filmov o udalostiach v Španielsku, ako aj zbierky na podporu emigrantov. Španielsky zastupiteľský úrad na týchto projektoch spolupracoval (i keď nie vždy oficiálne) s novovzniknutým Výborom pre pomoc demokratickému Španielsku (*Comité de Ayuda a la España democrática*), Dělnickou akadémiou alebo tlačovou kanceláriou zastrešovanou Asúom - *Agencia Ibérica*.³⁹ V roku 1937 začal Výbor publikovať mesačník s názvom *Španělsko* v náklade 20.000 kusov, no už v máji toho istého roku sa objavili vo Výbore rozpory, ktoré vykryštalizovali v rozdelenie Výboru na dve sekcie: Zdravotnícka sekcia (s humanitárnym zameraním) a Sekcia propagandy, s názvom Výbor priateľov Španielska (*Comité de Amigos de España*).⁴⁰ Na druhej strane sa však španielsky vyslanec musel vyrovnáť so skutočnosťou, že už vyššie spomenutý Španielsky a ibero-americký ústav, ktorý v Prahe v 30-tych rokoch fungoval, sa priklonil na stranu povstalcov. Tento inštitút bol však naďalej finančne podporovaný nielen československou vládou, ale do roku 1938 paradoxne aj španielskym republikánskym Ministerstvom verejného vzdelávania. Napriek neúspešným snahám Jimenéza de Asúa o nahradenie tohto ústavu paralelnou, republike oddanou inštitúciou, Španielsky a ibero-americký ústav zanikol až v roku 1946.⁴¹ V rámci republikánskej propagandy zohrali svoju rolu aj cesty československých delegácií do Španielska, ktorých úlohou bolo po oboznámení sa so životom v republikánskom Španielsku (na frontoch ako i v zázemí), propagovať doma i v zahraničí španielsku republiku prostredníctvom konferencií, výstav alebo novinových článkov a reportáží. Medzi najvýznamnejšie z týchto ciest patrí výprava zo septembra 1936, tvorená právnikom Ivanom Sekaninom, profesorom Zdeňkom Nejedlým, spisovateľkou

³⁷ NÁLEVKKA, Vladimír. *Los voluntarios checoslovacos ...*, p. 138.

³⁸ BOUČEK, Jaroslav. *La ayuda inestimable: médicos y sanitarios checoslovacos en las Brigadas*, in: REQUENA, Manuel & EIROA, Matilde. *Al lado del gobierno republicano: los brigadistas de Europa del Este en la guerra de España*. Cuenca: Universidad de Castilla-La Mancha, 2009, p. 153-158.

³⁹ CASANOVA, Marina. *La diplomacia española ...*, p. 194, 195.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 195-197.

⁴¹ EIROA, Matilde. *La embajada en Praga ...*, p. 238.

Helenou Malířovou a básnikom Františkom Halasom,⁴² alebo cesta šiestich delegátov – vládnych poslancov, novinárov, katolíkov a intelektuálov v marci 1937.⁴³

Po vypuknutí občianskej vojny došlo k zmenám aj na československom vyslanectve v Madride. Vzhľadom k faktu, že v dobe povstania bol vyslanec Flieder na dovolenke na juhu Francúzska, prevzal vedenie zastupiteľského úradu chargé d'affaires Zdeněk Formánek.⁴⁴ Ani jeden z diplomatov nesympatizoval s republikánskou vládou Ľudového frontu, no zatiaľ čo Flieder na začiatku konfliktu ušiel do francúzskeho Hendaye a následne do Saint-Jean-de-Luz, Formánek poskytol útočisko na československom vyslanectve v Madride viacerým španielskym monarchistom. Formánek svojim rozhodnutím, ktoré nekonzultoval s ČSR vyvolal škandál a čiastočne tým skomplikoval diplomatické styky Československa s republikánskym Španielskom.⁴⁵ Vďaka činnosti Červeného kríža bola 47 emigrantom umožnená v máji 1937 cesta do ČSR, kde mali ostať až do ukončenia konfliktu. Na základe pasivity československých úradov sa však týmto osobám podarilo cez Rakúsko vrátiť do Španielska na územie ovládané povstalcami.⁴⁶ Napriek týmto komplikáciám sa však diplomatické styky medzi republikánskym Španielskom a ČSR udržali. Československý zastupiteľský úrad bol však presunutý z ohrozeného Madridu do Barcelony (na konci vojny v roku 1939 sa vrátil do Madridu) a do jeho čela bol menovaný v pozícii chargé d'affaires Z. Němeček.⁴⁷

V dôsledku medzinárodnej situácie (činnosť neintervenčného výboru, ako aj rastúca agresia Nemecka) a víťazného postupu povstaleckých jednotiek, sa československá vláda snažila nadviazať kontakty aj s frankistami. „V októbri 1937 pražská vláda vyjadrila svoju žiadosť nadviazať obchodné vzťahy s nacionalistickým Španielskom na základe rovnakých podmienok ako s republikánskym Španielskom.“⁴⁸ Už v januári 1938 tak začal jednať československý vyslanec v Londýne Jan Masaryk s vojvodom z Alby ohľadom nadviazania diplomatických vzťahov medzi oboma vládami a zároveň začala Praha jednať so Sanz y

⁴² CÍLEK, Roman. *Krvavá přehra: Španělsko, 1936-1939: občanská válka a zahraniční intervence*. Praha: Epoque, 2004, p. 118-120.

⁴³ EIROA, Matilde. *La embajada en Praga ...*, p. 237.

⁴⁴ Zdeněk Formánek (1889-1962) – právník, politik, diplomat. Od roku 1920 do roku 1948 pracoval v diplomacii, pričom pôsobil v Nemecku a Španielsku. Po nemeckej okupácii Č-SR sa zapojil do odboja, ako polooficiálny zástupca ČSR pôsobil v Španielsku až do roku 1946, v roku 1948 bol z diplomatických služieb prepustený a po emigrácii sa zapojil do československej exilovej činnosti.

⁴⁵ NÁLEVKA, Vladimír. *Československo-španělské vztahy ...*, p. 88.

⁴⁶ EIROA, Matilde. *Las relaciones de Franco ...*, p. 16.

⁴⁷ BORTLOVÁ, Hana. *Los españoles checoslovacos ...*, p. 254.

⁴⁸ EIROA, Matilde. *Las relaciones de Franco ...*, p. 16.

Tovarom.⁴⁹ Jednania vyústili v dohodu, na základe ktorej mala ČSR vyslať k povstalcovi svojho generálneho agenta, ktorým bol k 1. júnu 1938 menovaný Michal Hanák.⁵⁰ Rovnakú pozíciu zastával v ČSR Sanz y Tovar a súčasťou predbežnej dohody medzi ČSR a Burgosom bol aj záväzok zákazu exportu zbraní republikánom z ČSR.⁵¹ Praha však stále udržiavala oficiálne styky s republikánskym Španielskom, pričom sa vyslancovi Jimenézovi de Asúa podarilo ku koncu roka 1937 dosiahnuť odvolanie československých diplomatov v Španielsku Fliedra i Formánka.⁵² Vedomý si vnútro politickej situácie v ČSR, ktorá bola pod neustálym tlakom zo strany Nemecka, ako aj intenzifikácie vzťahov medzi Prahou a Burgosom, rozhodol sa Asúa po neúspešných protestoch proti vymenovaniu Sanz y Tovara za generálneho agenta, opustiť ku dňu 26.8.1938 Československo. Do čela španielskeho zastupiteľského úradu v ČSR sa tak postavil chargé d'affaires Domingo Martínez de Aragón, ktorý bol po ďalších neúspešných pokusoch o nákup zbraní pre republiku nakoniec nútený odovzdať vyslanectvo do rúk Sanz y Tovara.⁵³

V období občianskej vojny sa však československo-španielsky obchod nerozvíjal len v rámci reexportu československých zbraní do republikánskeho Španielska. ČSR na jednej strane aj naďalej udržiavala s republikou obchodné styky a „v priebehu občianskej vojny (síce) československá vláda podpísala platobnú dohodu so španielskou republikánskou vládou, to však pri rozvoji vzťahov s frankistami nemohlo byť relevantné...“⁵⁴ Napriek udržiavaniu vzťahov s republikánskou vládou tak ČSR začala v rámci obchodných stykov viac inklinovať k povstalcovi. Taktiež je pochopiteľné, že španielsky vojnový konflikt zvýšil predaj producentov vojenského materiálu.⁵⁵ Túto skutočnosť dokazujú aj pokusy povstalcov o nákup zbraní prostredníctvom Westminster Bank.⁵⁶ „Snaha ČSR kompenzovať straty z obdobia občianskej vojny nadviazaním vzťahov s frankistami v roku 1938 sa (však) ukázala ako neplodná... napriek obojstrannej ochote uzavrieť obchodnú dohodu, Praha a Burgos mali rozdielne predstavy aj o forme platieb. Československo uvažovalo o prenikaní na španielsky trh po občianskej vojne, ale ani potom ekonómovia nepočítali s rozsahom nášho exportu

⁴⁹ EIROA, Matilde. *Las relaciones de Franco ...*, p. 16.

⁵⁰ Michal Hanák (1891–1969) – československý právnik, diplomat. V diplomacii pôsobil od roku 1920, po službe v USA a Turecku bol v roku 1938 menovaný generálnym agentom ČSR a neskôr chargé d'affaires v Burgose. V priebehu 2. svetovej vojny pôsobil ako vyslanec exilovej vlády v Turecku. V roku 1948 bol z diplomatických služieb prepustený a odišiel do exilu v USA.

⁵¹ NÁLEVKA, Vladimír. *Československo-španělské vztahy ...*, p. 110, 111.

⁵² SZÁRAZ, Peter. *Činnost španielskeho vyslanectva ...*, p. 70, 71.

⁵³ VURM, Filip. *Československo-španělské vztahy ...*, p. 13.

⁵⁴ SZÁRAZ, Peter. *Dhá cesta k slovensko-španielskej ...*, p. 82.

⁵⁵ NOVOTNÝ, Jiří & ŠOUŠA, Jiří. *Acerca de los contactos ...*, p. 243.

⁵⁶ NÁLEVKA, Vladimír. *Československo-španělské vztahy ...*, p. 102.

väčším než v roku 1938 (cca 8 mil. Kč, t. j. 12-krát menej než v roku 1929).⁵⁷ Preto je možné konštatovať, že španielska občianska vojna síce československo-španielske obchodné styky síce neprerušila, no významne ich oslabil, pričom už v jej priebehu došlo k zmene v rámci medzinárodnej orientácie, kedy sa ČSR začala v rámci obchodných kontaktov zameriavať viac na povstalcov. Československo-španielsky obchod však stále nezohrával významnejšiu úlohu v rámci zahraničného obchodu daných krajín.

1.3 Slovensko-španielske vzťahy v období slovenskej autonómie a samostatnosti (1938-1945)

Na základe Žilinskej dohody bola dňa 6. októbra 1938 deklarovaná slovenská autonómia v rámci druhej Česko-slovenskej republiky, pričom túto autonómiu schválila pražská vláda. Napriek existencii autonómnej slovenskej vlády, vymenovaní slovenských ministrov a posilnení slovenského vplyvu v rámci česko-slovenskej diplomacie, netvorila slovenská vláda samostatnú zahraničnú politiku.⁵⁸ Slovensko-španielske vzťahy sa tak až do vyhlásenia Slovenského štátu v marci 1939 rozvíjali v rámci vzťahov Česko-Slovenska a Španielska, pričom zahraničnopolitická orientácia druhej republiky sa snažila najmä o konsenzus s nacistickým Nemeckom.

Po odchode Jiménez de Asúa z Prahy viedol vyslanectvo chargé d'affaires Domingo Martínez de Aragón, no vzhľadom na postup povstalcov v Španielsku sa situácia javila pre republikánov čoraz viac bezvýhodisková. Táto skutočnosť sa odrazila aj v medzinárodných vzťahoch, kedy sa druhá Česko-slovenská republika už orientovala jednoznačne na frankistickú vládu.⁵⁹ Napriek tomu však republikánska vláda naďalej podporovala Č-SR a španielsky minister zahraničných vecí Julio Álvarez del Vayo ostro protestoval proti Mníchovskej dohode na pôde Spoločnosti národov.⁶⁰ Tento čin však už nemohol ovplyvniť obrat v rámci česko-slovensko-španielskych vzťahov, tak ako ani zahraničnopolitickú situáciu, v rámci ktorej začal po Mníchovskej konferencii (29.-30. septembra 1938) a Viedenskej arbitráži (2. novembra 1938) postupný rozpad Česko-Slovenska.

⁵⁷ SZÁRAZ, Peter. *Dlhá cesta k slovensko-španielskej ...*, p. 82.

⁵⁸ DEJMEK, Jindřich. *Československo, jeho susedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, p. 345.

⁵⁹ NÁLEVKA, Vladimír. *Československo-španělské vztahy ...*, p. 112.

⁶⁰ NÁLEVKA, Vladimír. *Las relaciones checoslovaco-españolas durante los años de la guerra civil*, in: OPATRŇY, Josef, (ed.). *Las relaciones checo-españolas*. Ibero-Americana Pragensia. Supplementum, Praga: Karolinum, 2007, p. 248.

Po vyhlásení autonómie Slovenska v rámci Č-SR došlo k zmenám aj v rámci vnútro politickej situácie na Slovensku, keďže dňa 8. novembra 1938 bola vytvorená strana HSLS – Strana slovenskej národnej jednoty, ktorá zahŕňala väčšinu slovenských politických strán, no v skutočnosti došlo v strane namiesto zjednotenia k eliminácii neľudáckych strán, ktoré v tomto novom politickom zoskupení nemali takmer žiadny vplyv.⁶¹ S prihladením na jednotnú spoločnú kandidátku HSLS-SSNJ, ktorá získala vo voľbách do krajského snemu v decembri 1938 97,5% hlasov,⁶² možno od konca roku 1938 označiť oficiálnu slovenskú politiku, ako aj oficiálne slovensko-španielske styky ako politiku HSLS-SSNJ, resp. ako vzťahy medzi Stranou slovenskej národnej jednoty a frankistickým Španielskom. S prihladením na dominantné postavenie tejto strany na Slovensku bolo možné uskutočniť stretnutie ministra Karola Sidora (HSLS-SSNJ) s generálnym agentom Burgosu v Prahe Sanz y Tovarom už dňa 14. decembra 1938, pričom došlo k potvrdeniu spoločného náboženského a antimarxistického smerovania Slovenska a Španielska.⁶³

Pražská vláda síce aj na konci roka 1938 formálne udržiavala vzťahy s republikou i povstalcami, vzhľadom na rozpustenie medzinárodných brigád v októbri 1938 ako i zákaz komunistickej strany na Slovensku dňa 9.10.1938 však bolo zrejmé, ktorým smerom sa budú uberať oficiálne česko-slovensko-španielske vzťahy. Už v decembri 1938 zástupca Burgosu naliehal na ukončenie uznania španielskej republikánskej vlády a požadoval nadviazanie stykov s frankistami de jure.⁶⁴ K tomu skutočne došlo v deň dobytia Barcelony povstalcami, 27. januára 1939, kedy Č-SR prerušila styky s republikánskou vládou.⁶⁵ Generálny agent Michal Hanák bol povýšený do funkcie chargé d'affaires a Zdeněk Němeček, chargé d'affaires pri republikánskej vláde, bol povolaný z Barcelony späť do Prahy. Vedúci španielskeho zastupiteľského úradu v Prahe Martínez de Aragón požadoval predĺženie doby na odovzdanie úradu do rúk Sanz y Tovara, no získal len 48 hodín. Novým vyslancom u povstalcov mal byť podľa správ Gaspara Sanz y Tovara zo dňa 8. marca 1939 Zdeněk Formánek, no samostatnosť Slovenského štátu a následné vyhlásenie Protektorátu Čechy a Morava ukončili túto kapitolu samostatnej česko-slovenskej zahraničnej politiky.⁶⁶

⁶¹ LIPTÁK, Eubomír. *Slovensko v 20.storočí*. Bratislava: Kalligram, 1998, p. 169, 170.

⁶² *Ibidem*, p. 170.

⁶³ MICHELA, Miroslav. *Občianska vojna v Španielsku v politike HSLS v rokoch 1936-1939*, in: SZÁRAZ, Peter, (ed.). *Španielsko a stredná Európa ...*, p. 77, 78.

⁶⁴ EIROA, Matilde. *Las relaciones de Franco ...*, p. 18.

⁶⁵ NÁLEVKA, Vladimír. *Československo-španělské vztahy ...*, p. 112.

⁶⁶ EIROA, Matilde. *Las relaciones de Franco ...*, p. 18, 19.

Dňa 14. marca 1939 došlo k vytvoreniu samostatného Slovenského štátu. Režim fungujúci na Slovensku od vyhlásenia samostatnosti, často označovaný ako klérofašistický, mal ideologicky blízko k režimu frankistického Španielska – za dva hlavné spoločné znaky možno označiť antikomunizmus a katolicizmus.⁶⁷ Túto ideologickú náklonnosť dokladujú aj správy Sanz y Tovar, ktorý v prípade HSLŠ hovorí o svojich „slovenských priateľoch“, ktorí sú dávno pripravení uznať Franca de jure. V januári 1939 dokonca navrhol vytvorenie frankistického konzulátu v Bratislave.⁶⁸ Taktiež predseda slovenskej vlády a neskorší prezident Jozef Tiso zaslal dňa 31.3.1939 pri príležitosti ukončenia občianskej vojny pozdravný telegram Francovi.⁶⁹ Frankistické Španielsko uznalo Slovenský štát dňa 25.4.1939 a už v máji toho istého roku došlo k ratifikácii projektu vytvorenia zastupiteľských úradov. Nový chargé d'affaires Carlos Arcos y Cuadra prišiel do Bratislavy v auguste 1939, no návrh na vytvorenie slovenskej legácie v Madride prišiel až na jeseň 1939, po revízii pôvodného projektu, na základe ktorého mal byť v Madride otvorený iba honorárny konzulát, ktorý však mal byť podriadený vyslanectvu v Ríme. Nakoniec došlo v októbri 1939 k vytvoreniu zastupiteľského úradu, vedeného neskorším chargé d'affaires Jozefom Mikušom,⁷⁰ no podriadenie Rímu bolo zachované.⁷¹ Napriek už spomínaným paralelám medzi oboma režimami, medzi ktoré je možné pridať taktiež nacionalizmus či vplyv fašizmu a nacizmu, slovensko-španielske vzťahy nezohrávali dominantnú úlohu v rámci zahraničnej politiky daných krajín. Medzi hlavné dôvody tejto marginálnosti patrili geografická vzdialenosť, malá vzájomná potrebnosť ako aj prebiehajúci vojnový konflikt.⁷²

V rámci diplomatických vzťahov zastupoval Slovenský štát v Madride od apríla 1940 ako chargé d'affaires Jozef Mikuš a od roku 1944 na úrovni vyslanca Jozef Cieker.⁷³ Španielsky zastupiteľský úrad v Bratislave viedol od roku 1940 Juan Manuel Cano y Trueba.⁷⁴ Medzi Slovenskom a Španielskom taktiež prebiehali rokovania o uzatvorení obchodnej zmluvy. Tie trvali od júla 1940, pričom samotná tovarová a platobná španielsko-

⁶⁷ EIROA, Matilde. *España, refugio para los aliados del Eje y destino de anticomunistas (1939-1956)*, in: *Ayer* 67/2007, p. 22, 23.

⁶⁸ SZÁRAZ, Peter. *La crisis checoslovaca ...*, p. 181, 182.

⁶⁹ MICHELA, Miroslav. *Občianska vojna v Španielsku ...*, p. 78.

⁷⁰ Jozef A. Mikuš (1909-2005) – slovenský právnik, diplomat, profesor. Po ukončení štúdia vstúpil do diplomatických služieb ČSR a po vzniku Slovenského štátu bol pridelený na vyslanectvo v Ríme. V roku 1940 bol vymenovaný za chargé d'affaires v Španielsku. Po návrate na Slovensko a ukončení vojny bol viackrát zatknutý, po emigrácii sa usadil v USA, kde sa zapojil do exilovej činnosti.

⁷¹ SZÁRAZ, Peter. *Relaciones eslovaco-españolas en los años 1939-1945*, in: OPATRŇY, Josef, (ed.). *Las relaciones checo-españolas*. Ibero-Americana Pragensia. Supplementum, Praga: Karolinum, 2007, p. 272, 273.

⁷² *Ibidem*, p. 271, 272.

⁷³ MIKUŠ, Jozef A. *Pamäti slovenského diplomata*. Martin: Matica slovenská, 1998, p. 55, 92.

⁷⁴ SZÁRAZ, Peter. *Relaciones eslovaco-españolas ...*, p. 276.

slovenská obchodná dohoda vstúpila do platnosti dňa 1.7.1943 a jej platnosť bola stanovená na 1 rok.⁷⁵ Dĺžka rokovaní, krátkodobá platnosť zmluvy, ako aj objem obchodu (v roku 1943 tvoril len 0,76% slovenského zahraničného obchodu) však dokazujú, že slovensko-španielske vzťahy (diplomatické či obchodné) neboli u týchto krajín prioritou a slovenská snaha o uzatvorenie zmluvy so Španielskom mala politické pozadie. Spojenie Slovenského štátu so spriatelенými vládami pomocou zmlúv a dohôd malo takto posilniť medzinárodné postavenie režimu po 2. svetovej vojne.⁷⁶ Okrajovosť slovensko-španielskych vzťahov v priebehu rokov 1939-1945 dokazujú aj kultúrne kontakty, v rámci ktorých Mikuš uvádza dohodu o kultúrnej výmene, vďaka ktorej sa dostali do Madridu na štúdiá traja slovenskí študenti, alebo oslavy 14. marca, pričom pri tejto príležitosti bola zorganizovaná vo výklade nakladateľstva a kníhkupectva *Espasa Calpe* výstava kníh, dokumentov a keramiky zo Slovenska.⁷⁷

Medzinárodná situácia sa však v lete 1944, po otvorení západného frontu v Normandii, vyvíjala čoraz viac v neprospech Osi, jej satelitov a spriatelенých krajín. Tým pádom došlo nielen k obmedzeniu slovensko-španielskych obchodných vzťahov, ale aj k prerušeniu diplomatických stykov, keďže španielsky chargé d'affaires v Bratislave Torres-Quevedo evakuoval pred postupujúcou sovietskou armádou zastupiteľský úrad k 1.4.1945. V ten istý mesiac ukončil slovenskú diplomatickú misiu v Madride vyslanec Cieker.⁷⁸ Frankistické Španielsko v snahe zaistiť si svoje postavenie v povojnovej Európe muselo urobiť zahraničnopolitický obrat a prestať sa orientovať na Nemecko a jeho spojencov. Táto skutočnosť sa odzrkadlila aj rámci slovensko-španielskych vzťahov, ktoré sa stali pre Španielsko na konci 2. svetovej vojny skôr príťažou.

⁷⁵ SZÁRAZ, Peter. *Dlhá cesta k slovensko-španielskej ...*, p. 84, 89.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 83, 86.

⁷⁷ MIKUŠ, Jozef A. *Pamäti ...*, p. 70, 72.

⁷⁸ SZÁRAZ, Peter. *Relaciones eslovaco-españolas ...*, p. 282, 283.

2. Slovensko v prvej a druhej Československej republike (1918-1939)

2.1 Postavenie Slovenska v rámci Československa v rokoch 1918-1928

Po vyhlásení prvej Československej republiky dňa 28.10.1918 v Prahe sa stalo územie Slovenska, po takmer tisíc rokoch súľazitosti k Uhorsku, súčasťou jedného z nových európskych štátov, ktoré vznikli po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie. Na úvod je potrebné uviesť, že postavenie Slovenska v rámci ČSR ako aj vzťah jeho obyvateľov k občanom inej národnosti alebo etnicity v novej republike boli komplikované a často konfliktné a zároveň je možné konštatovať, že slovenská otázka bola jedným z kľúčových problémov prvej a druhej republiky.

Vyhláseniu ČSR v Prahe predchádzala deklarácia o vzniku Československej republiky v USA zo dňa 18.10.1918, ako aj Pittsburská dohoda, uzatvorená Slováckmi v Amerike spolu s „najdôležitejšími predstaviteľmi českého národného života v USA a to priamo aj s popisom T. G. Masaryka... táto dohoda vyjadrila požiadavku a sľub sformovania spoločného československého štátu a uplatnenia niektorých autonómnych práv pre Slovákov, vrátane uznania slovenčiny ako úradného jazyka na Slovensku.“⁷⁹ Zároveň sa však Pittsburská dohoda stala jedným z hlavných dôvodov sporu medzi centralistami a slovenskými autonomistami, pričom dochádzalo k opakovanému odvolávaniu sa na text tohto dokumentu: „Schvaľujeme politický program usilujúci sa o Spojenie Čechov a Slovákov v samostatnom štáte z Českých Zemí a Slovenska. Slovensko bude mať svoju vlastnú administratívu, svoj snem a svoje súdy. Slovenčina bude úradným jazykom v škole, v úrade a vo verejnom živote vôbec. Česko-slovenský štát bude republikou. Jeho konštitúcia bude demokratická. Organizácia spolupráce Čechov a Slovákov vo Spojených štátoch bude podľa potreby a meniacej sa situácie, pri spoločnom dorozumení, prehĺbená a upravená. Podrobné ustanovenia o zariadení česko-slovenského štátu ponechávajú sa oslobodeným Čechom a Slovákom a ich právoplatným predstaviteľom.“⁸⁰ Ako je možné vidieť, Pittsburská dohoda na základe svojej nejednoznačnosti, stručnosti i provizórnosti umožňovala viacero možností výkladu svojho textu, čím neprispela k zlepšeniu už tak zložitých slovensko-českých vzťahov.

Po vyhlásení Československej republiky panoval na území Slovenska chaos, pričom dochádzalo k bojom o moc medzi novovzniknutými národnými radami a národnými gardami

⁷⁹ ŠTEFANOVIČ, Milan. *Zrod slovenskej štátnosti a zánik česko-slovenskej federácie*. Bratislava: IRIS, 1999, p. 37.

⁸⁰ KUCÍK, Štefan. *Americkí Slováci a autonomistické hnutie na Slovensku (1918-1938)*, in: *Dvacáté stololetí – The Twentieth Century*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, roč. 5, č. 2, 2013, p. 114.

a bývalou uhorskou administratívou, armádou a políciou. Nová maďarská vláda na čele s Károlyim sa nehodlala zmieriť s odštiepením Slovenska a pomocou príslubu autonómie sa snažila získať slovenských politických predstaviteľov na svoju stranu. Po ich odmietnutí sa maďarská vláda rozhodla pre ozbrojený zákrok, pričom sa podarilo československému vojsku vytlačiť maďarské jednotky zo slovenského územia až začiatkom roka 1919. Aktívnu však bola aj pražská vláda – už dňa 7. decembra 1918 bol Vavro Šrobár⁸¹ vymenovaný za ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, jeho ministerstvo však nebolo samostatné, ale podriadené pražskej vláde.⁸² Ďalší ozbrojený konflikt vypukol medzi ČSR a Maďarskom na jar 1919, po tom ako došlo v Maďarsku k vyhláseniu komunistickej Maďarskej republiky rád, ktorá následne obsadila takmer tretinu územia Slovenska. Na obsadenom území bola deklarovaná Slovenská republika rád so sídlom v Prešove, no po vydaní ultimáta zo strany Dohody koncom júna 1919, maďarská červená armáda slovenské územie opustila. V tomto čase už Šrobárovo ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska sídlilo v novom hlavnom meste Slovenska - Bratislave, kam sa presťahovalo zo Žiliny už vo februári 1919.⁸³

S právomocami ministra pre správu Slovenska a jeho podriadenosťou pražskej vláde súvisí jeden z kľúčových problémov v rámci česko-slovenských vzťahov, ktorým bola politika centralizmu, presadzovaná politikmi v hlavnom meste - Prahe. Ako uvádza Mannová: „*Pražský centralizmus bol čiastočne dedičstvom z monarchie, ale i plodom situácie v novom štáte. Sociálne búrky po prevrate podporovali volanie po pevnej ruke, skúsenosti s odporom nemeckej a maďarskej menšiny proti novému štátu v čase jeho formovania vyvolávali u českých politikov nedôveru k snahám o územnú samosprávu na etnickom princípe.*“⁸⁴ Na jednej strane je pochopiteľné, že z hľadiska efektivity štátnej správy ako i v otázkach vnútornej bezpečnosti štátu sa centralizmus javil výhodnejším ako decentralizácia, na strane druhej však politika centralizácie narážala na odpor mnohých slovenských politikov, požadujúcich autonómiu, spomenutú už v Pittsburskej dohode. Je potrebné uviesť, že politika centralizmu nenašla svojich prívržencov len medzi českými politikmi, no podporovali ju aj viacerí Slováci (Milan Hodža,⁸⁵ Ivan Dérer, Vavro Šrobár). Jej kritikom, požadujúcim

⁸¹ Vavro Šrobár (1867-1950) – slovenský lekár, politik a vysokoškolský profesor. Jedna z kľúčových osobností slovenskej politiky v ČSR. Od decembra 1918 minister s plnou mocou pre správu Slovenska, v rokoch 1921-1922 minister školstva a národnej osvety. V období 1925-1935 bol senátorom za agrárnu stranu. Počas 2. svetovej vojny bol spolupredsedom povstaleckej Slovenskej národnej rady, po vojne zastával v rokoch 1945-1946 post ministra financií.

⁸² KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007, p. 184.

⁸³ MANNOVÁ, Elena. *Krátke dejiny Slovenska*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2003, p. 267.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 269.

⁸⁵ Milan Hodža (1878-1944) – slovenský politik, publicista, právnik. Prvý slovenský predseda vlády ČSR (1935-1938). Politicky aktívny bol už v dobách monarchie, po vzniku ČSR bol vyslancom v Budapešti, neskôr zastával

decentralizáciu, autonómiu či federalizáciu pomáhala v argumentácii skutočnosť, že po roku 1918 prichádzalo na územie Slovenska mnoho českých úradníkov, učiteľov, dôstojníkov, intelektuálov a podnikateľov. Dôvodom ich príchodu bola všeobecná zaostalosť slovenského územia v porovnaní s českými krajinami, ako aj nedostatok slovenských odborníkov a inteligencie, pričom ich úlohou bolo pozdvihnúť úroveň východnej časti republiky. Postupom času však silnel tlak zo strany slovenských politických strán (HSLS⁸⁶, SNS⁸⁷) na návrat týchto odborníkov do Čiech, mnohí z nich sa však na Slovensku usadili a s návratom do Čiech nesúhlasili. Je síce pravdou, že počet Čechov na Slovensku bol v priebehu prvej republiky relatívne nízky (120.926, čiže 3,7% v roku 1930), no mali významný spoločenský, hospodársky, kultúrny i politický vplyv.⁸⁸

Ako už bolo vyššie uvedené, jedným z hlavných dôvodov, pre ktoré prichádzali českí odborníci na Slovensko, bola odlišná hospodárska a technologická úroveň ako aj iná ekonomická orientácia Slovenska a Českých zemí. „Slovensko predstavovalo v ekonomickej oblasti vážny problém, ktorý sa nepodarilo uspokojujúco vyriešiť počas celej existencie predmnichovskej ČSR. Hlavným problémom bolo spojenie dvoch rozdielne vyvinutých ekonomických oblastí do jedného štátneho celku. Slovensko vstupovalo do nového štátu ako výrazne agrárna krajina, v ktorej sa viac ako 60% obyvateľov živilo poľnohospodárstvom... kým v českých krajinách pracovalo v priemysle takmer 40% obyvateľov, na Slovensku to bolo iba niečo viac než 17%.“⁸⁹ Za ďalšie dôvody ekonomických problémov a rozdielov je možné označiť technologickú zaostalosť, nízku konkurencieschopnosť slovenských podnikov, ako aj celkovú orientáciu slovenského hospodárstva na celouhorské trhy.⁹⁰ Stagnáciu slovenského

posty ministra poľnohospodárstva (1922-1926, 1932-1935), školstva (1926-1929) a zahraničných vecí (1935-1936). Bol vedúcou osobnosťou v rámci slovenskej časti agrárnej strany, v druhej polovici tridsiatych rokov sa usiloval o zmiernenie vnútorných národnostných sporov, snažil sa o dohodu s Henleinom a Sudetonemeckou stranou ako i s HSLS. Na jeseň 1938 opustil Č-SR a odišiel najprv do Francúzska, kde vytvoril v roku 1939 Slovenskú národnú radu, neskôr do Londýna a v roku 1941 do USA.

⁸⁶ Hlinkova slovenská ľudová strana (HSLS) – slovenská pravicová, národne a katolícky orientovaná strana. Pôvodný názov Slovenská ľudová strana (SLS) bol zmenený v roku 1925 na počesť jej predsedu Andreja Hlinku. Strana sa orientovala proti čechoslovakizmu, centralizmu a požadovala autonómiu Slovenska. Od volieb v roku 1925 bola najsilnejšou stranou na Slovensku, v rámci jej dvoch krídel – umiernení ľudáci a radikáli, však malo až do roku 1938 navrch umiernené krídlo požadujúce postupný prechod k autonómii, resp. neskôr k samostatnosti. Od novembra 1938 bola pod názvom HSLS – Strana slovenskej národnej jednoty jedinou legálnou politickou stranou na Slovensku (okrem strán národnostných menšín), strana bola založená na autoritatívnom princípe. Po vojne bola zakázaná a väčšina jej popredných predstaviteľov odsúdená.

⁸⁷ Slovenská národná strana (SNS) – najstaršia slovenská politická strana, ktorá vznikla v roku 1871 a až do vzniku ČSR bola jedinou slovenskou politickou stranou v monarchii. SNS bola nacionalisticky orientovaná, v období prvej republiky sa hlásila k myšlienke slovenskej autonómie, združovala slovenských evanjelikov, no nepodarilo sa jej získať väčší vplyv. Za jej najväčší volebný úspech možno považovať voľby v roku 1935, kedy sa jej ako súčasť Autonomistického bloku podarilo získať celoštátne 6,86%.

⁸⁸ MANNOVÁ, Elena. *Krátke dejiny ...*, p. 269.

⁸⁹ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska ...*, p. 194.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 194, 195.

priemyslu dokladá aj skutočnosť, že v roku 1926 dosiahla zamestnanosť v priemysle na Slovensku len 63% oproti prvému vojnovému roku 1914. Slovensko a České zeme vstúpili do ČSR ako krajiny na odlišnej priemyselnej úrovni, no za dvadsať rokov existencie spoločného štátu sa tento rozdiel príliš nevyrovnal, ale skôr sa zhoršil.⁹¹ Podobná situácia panovala aj v poľnohospodárstve, kde bola zamestnaná väčšina obyvateľstva, no „slovenské poľnohospodárstvo nemalo dostatočný impulz ani zdroje na intenzifikáciu a modernizáciu... to (pozemková reforma – pozn. autora) nemohlo nijako podstatne zmeniť postavenie väčšiny roľníkov, ktorí mali primárno pôdy, aby z nej mohli nielen vyžiť, ale aj získať prostriedky na investície, modernizáciu výroby, aby mohli konkurovať aj veľkostatkárskej produkcii. Bez zvýšenia konzumnej schopnosti najširších mas dedinského ľudu za vtedajších podmienok však nebol možný ani výraznejší vzrast domáceho trhu a priemyslu.“⁹² Východisko z tohto „bludného kruhu“ slovenského hospodárstva sa však do konca dvadsiatych rokov (napriek určitej konsolidácii po ukončení krízy z rokov 1921-1923) nepodarilo nájsť.

I spomenutá konsolidácia, v poľnohospodárstve spôsobená intenzifikačným procesom, mala často len relatívny význam – čistý výnos z 1 ha poľnohospodárskej pôdy v rastlinnej a živočíšnej výrobe bol v druhej polovici dvadsiatych rokov v Čechách podstatne vyšší ako na Slovensku, pričom tento rozdiel dosiahol vrchol v roku 1929, kedy bola táto nerovnosť viac ako päťnásobná (658, resp. 128 Kč).⁹³ Negatívny dopad malo na slovenskú ekonomiku taktiež tzv. odbúravanie priemyslu – likvidácia slovenských priemyselných podnikov, a to hlavne drevospracujúcich, železiarskych, textilných, sklárskych ako i baní, z dôvodov rozpadu trhu uhorskej monarchie, kapitálových presunov i štátneho preferovania českých podnikov bližších hlavnému mestu. Novovzniknuté podniky nestihli dohnať tieto straty (najmä zvýšenú nezamestnanosť), a tak sa odbúravanie priemyslu stalo jedným z dôvodov kritiky hospodárskej a sociálnej politiky prvej republiky.⁹⁴ Je preto pochopiteľné, že odlišná ekonomická úroveň týchto dvoch častí republiky, ako aj nedostatok slovenských elít a inteligencie v povojnových rokoch spôsobovali mnohé tenzie v česko-slovenskom vzťahu.

Deficit inteligencie a odborníkov, ako aj celková hospodárska zaostalosť Slovenska voči českému územiu vychádzali z viacerých aspektov. Za prvý z nich je možné považovať odlišný historický vývoj oboch území. České zeme patrili k ekonomicky, technologicky

⁹¹ LIPTÁK, Lubomír. *Slovensko ...*, p. 115, 118.

⁹² *Ibidem*, p. 118, 119.

⁹³ HALLON, Ludovít. *Technická modernizácia na Slovensku 1918-1938*, in: BYSTRICKÝ, Valerián & KOVÁČ, Dušan & PEŠEK, Jan. *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín 1848-1992*. Bratislava: Veda, 2012, p. 202.

⁹⁴ MANNOVÁ, Elena. *Krátke dejiny ...*, p. 272.

a kultúrne najrozvinutejším oblastiam habsburskej monarchie. Okrem toho existovali v Čechách inštitúcie ako Český zemský snem – zákonodarný a správny orgán, ktorého poslanci boli volení v zemských voľbách až do rozpustenia snemu v roku 1913. Naproti tomu bolo Slovensko v rámci Uhorska podriadené centralizácii a maďarizácii, nemalo vlastné zákonodarné orgány a tvorilo poľnohospodársky založenú časť krajiny. Ako uvádza Štefanovič: „*Ústavné zriadenie uhorského štátu v druhej polovici 19. storočia nepoznalo a ani neuznávalo existenciu slovenského národa... Slovensko ako ucelená krajina nenašlo svoje právne definovanie ani z hľadiska aspoň minimálnych autonomistických opatrení... v období tesne pred I. svetovou vojnou stroskotali už aj akékoľvek pokusy o národné politické organizovanie Slovákov.*“⁹⁵ Navyše, na rozdiel od historických hraníc Českých zemí, došlo po prvý krát k vytýčeniu hraníc Slovenska až spolu so vznikom ČSR, pričom vzniklo Slovensko nielen ako pojem označujúci územie obývané Slovákmi, ale aj ako administratívne teritórium s konkrétnymi hranicami.⁹⁶

Napriek vyššie uvedeným hospodárskym problémom sa viacerí autori zhodujú v tvrdení, že Slovensko zažilo počas obdobia prvej republiky nevídaný kultúrny rozmach. Ako uvádza Kováč: „*Po roku 1918 sa v krátkom čase podarilo premeniť celú školskú infraštruktúru od ľudových škôl až po univerzitu na školy s vyučovacím jazykom slovenským... zakrátko sa sieť slovenských stredných škôl rozšírila, za desať rokov ich bolo 60 a postupne pribudli ďalšie.*“⁹⁷ Na základe zákona z roku 1922 bola predĺžená povinná školská dochádzka na 8 rokov.⁹⁸ V roku 1919 vznikla v Bratislave Univerzita Komenského, v tom istom roku bola obnovená činnosť Matice slovenskej, pričom vznikali rozličné odborové, zamestnávateľské, roľnícke organizácie a združenia, ako aj kultúrne, telovýchovné, spoločenské, dobročinné či osvetové spolky (Sokol; Orol; Spolok svätého Vojtecha; Tranoscius; Uránia; Kulturverband alebo skauti).⁹⁹ Rozvoj v oblasti kultúry dokladá aj vznik Slovenského národného divadla v Bratislave v roku 1920, nakrútenie prvého slovenského filmu *Jánošík* (1921) či začiatky vysielania bratislavského rozhlasu v roku 1926.¹⁰⁰ Slovenská literatúra nadväzovala na tradíciu pred rokom 1918, dochádzalo však aj k formovaniu nových smerov a skupín (surrealisti, DAV, naturalizmus), rozmach zažilo aj slovenské výtvarné umenie. Je však nutné dodať, že i v oblasti kultúry existovali tenzie, založené na

⁹⁵ ŠTEFANOVIČ, Milan. *Zrod slovenskej ...*, p. 19-22.

⁹⁶ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska ...*, p. 184.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 195, 196.

⁹⁸ MANNOVÁ, Elena. *Krátke dejiny ...*, p. 274.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 274, 275.

¹⁰⁰ KOVÁČ, Dušan. *20. storočie: storočie svetla, storočie temna*. Bratislava: Q 111, 2000, p. 72.

národnostnom (Slováci požadujúci odchod českých učiteľov), ideologickom (súperenie pravicovo a ľavicovo orientovaných spolkov a organizácií) alebo politickom základe (periodiká kritické k centralizmu a požadujúce decentralizáciu či autonómiu).

2.2 Slovensko v ČSR v období medzi rokmi 1928-1938

Aktuálnosť slovenskej otázky ako i problematický česko-slovenský vzťah aj po desiatich rokoch súžitia v spoločnom štáte dokladá tzv. Tukova aféra. Vojtech Tuka,¹⁰¹ poslanec za HŠLS publikoval dňa 1. januára 1928 v periodiku *Slovák* článok s názvom *V desiatom roku Martinskej deklarácie*, v ktorom sa odvolával na neexistujúcu tajnú klauzulu k Martinskej deklarácii. „Tuka vyhlásil, že spojenie v jednom štáte Slovákov s Čechmi bolo uzavreté osobitnými dohodami v Amerike v roku 1918 len na dobu 10 rokov. Tým vypršala dohoda o spoločnom štáte, teda už dohody niet a treba považovať nový stav za dobu, keď už Československá republika neexistuje a je tu teda bezprávnny stav – vacuum juris... faktom je, že táto Tukova idea sledovala anulovanie Československa, návrat do pôvodného stavu v roku 1918 a teda – obnovu maďarského súštitia... berieme objektívne zhodnotenie tohto počinu a akceptujeme stanovisko vyšetrovania, že Tukovi išlo výslovne o iredentu do Maďarska.“¹⁰² V dôsledku tejto aféry došlo nielen k odsúdeniu Tuku na 15 rokov väzenia za vlastizradu a špionáž a následnému vystúpeniu HŠLS z koalície, ale i k ďalšiemu oživeniu slovenskej otázky.

Ďalším aspektom, ktorý posilňoval tenziu medzi Českom a Slovenskom už v prvých rokoch republiky, no vyvrcholil v období 1928-1938, bol problém národnostného zloženia nového štátu a s ním súvisiaca idea čechoslovakizmu. Na základe cenzu z roku 1921 žilo v ČSR vyše 13,5 milióna obyvateľov – 6,8 miliónov Čechov; 3,1 milióna Nemcov; 1,9 milióna Slovákov; 745.000 Maďarov a 461.000 Rusínov, Ukrajincov a Rusov. Sčítanie obyvateľstva z roku 1930 už zachycuje zmeny v rámci národnostného zloženia obyvateľstva - zo 14,7 milióna obyvateľov bolo 7,4 milióna Čechov; 3,2 milióna Nemcov; 2,2 milióna Slovákov; 691.000 Maďarov; 549.000 Rusínov a Ukrajincov.¹⁰³ Údaje zobrazené v cenzoch

¹⁰¹ Vojtech Tuka (1880-1946) – slovenský politik a právnik, vysokoškolský profesor. V období prvej republiky bol zástancom slovenskej autonómie a federalizácie ČSR, v skutočnosti bol agentom maďarskej iredenty. Po uväznení bol na základe milosti prezidenta Beneša v roku 1937 prepustený. Bol jedným z hlavných predstaviteľov národnosocialistického radikálneho krídla HŠLS, obdivoval Mussoliniho a Hitlera, organizoval polovojskú organizáciu HŠLS Rodobranu. V období Slovenského štátu zastával post predsedu vlády (1939-1944) a ministra zahraničných vecí (1940-1944), pričom sa snažil o politiku úplnej hospodárskej, politickej a vojenskej závislosti Slovenska na Nemecku. Podieľal sa na deportáciách slovenských Židov do koncentračných táborov, po vojne bol zatknutý, odsúdený na trest smrti a popravený.

¹⁰² ŠTEFANOVIČ, Milan. *Zrod slovenskej ...*, p. 57.

¹⁰³ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska ...*, p. 186.

protirečia skutočnosti, že ČSR vznikla na základe práva na sebaurčenie ako národný štát, keďže na tvorení štátu sa podieľali prvý a tretí najpočetnejší národ, tvoriac tak z Nemcov najpočetnejšiu národnostnú menšinu. Situácia sa však javí odlišne v prípade spojenia Čechov a Slovákov v jeden politický, štátotvorný československý národ, zahrňujúci v prípade druhého cenzu už 66% populácie. *„Ideu čechoslovakizmu akceptovali Slováci, nakoľko to bolo zreteľné východisko pre vyriešenie národnostného pomeru s Maďarmi... účelom a cieľom bolo sformovanie československého štátu a to sa odôvodnilo neskôr po víťazstve aj legislatívne v zákone o zriadení samostatného štátu československého... ktorý uviedol, že československý štát bol zriadený Národným výborom menom československého národa.“*¹⁰⁴ Je teda zrejme, že idea československého národa bola politicky podmienená a Slováci, ktorí túto ideu prijali, konali často z pragmatických dôvodov. Navyše, v rámci termínu „československý národ“ dochádzalo k rozdielom vo výklade a chápaní tohto pojmu. *„Idea československej národnej jednoty svoju legitimitu na Slovensku čerpala čiastočne z Martinskej deklarácie (30.10.1918), v rámci ktorej sa domáca slovenská politická reprezentácia prihlásila ku koncepcii etnického československého národa. Hovorila o slovenskom národe ako o súčasťi rečovo i kultúrno-historicky jednotného česko-slovenského národa, resp. aj o slovenskej vetve československého národa... Bolo (však – pozn. autora) iba otázkou času, kedy koncept československej národnej jednoty narazí na všednú realitu.“*¹⁰⁵

Jedným z hlavných problémov idey čechoslovakizmu bola snaha o spojenie dvoch odlišných etnických národov do jedného politického štátotvorného národa. Okrem už vyššie spomenutých rozdielov medzi Slovenskom a Českými krajinami (odlišný historický vývoj, rozdielna hospodárska situácia) je možné badať odlišnosti aj v konfesionalnej rovine. Na základe cenzu z roku 1921 žilo v ČSR 76% katolíkov.¹⁰⁶ No ako tvrdí Casanova: *„Náboženský problém sa objavuje ako hlavný rys diferenciácie. Hlboko náboženský, rímskokatolícky slovenský ľud bol riadený duchovnými tak v rovine ľudskej ako aj sociálnej a politickej. Naopak Česi, aj keď väčšina z nich bola katolími, boli veľmi ovplyvnení Janom Husom a nerozumeli dozoru, ktorý nad Slovákami vykonávala rímskokatolícka cirkev.“*¹⁰⁷ Zároveň je potrebné uviesť, že na základe sčítania obyvateľstva z roku 1930 žilo na

¹⁰⁴ ŠTEFANOVIČ, Milan. *Zrod slovenskej ...*, p. 25.

¹⁰⁵ VAŠŠ, Martin. *Slovenská otázka v 1. ČSR (1918-1938)*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2011, p. 13.

¹⁰⁶ MAHONEY, William M. *The history of the Czech Republic and Slovakia*. Santa Barbara: Greenwood, 2011, p. 146.

¹⁰⁷ CASANOVA, Marina. *El problema de las minorías en Checoslovaquia durante la I República (1918-1938)*, in: *Espacio, tiempo y forma*, 8/1995, p. 117.

Slovensku 2,38 milióna obyvateľov rímskokatolíckeho vyznania a 555.900 evanjelikov.¹⁰⁸ Tento náboženský rozdiel sa odzrkadlil aj v politickej orientácii veriacich – s odhliadnutím od autonomistickej, no evanjelickej SNS, presadzovali celoštátne politické strany ideu čechoslovakizmu a mnohé z nich boli (často mylne) stotožňované s protestantstvom (pričom ich politickí predstavitelia ako aj voliči boli slovenskými katolíkmi hanlivo označovaní za Čechoslovákov a evanjelikov). Značná časť slovenských katolíkov (vo voľbách v roku 1925 vyše 34% voličov na Slovensku) hlasovala za autonomistickú stranu HSLS, ktorá sa stala od druhej polovice 20-tych rokov najsilnejšou politickou stranou na Slovensku.¹⁰⁹ „*Po osamostatnení sa od českej katolíckej strany roku 1921 (Hlinkova slovenská – pozn. autora) ľudová strana zdôrazňovala popri konfesijných problémoch už aj národnostnú otázku. Roku 1922 predložila HSLS v parlamente prvý návrh na autonómiu Slovenska.*“¹¹⁰ Tento návrh síce prijatý nebol, no keďže tlak na decentralizáciu postupne posilňoval, došlo k ústupku zo strany pražskej vlády. V roku 1928 vstúpil v platnosť zákon o zavedení krajiniského zriadenia, na základe ktorého sa Slovensko stalo „*samostatnou krajinou na čele s krajiniským prezidentom a celoslovenským krajiniským úradom. Kompetencie krajiniských inštitúcií však boli obmedzené a podstatu centralistického systému nenarušili.*“¹¹¹ A zároveň, ako uvádza Štefanovič: „*Celoštátne v rámci celej republiky pôsobili krajiny, (krajiniské, nie krajské zriadenie) a to Čechy, Morava, Sliezsko a Slovensko. Slovensko získalo post krajiniského prezidenta... avšak tento prezident bol iba úradníkom pražskej vlády a riadil ho minister vnútra.*“¹¹² Dané riešenie slovenských autonomistov samozrejme neuspokojilo a HSLS predložila nový návrh autonómie už v roku 1930. Je však potrebné dodať, že „*autonomizmus ľudovej strany sa pohyboval v rámci československého štátu.*“¹¹³ Autonomistickí politici videli v autonómii Slovenska všeliek na sociálne, hospodárske a politické problémy, ktoré na slovenskom území v danej dobe panovali. Požiadavka slovenskej autonómie z roku 1930, ako i následné zosilnenie tlaku na decentralizáciu (v roku 1932 vznikol Autonomistický blok, tvorený HSLS a SNS) priamo súvisela so zhoršením hospodárskej situácie krajiny, čo bolo dôsledkom Veľkej hospodárskej krízy, ktorá vypukla v roku 1929.

¹⁰⁸ *Sčítanie ľudu 1930*, dostupné na: <http://sodb.infostat.sk/SODB_19212001/slovak/1930/format.htm>, [31.10.2016].

¹⁰⁹ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska ...*, p. 189.

¹¹⁰ MANNOVÁ, Elena. *Krátke dejiny ...*, p. 271.

¹¹¹ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska ...*, p. 192.

¹¹² ŠTEFANOVIČ, Milan. *Zrod slovenskej ...*, p. 56.

¹¹³ MANNOVÁ, Elena. *Krátke dejiny ...*, p. 271.

Hospodárska kríza sa síce v ČSR prejavila naplno až v roku 1930, no Československo patrilo medzi krajiny najviac zasiahnuté krízou.¹¹⁴ Je pravdou, že v dôsledku slabej diverzifikácie slovenského hospodárstva, orientácie slovenskej ekonomiky na poľnohospodárstvo ako aj celkovou zaostalosťou v porovnaní so západnou časťou republiky, mala Veľká hospodárska kríza vážnejšie dôsledky na Slovensku ako v Čechách. Ako uvádza Lipták: „*V tridsiatych rokoch, keď hospodárska kríza v Čechách vyhnala z tovární na ulicu státisíce robotníkov, znížil sa konzum potravín, a tak v rokoch 1931-1936 klesol odbyt slovenských poľnohospodárskych produktov za Moravou o 70 %... akumulácia dlhoročného drobenia poľnohospodárskej držby, hospodárskych otrasov, stagnácie priemyslu atď. vyústila za Veľkej hospodárskej krízy po roku 1930 do katastrofy takých rozmerov, že nik pred ňou nemohol ďalej zatvárať oči. V zime 1932-1933 prevýšil počet nezamestnaných na Slovensku 300.000, spolu s rodinnými príslušníkmi bola skoro tretina ľudí v krajine bez stáleho zárobku...*“¹¹⁵ Zároveň je nutné dodať, že okrem dlhotrvajúcej poľnohospodárskej krízy, postihla Slovensko aj vyššia nezamestnanosť (v dôsledku slabšie rozvinutého priemyslu) než České zeme, pričom táto nezamestnanosť sa týkala prevažne vidieckej populácie. K zlepšeniu situácie na Slovensku nepospela ani výška miezd, ktorá bola na Slovensku na nižšej úrovni ako v Čechách.¹¹⁶

Kríza však mala ničivé následky nielen pre slovenské územie, ale aj pre celú republiku. Počet nezamestnaných dosiahol v roku 1933 v celorepublikovom meradle takmer 1 milión, už rok predtým upadla produkcia priemyselných koncernov na 60% úrovne z obdobia pred krízou. Vyššie spomenutá intenzifikácia krízy na Slovensku, ako aj na území Podkarpatskej Rusi bola znásobená vládnymi škrtmi v rámci sociálnych dávok, nechávajúc tak množstvo obyvateľov bez akejkoľvek podpory či možnosti zárobku. Zároveň dochádzalo k radikalizácii politického života, v dôsledku čoho rástla podpora komunistov (KSČ),¹¹⁷ fašistov či pravicových extrémistov.¹¹⁸ Z tejto komplikovanej situácie ťažila na Slovensku najmä HŠLS (ako aj Autonomistický blok), ktorá bola po väčšinu trvania prvej republiky

¹¹⁴ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska ...*, p. 200.

¹¹⁵ LIPTÁK, Ľubomír. *Slovensko ...*, p. 119-121.

¹¹⁶ VAŠŠ, Martin. *Slovenská otázka ...*, p. 37.

¹¹⁷ Komunistická strana Československa (KSČ) – vznikla v roku 1921 odštiepením sa časti sociálnych demokratov. Už vo voľbách v roku 1925 sa stala druhou najsilnejšou stranou v štáte (13,2%), pričom v nasledujúcich parlamentných voľbách jej podpora nikdy neklesla pod 10%. V roku 1925 začal v strane proces boľševizácie a strana posilnila svoju závislosť na Kominterne. Za druhej republiky bola v októbri 1938 jej činnosť zakázaná a strana prešla do ilegality. Po rozpade Č-SR sa KSČ na Slovensku premenila v KSS (Komunistická strana Slovenska), ktorá bola taktiež závislá na pokynoch z Moskvy. Po napadnutí ZSSR Hitlerom sa strana zapojila do protifašistického odboja a stala sa jeho významnou súčasťou.

¹¹⁸ MAHONEY, William M. *The history ...*, p. 156, 157.

(s výnimkou rokov 1927-1929) v opozícii, pričom kritizovala hospodárske a sociálne pomery, ako aj neschopnosť pražskej vlády vyriešiť najakútnejšie problémy spôsobené hospodárskou krízou.

Hnutie za slovenskú autonómiu tak pochopiteľne v priebehu tridsiatych rokov posilňovalo, čoho dôkazom boli aj Pribinove slávnosti v Nitre v roku 1933. Oslavy 1100. výročia vysvätenia prvého kresťanského kostola na území Slovenska sa však zvrtili v politickú demonštráciu za autonómiu, pričom došlo k deklarovaniu požiadavky o naplnenie Pittsburskej dohody (konkrétne autonómiu Slovenska v rámci ČSR). Napriek perzekúcii organizátorov a účastníkov manifestácie podpora Autonomistického bloku rástla – vo voľbách v roku 1935 získal na Slovensku 30,1% hlasov (celorepublikovo 6,86%), naproti tomu celoštátna a čechoslovakistická agrárna strana, ktorej členmi boli budúci ministerskí predsedovia Jan Malypetr, i prvý Slovák na tomto poste Milan Hodža, získala v Slovenskej krajine len 17,64% (celoštátne však 14,3%).¹¹⁹ Zaujímavým aspektom však zostáva skutočnosť, že autonomizmus neustále posilňoval aj napriek tomu, že k prekonávaniu krízy dochádzalo vďaka zbrojeniu a zvýšeným investíciám na obranu štátu (výstavba kasární, letísk, zbrojárskych závodov, skladov) ako i verejným investíciám (stavba ciest a železníc), či zásluhou oživenia stavebného priemyslu už v roku 1934, pričom počet obyvateľov zamestnaných vo veľkopriemysle dosiahol roku 1937 až 117% predkrízovej úrovne.¹²⁰

Zároveň je však možné tvrdiť, že hospodársku krízu z prvej polovice tridsiatych rokov sa na Slovensku nepodarilo úplne prekonať ani do zániku Česko-Slovenska. Ešte v roku 1937 bol československý export na úrovni 40% hodnoty z obdobia pred krízou.¹²¹ Napriek nárastu zamestnanosti, obnove výroby v niektorých podnikoch, vzniku nových podnikov, ako i rečiam o „reindustrializácii“ Slovenska však v slovenskom priemysle pracovalo v roku 1937 stále iba 104.500 robotníkov – približne o 15% viac ako v roku 1913.¹²² Neefektívnosť industrializácie Slovenska a modernizácie slovenského priemyslu a poľnohospodárstva v danom období dokladá aj Hallon: „*Napriek posunu v mechanizácii a elektrifikácii predstavoval výkon pohonných motorov na jednu činnú osobu v poľnohospodárstve Slovenska*

¹¹⁹ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska ...*, p. 202-204; MAHONEY, William M. *The history ...*, p. 157, 158.

¹²⁰ MANNOVÁ, Elena. *Krátke dejiny ...*, p. 277.

¹²¹ *Ibidem*.

¹²² LIPTÁK, Eubomír. *Slovensko ...*, p. 116, 123.

roku 1938 približne 0,06 kW, kým v celej ČSR asi 1 kW, vo Veľkej Británii 2 kW a v USA 3,4 kW.¹²³

Na druhej strane je ale nutné podotknúť, že napriek hospodárskej kríze, ako i neúspešným snahám o jej prekonanie, dochádzalo v období medzi rokmi 1928-1938 aj naďalej k rozvoju slovenskej kultúry a vzdelanosti ako i spoločenského života a k technologickému pokroku. V roku 1937 bola ustanovená Slovenská vysoká škola technická (ktorej sídlo sa presunulo z Košíc do Prešova, následne do Martina a nakoniec do Bratislavy), počet rozhlasových koncesionárov na Slovensku vzrástol medzi rokmi 1924 a 1936 z 10 koncesionárov na Slovensku na 63.410 koncesionárov prihlásených iba v samotnej Bratislave.¹²⁴ Na začiatku tridsiatych rokov bolo vydávaných viac než 200 slovenských periodík a na konci prvej republiky fungovalo na Slovensku vyše 200 kín. Kultúrny rozmach pokračoval aj v oblasti divadelníctva – Východoslovenské národné divadlo vzniklo v roku 1937 v Košiciach a už v roku 1932 sa v Slovenskom národnom divadle usadila slovenská činohra.¹²⁵ Ako uvádza Lipták: „*Postupujúca urbanizácia, aj keď s výnimkou Bratislavy a niekoľkých vidieckych stredísk nie priveľmi búrlivá, pomaličky vytvárala ohniská kultúry, mestského spôsobu života a spotreby.*“¹²⁶

Tento kultúrny rozmach však úzko súvisel s procesom národného sebauvedomenia, prinášajúcim so sebou viaceré aspekty, ktoré mali negatívny dopad na politický vývoj štátu. V tridsiatych rokoch došlo k dotvoreniu slovenského národa v moderný európsky národ.¹²⁷ Ako už bolo vyššie uvedené, odporcovia idey čechoslovakizmu a existencie československého národa boli v československom verejnom živote prítomní už od vzniku republiky. Problém však nastal v okamihu, keď začalo dochádzať k prepojeniu idey samostatného slovenského národa s ideou samostatného slovenského štátu, prípadne s federalizáciou ČSR. Mannová síce tvrdí, že v tridsiatych rokoch „*najradikálnejší* (členovia HSĽS – pozn. autora) *žiadali nie autonómiu, ale federalizáciu štátu*“¹²⁸, pravdou však ostáva, že k presadzovaniu sa týchto postojov dochádzalo na Slovensku len veľmi pomaly. Ako uvádza Vašš: „*Etnicko-politický čechoslovakizmus a centralizmus totiž prekážali procesu uznania samobytnosti slovenského národa, budovania slovenskej štátnosti v rámci republiky*

¹²³ HALLON, Ľudovít. *Technická modernizácia ...*, p. 200.

¹²⁴ KOVÁČ, Dušan. *20. storočie ...*, p. 85, 90.

¹²⁵ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska ...*, p. 197-200.

¹²⁶ LIPTÁK, Ľubomír. *Slovensko ...*, p. 126.

¹²⁷ KOVÁČ, Dušan. *Rok 1918 – kontinuita a diskontinuita v slovenskom národnom programe*, in: BYSTRICKÝ, Valerián & KOVÁČ, Dušan & PEŠEK, Jan. *Kľúčové problémy ...*, p. 143.

¹²⁸ MANNOVÁ, Elena. *Krátke dejiny ...*, p. 279.

a dynamickejšej modernizácii Slovenska. Odmietanie akceptovať samobytnosť slovenského národa malo za dôsledok eliminovanie akéhokoľvek uznania jeho štátoprávných požiadaviek. V tejto súvislosti môžeme Pribinove oslavy v Nitre (12.-15.8.1933) chápať ako medzník od ktorého česko-slovenský vzťah vstúpil do kritickej fázy a smeroval k slovensko-českej politickej kríze.¹²⁹ Napriek vyššie uvedenému počiatku kritickej fázy česko-slovenského vzťahu (1933) je však potrebné spomenúť, že problém spojený so slovenskou otázkou vyvrcholil v ČSR až koncom tridsiatych rokov a to v dôsledku zahraničných vplyvov, pričom toto tvrdenie potvrdzuje aj fakt, že ešte v obecných voľbách v máji 1938 hlasovalo takmer 44% slovenských voličov za volebný blok „Slovenská jednota za česko-slovenskú demokraciu a republiku“ a len 27% za autonomistickú HSLS.¹³⁰

Slovenské územie malo po nástupe nacistov v Nemecku strategickú pozíciu v rámci ČSR (Slovensko malo slúžiť ako priestor, kam sa stiahnu československé jednotky po napadnutí Nemeckom a vyčkajú tu na zásah spojencov, čo bolo dôvodom už vyššie uvedeného budovania zbrojárskeho priemyslu a investícií do obrany na Slovensku)¹³¹, no centralistická politika voči Slovensku sa nezmenila. Napriek skutočnosti, že československá spoločnosť sa po voľbách v roku 1935 začala polarizovať a politická scéna radikalizovať a navzdory spochybňovaniu efektívnosti československej demokracie a nárastu podpory autonomistických a nacionalistických strán,¹³² hlavnou príčinou zániku prvej Československej republiky bola nemecká, a nie slovenská otázka.

2.3 Slovensko v Česko-slovenskej republike (1938-1939)

HSLS prišla s ďalším návrhom slovenskej autonómie v júni 1938. „Vláda bola už ochotná k rozsiahlym ústupkom, konečné rozhodnutie bolo však brzdené a odkladané ohľadmi na rokovania s Henleinom (šéfom Sudetonemeckej strany – pozn. autora).“¹³³ Ten sa na príkaz Hitlera rozhodol stupňovať požiadavky svojej strany voči československej vláde s cieľom získať zámienku pre nemecký útok na ČSR a jej likvidáciu. Po neúspechu tejto taktiky sa v septembri 1938 Henlein pokúsil o puč, ktorý však skončil blamážou. Nemeckú otázku mala nakoniec vyriešiť Mníchovská konferencia, kde sa v dňoch 29.-30.9.1938 bez účasti ČSR rozhodlo o odstúpení českých a moravských pohraničných oblastí v prospech

¹²⁹ VAŠŠ, Martin. *Slovenská otázka ...*, p. 22.

¹³⁰ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska ...*, p. 209.

¹³¹ MANNOVÁ, Elena. *Krátke dejiny ...*, p. 277.

¹³² MAHONEY, William M. *The history ...*, p. 157.

¹³³ MANNOVÁ, Elena. *Krátke dejiny ...*, p. 281.

Nemecka.¹³⁴ Československo tak prišlo o územie s vyše 2,8 miliónmi Nemcov, 800.000 Čechov, na ktorom bolo koncentrovaných 80% československých textilných, sklárskych a chemických podnikov ako i 70% produkcie železa a ocele a rozsiahle zásoby uhlia.¹³⁵ Netreba zabudnúť taktiež na systém strategicky budovaných pohraničných opevnení, ktoré bola ČSR nútená vydať Nemecku.

Faktom ostáva, že HSLS neniesla zodpovednosť za Mníchovskú dohodu¹³⁶ a „v čase mníchovskej krízy väčšina Slovákov bola ochotná brániť republiku a mníchovský diktát prijala s hlbokým rozčarovaním... v čase ohrozenia republiky síce HSLS stupňovala svoju agitáciu za autonómiu, ale z obavy z medzinárodného ohrozenia skôr posilňovali pozície centralistických strán.“¹³⁷ Na druhej strane je však nutné uviesť, že zložitú medzinárodnú i vnútropolitickú situáciu, do ktorej sa Č-SR po Mníchovskom diktáte dostala, sa rozhodli slovenskí autonomisti využiť v svoj prospech. Po abdikácii prezidenta Edvarda Beneša bola dňa 6.10.1938 podpísaná medzi HSLS a väčšinou slovenských občianskych strán Žilinská dohoda, ktorá deklarovala autonómiu Slovenska v rámci novovzniknutej druhej Československej republiky. Pražská vláda vyhlásenie autonómie prijala a nasledujúci deň vymenovala slovenskú autonómnu vládu na čele s Jozefom Tisom.¹³⁸ „Slovensko dostalo oficiálny názov Slovenská krajina. Ústredným orgánom v Prahe ostala v kompetencii zahraničná politika, národná obrana, mena, spoločný rozpočet... ostatné veci spadali do samosprávnej kompetencie slovenských orgánov – slovenského snemu a slovenskej vlády.“¹³⁹

Získanie autonómie však nemohlo automaticky a ihneď vyriešiť všetky politické, hospodárske a sociálne problémy Slovenska. Problém národnostných menšín v Československu po Mníchovskom diktáte nezmizol, namiesto nemeckej a slovenskej otázky sa kľúčovou stala otázka maďarská. Maďarsko sa snažilo v duchu mníchovských rokovaní presadiť svoje územné nároky voči Č-SR, no česko-slovensko-maďarské rokovania nevedli

¹³⁴ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska ...*, p. 205-207.

¹³⁵ MAHONEY, William M. *The history ...*, p. 168.

¹³⁶ VAŠŠ, Martin. *Slovenská otázka ...*, p. 30.

¹³⁷ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska ...*, p. 207, 209.

¹³⁸ Jozef Tiso (1887-1947) – slovenský kňaz a politik. Do politiky vstúpil až po vzniku ČSR, v období 1925-1938 bol poslancom za HSLS, v rokoch 1927-1929 bol ministrom zdravotníctva a telesnej výchovy. Bol zástancom slovenskej autonómie a odporcom idey čechoslovakizmu, po Hlinkovej smrti v roku 1938 sa stal predsedom HSLS. V októbri 1938 bol vymenovaný predsedom slovenskej autonómnej vlády, v marci 1939 bol z funkcie odvolaný, no napriek tejto skutočnosti po rokovaníach s Hitlerom zvolal Slovenský snem, ktorý vyhlásil samostatnosť. V období Slovenského štátu zastával funkciu predsedu vlády a ministra vnútra, od októbra 1939 do apríla 1945 bol prezidentom Slovenska. Bol spoluzodpovedným za deportáciu slovenských Židov a v lete 1944 v dôsledku vnútro politickej krízy súhlasil s príchodom nemeckých jednotiek na slovenské územie. Po vojne bol zatknutý, odsúdený na trest smrti a popravený.

¹³⁹ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska ...*, p. 210.

v dôsledku maďarských požiadaviek (pripojenie celého Slovenska), k úspešnému záveru. Spor nakoniec vyriešila Viedenská arbitráž, ktorá pod taktovkou Nemecka a Talianska rozhodla o pripojení 10.390 km² územia na juhu Slovenska a Podkarpatskej Rusi, s 854.217 obyvateľmi, z ktorých bolo približne 270.000 Slovákov, k Maďarskému kráľovstvu.¹⁴⁰ Slovensko tak prišlo o pätinu svojho územia, vrátane druhého najväčšieho mesta Slovenska Košíc, ako i ďalších väčších miest (Rimavská Sobota, Lučenec, Nové Zámky, Komárno). Svoje územné požiadavky sa voči Slovenskej krajine podarilo presadiť aj Poľsku – na základe dohody z konca novembra 1938 bolo k Poľsku pripojených 226 km² s vyše 4.000 obyvateľmi na severe Slovenska.

Na takto oklieštenom Slovensku začala už od uznania autonómie posilňovať svoje pozície HSLS. Už v prvej slovenskej autonómnej vláde boli traja členovia HSLS a dvaja predstavitelia agrárnej strany, pričom predsedom vlády bol predseda HSLS, Jozef Tiso. Koniec pražského centralizmu však znamenal pre Slovensko aj zánik demokracie.¹⁴¹ Ako uvádza Lipták: *„Prvá padla za obeť autonómnej vláde komunistická strana. 9. októbra 1938 bola zastavená jej činnosť na Slovensku... podobný osud stihol aj sociálnu demokraciu... ľudáci nehodlali pripustiť nielen nijakú socialistickú stranu... ale boli odhodlaní likvidovať všetky politické strany s výnimkou vlastnej a strán národnostných menšín... ľudáci z obavy, že by sa samostatná, legálna Národná strana mohla stať základňou pre organizovanie všetkých nespokojných s diktatúrou, zakázali národniarov rovnako ako socialistické strany.“*¹⁴² Ako už bolo spomenuté v predošlej kapitole, dňa 8.11.1938 došlo k vytvoreniu strany HSLS - Strana slovenskej národnej jednoty, ktorá pozostávala z väčšiny slovenských politických strán. De facto však išlo o umlčanie neľudáckych strán, ktoré nemali v tejto zjednotenej strane takmer žiadny vplyv. Aj keď je možné polemizovať o vyššie uvedenom Liptákovom pomenovaní daného režimu ako diktatúry, je pravdou, že autoritatívne črty sa prejavovali v ideológii HSLS minimálne už od roku 1936 (pod heslom „Jeden Boh, jeden národ, jedna strana“), rovnako tak sa presadzoval antisemitizmus a protičeská agitácia, pričom v období slovenskej autonómie dochádzalo k násilnému zjednocovaniu odborov a rozpúšťaniu nonkonformných samosprávnych obecných orgánov.¹⁴³ Za definitívny koniec demokracie na Slovensku v období druhej republiky možno označiť voľby do autonómneho snemu zo dňa 18.12.1938, kedy sa tento *„rýchly proces likvidácie politickej plurality (sa) zavrášil pseudovoľbami na*

¹⁴⁰ MANNOVÁ, Elena. *Krátke dejiny ...*, p. 281.

¹⁴¹ LIPTÁK, Lubomír. *Slovensko ...*, p. 163.

¹⁴² *Ibidem*, p. 169, 170.

¹⁴³ MANNOVÁ, Elena. *Krátke dejiny ...*, p. 279, 281.

základe jednotnej kandidátky v decembri 1938.¹⁴⁴ Tieto voľby neboli tajné, zo 63 členov jednotnej kandidátky boli dve tretiny Ľudákov a „asistenciu“ pri voľbách vykonávala polovojenská organizácia HSĽS - Hlinkova garda.¹⁴⁵ Ako dodáva Podolec: „Existenciou jedinej kandidátnej listiny dostali voľby charakter plebiscitu, keď kladné hlasovanie malo zároveň predstavovať vyslovenie súhlasu s predchádzajúcimi štátoprávnymi zmenami a ďalším budovaním Slovenska ako autonómneho celku. Za jediné kandidátne listiny napokon hlasovalo vyše 90% voličov.“¹⁴⁶ V novembri 1938 sa tak naplnili dovtedy nepravdivé tvrdenia HSĽS z obdobia prvej republiky, kedy sa „v svojej propagande (sa však) vydávala za jediné právoplatnú predstaviteľku Slovákov...“¹⁴⁷

Hospodársku situáciu Slovenska v dobe jeho autonómie významne poznačila Viedenská arbitráž. Krajina prišla nielen o vyše 850.000 obyvateľov, ale najmä o „najúrodnejšie poľnohospodárske oblasti, nedozerné straty boli aj v priemyselnej a energetickej oblasti. Rozsekané boli hlavné cestné a železničné ťahy zo západu na východ krajiny.“¹⁴⁸ Počet nezamestnaných na Slovensku v roku 1939 síce bol úrovni 60.000 osôb (čo je približne päťkrát menej než počas vyvrcholenia krízy v zime 1932-1933), no tento pokles v porovnaní s predošlým obdobím je možné vysvetliť úbytkom obyvateľstva v dôsledku Viedenskej arbitráže, zamestnávaním slovenských robotníkov v Nemecku, ako i odsunom českých zamestnancov.¹⁴⁹ Na margo ich odchodu Kováč uvádza: „HSĽS presadila odsun na Slovensku pôsobiacich českých štátnych zamestnancov i učiteľov na všetkých typoch škôl do Čiech. Boli to práve tí českí štátni zamestnanci a učitelia, ktorí prišli Slovensku pomôcť v čase, keď nemalo dostatok vlastných síl. Odsun, ktorý sa dial na národnostnom princípe... pociťovali odsunutí Česi aj ako osobnú krivdu a prejav nevďačnosti, keďže väčšina z nich sa na Slovensku usadila natrvalo a pokladala ho za svoj domov.“¹⁵⁰ Na tieto uvoľnené miesta sa teraz dostali Slováci, aj keď o odbornej spôsobilosti mnohých z nich by sa dalo polemizovať.

¹⁴⁴ ZEMKO, Milan. *Parlamentná demokracia a politický extrémizmus. Československo a iné nové štáty v mocensko-politických pomeroch medzivojnovnej stredovýchodnej Európy*, in: BYSTRICKÝ, Valerián & KOVÁČ, Dušan & PEŠEK, Jan. *Kľúčové problémy ...*, p. 180.

¹⁴⁵ MANNOVÁ, Elena. *Krátke dejiny ...*, p. 282.

¹⁴⁶ PODOLEC, Ondrej. *18. december 1938 – voľby do Snemu Slovenskej krajiny – prvého slovenského zákonodarného orgánu*, dostupné na: <<http://www.upn.gov.sk/sk/18-december-1938-%E2%80%93-volby-do-snemu-slovenskej-krajiny-%E2%80%93-prveho-slovenskeho-zakonodarneho-organu/>>, [3.11.2016].

¹⁴⁷ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska ...*, p. 189.

¹⁴⁸ LACKO, Martin. *2. november 1938 - Viedenská arbitráž – Mníchov pre Slovensko*, dostupné na: <<http://www.upn.gov.sk/sk/2-november-1938---viedenska-arbitraz-%E2%80%93-mnichov-pre-slovensko-/>>, [3.11.2016].

¹⁴⁹ KAMENEC, Ivan. *Obyvateľstvo, štát a režim na Slovensku v čase druhej svetovej vojny 1939-1945*, in: BYSTRICKÝ, Valerián & KOVÁČ, Dušan & PEŠEK, Jan. *Kľúčové problémy ...*, p. 221.

¹⁵⁰ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska ...*, p. 212.

Slovensko zostávalo poľnohospodársky orientovanou a zaostalejšou časťou republiky, pričom táto situácia sa veľmi nezmenila ani po vyhlásení samostatnosti, čo dokumentujú aj údaje z decembra roku 1940. Z 2,65 milióna obyvateľov sa 57% živilo poľnohospodárstvom; v priemysle a živnostiach bolo zamestnaných len 20% populácie; v obchode, peňažníctve a doprave pracovalo 10% obyvateľov a 13% sa hlásilo k slobodným povolaniam a verejnej službe.¹⁵¹ Hospodárskej situácii na Slovensku istotne nepomohla ani komplikovaná politická situácia (vláda jednej strany), ktorá umožnila to, že „*ľudáci dosadzovali svojich ľudí do tlače, rozhlasu, do všetkých nástrojov verejnej propagandy, prenikali do hospodárskych organizácií, ktoré boli prv doménou vládných strán.*“¹⁵²

Vyššie uvedená skutočnosť mala značne protichodný dopad na technologický a kultúrny rozvoj Slovenska. Na jednej strane je nutné uviesť, že v dobe slovenskej autonómie ako i v prvých rokoch slovenskej samostatnosti vznikali nové inštitúcie (v roku 1942 vznikla Slovenská akadémia vied, už v roku 1939 bola do Bratislavy presťahovaná Slovenská vysoká škola technická), rástol počet telegrafných staníc (z 633 v roku 1920 na 939 v roku 1939), ako i počet hlavných telefónnych účastníckych staníc (z 6.141 v roku 1920 na 11.124 v roku 1939), pričom telefón sa takto stal bežnou súčasťou života.¹⁵³ V dôsledku zásahov ľudákov sa však už umenie a kultúra nemohli rozvíjať v slobodných podmienkach, ktoré ponúkala prvá republika. Po likvidácii ľavicových strán došlo k zákazu ľavicových periodík, taktiež boli rušené mnohé spolky.¹⁵⁴ A ako dodáva Kováč: „*Začali sa porušovať základné občianske a demokratické práva – sloboda tlače a prejavu a sloboda zhromažďovania. Všetky opatrenia zdôvodňovala HSLS potrebou jednoty národa.*“¹⁵⁵ Dôležitú úlohu zohrával v kultúrnej rovine Úrad propagandy, ktorý bol vytvorený po vzore nacistického Nemecka už na jeseň 1938.

Začlenenie Sudet do Nemecka však nebolo konečným cieľom Hitlerovej politiky voči Č-SR, tým bola úplná likvidácia Česko-Slovenska a pripojenie Čiech a Moravy. Jeho plán počítal s vnútorným rozkladom republiky, pričom v prípade neexistencie štátu by garancie z Mníchova prestali platiť a české územie by bolo možné obsadiť bez boja. Takto sa do centra nemeckých plánov dostala slovenská otázka, konkrétne možnosť vyhlásenia samostatného Slovenska. Už v októbri 1938 popredný predstaviteľ HSLS Ferdinand Ďurčanský na stretnutí s Göringom vyhlásil, že Slovensko požaduje samostatnosť a že pri tom chce využiť pomoc

¹⁵¹ KAMENEC, Ivan. *Obyvateľstvo ...*, p. 212.

¹⁵² LIPTÁK, Eubomír. *Slovensko ...*, p. 170, 171.

¹⁵³ HALLON, Eudovít. *Technická modernizácia ...*, p. 207, 208.

¹⁵⁴ MANNOVÁ, Elena. *Krátke dejiny ...*, p. 281.

¹⁵⁵ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska ...*, p. 212.

Nemecka. Vo februári 1939 dokonca prijal Vojtecha Tuku Adolf Hitler, pričom Tuka taktiež vyjadril pripravenosť vyhlásiť slovenskú samostatnosť a deklaroval závislosť osudu Slovenska na Ríši a na Hitlerovi. Je potrebné dodať, že obaja slovenskí politici vystupovali ako súkromné osoby, nemali mandát od slovenskej vlády a teda samovoľne a bez súhlasu snemu či vlády rokovali o osude a budúcnosti Slovenska so zástupcami Nemecka.¹⁵⁶ Zložitá vnútropolitická i zahraničnopolitická situácia Č-SR hrala do kariet Nemecku. „*Ústredná vláda odmietla pokusy ľudákov o samostatné rokovanie v Berlíne, žiadala aby verejne vyhlásili lojalitu československej štátnej idei... predsedníctvo HSLS i krajinská vláda v Bratislave ultimátum ústrednej vlády odmietli a začali prípravy na osamostatnenie...*“¹⁵⁷ V dôsledku protichodných informácií o nemeckej podpore slovenskej samostatnosti sa rozhodla pražská vláda konať. Na Slovensko vyslala policajné jednotky a zosadila Tisovu vládu. Na jeho miesto bol dosadený Jozef Sivák a následne na to Karol Sidor, no keďže ten odmietol vyhlásiť samostatnosť, pozval Hitler na rokovanie do Nemecka Jozefa Tisa. Ten bol dňa 13. marca postavený pred dve možnosti – buď vyhlási Slovensko samostatnosť alebo ho Nemecko ponechá svojmu osudu (údajne malo dôjsť k jeho rozdeleniu medzi Poľsko, Maďarsko a Nemecko). Dňa 14.3.1939 bola v slovenskom sneme vyhlásená slovenská samostatnosť, nasledujúceho dňa do Prahy vtiahli nemecké jednotky a následne bol vytvorený Protektorát Čechy a Morava. Hitlerovi sa podarilo rozbiť Č-SR a ovládnuť územie Čiech a Moravy bez jediného výstrelu.

¹⁵⁶ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska ...*, p. 213, 214.

¹⁵⁷ LIPTÁK, Lubomír. *Slovensko ...*, p. 176.

3. Španielska občianska vojna v slovenskej ľavicovej literatúre (1936-1939)

Reflexia španielskej občianskej vojny v literatúre pochádzajúcej zo slovenskej ľavice bola po obsahovej stránke pomerne rozsiahla. V rámci literárnych diel, publikovaných slovenskými autormi na Slovensku v období španielskeho konfliktu (1936-1939) je možné konštatovať, že vydané reportáže a brožúry pochádzajúce takmer výhradne od členov alebo sympatizantov komunistickej strany, dokumentujú záujem slovenskej ľavice o dianie v Španielsku a jej podporu a propagáciu španielskej republiky na Slovensku. V tejto kapitole sú analyzované štyri diela: reportáž Laca Novomeského *Od Cerbére po Brunete* pochádzajúca z roku 1937 a brožúra *Španielsko včera a dnes* autorov Františka Miloša Komzalu a Ľudovíta Žibritu (1937); *Bráňte Španielsko!* (1937) ktorej autorom je DAV a dielo *Slovenskí hrdinovia vo Španielsku* (1938) od autora s iniciálami L.N.

3.1 Ladislav Novomeský: *Od Cerbére po Brunete* (1937)

Ladislav „Laco“ Novomeský¹⁵⁸ bol ako člen komunistickej strany a uznávaný československý autor pozvaný v roku 1937 na II. medzinárodný kongres spisovateľov na obranu kultúry do Španielska. Okrem prítomnosti na konferenciách vo Valencii, Novomeský strávil taktiež určitý čas v Barcelone a Madride, rovnako ako aj v zákopoch počas bitky pri Brunete v júli 1937. Táto rozsiahla reportáž obsahuje jeho dojmy a skúsenosti zo všetkých navštívených miest, avšak jazyková bariéra je pravdepodobne zodpovedná za množstvo nepresností a fabulácií v rámci popisu španielskeho každodenného života počas občianskej vojny. V dôsledku neznalosti španielskeho jazyka je ale potrebné pripomenúť, že „slovenský novinár mal ťažkosti pri dorozumívaní sa s miestnymi obyvateľmi. Jazykový handicap sa potom odrazil aj na charaktere jeho reportáží, ktoré sú popisnejšie, ako sme u tohto reportéra zvyknutí, chýba im bezprostredný kontakt s ľuďmi – pre Novomeského taký typický.“¹⁵⁹ Ďalším dôvodom, ktorý obmedzoval Novomeského možnosti presnejšieho a podrobnejšieho popisu situácie v republikánskej zóne bola krátkosť jeho pobytu v Španielsku.¹⁶⁰ Každopádne, Novomeský publikoval v novinách *Slovenské zvesti* v roku 1937 rozsiahlu reportáž, ktorá

¹⁵⁸ Laco Novomeský (1904-1976) – slovenský básnik, redaktor, publicista, komunistický politik. Ako spoluzakladateľ skupiny DAV vstúpil v roku 1925 do KSC, neskôr pôsobil ako redaktor vo viacerých komunistických periodikách. V období 2. svetovej vojny bol jedným z organizátorov SNP, bol spoluzakladateľom SNR, po vojne bol obvinený z buržoázneho nacionalizmu a v roku 1954 odsúdený. Po prepustení a rehabilitovaní sa znova stal predsedom Matice slovenskej.

¹⁵⁹ CHMELÁR, Eduard. *Reportér Laco Novomeský*, in: PEKNÍK, Miroslav & PETROVIČOVÁ, Eleonóra (ed.). *Laco Novomeský: kultúrny politik, politik v kultúre*. Bratislava: Ústav politických vied SAV, 2006, p. 162.

¹⁶⁰ NOVOMESKÝ, Ladislav. *Od Cerbére po Brunete*, in: *Desaťročia do chvíľ sklbené*. Bratislava: Smena, 1984, p. 109.

ponúkala komplexný a autentický pohľad na život v republikánskej zóne (a to aj na fronte), napriek autorovmu prílišnému optimizmu a nadšeniu. Obraz Španielska, ktorý vytvárali reportáže Novomeského na Slovensku, musel byť nutne dichotomický - republikánska zóna bola opísaná ako *locus amoenus* a naproti tomu bola nacionalistická zóna zodpovedná za všetko utrpenie španielskej republiky.

No nie všetko bolo u republikánov až tak idylické - v skutočnosti sa vládne problémy, ktorých závažnosť Novomeský zľahčoval, čoskoro rozvinuli v najnaliehavejšie a najdôležitejšie v republikánskej zóne. Čo sa týka výživy a stravovania, Novomeský tvrdil, že „*prvým veľkým a príjemným prekvapením bol pre nás dostatok všetkých životných potrieb. Jedli sme v hostincoch ako hocikde inde, mohli sme si voľne kúpiť čokoľvek a v ktoromkoľvek obchode... v našich pomeroch je sviatočnou hostinou to množstvo jedál, ktoré tam podávajú s ospravedlnením, že s ohľadom na vojnu je zakázané podávať viacej.*“¹⁶¹ Ale zároveň dodával, že netreba mať ilúziu o všeobecnom dostatku a normálnom zásobovaní miest, pretože vo Valencii a najmä v Madride boli fronty ľudí čakajúcich na olej, masť alebo pečivo. Avšak, tento nedostatok bol spôsobený zmätkom v doprave a po štyroch alebo piatich dňoch bolo možné dostať všetko bez problémov.¹⁶² V skutočnosti sa ale situácia zdala byť vážnejšou: okrem životných nákladov, ktoré sa od vypuknutia vojny zdvojnásobili a platov, ktoré boli zvýšené len o 15%, ľudia museli každý deň čakať hodiny na chleba. Ale to, čo najväčšmi potvrdzuje nedostatok potravín v republikánskej zóne, sú správy nemocníc v Barcelone, podľa ktorých sa počet ľudí, ktorí zomreli na podvýživu medzi rokmi 1936 a 1937 viac ako zdvojnásobil.¹⁶³

Je však možné spochybniť aj iné Novomeského názory, tentokrát v súvislosti s poľnohospodárstvom. V nasledujúcej pasáži publikoval otázku E. E. Kische: „*Rátajú hospodári aj s ďalšími mesiacmi vojny, nenormálnosti a prípadnej dezorganizácie?*“¹⁶⁴ Odpoveď Novomeského bola jednoznačná: „*Rátajú!*“ a dodával: „*Boj o úrodu sa vyhral. Vystačí na zásobovanie obyvateľstva. Dopravné ťažkosti sa teraz už odstránia. Nová železnica do Madridu je postavená...*“¹⁶⁵ Ale ako uvádza Jackson: „*Avšak, desiatky tisíc ľudí, väčšina z nich bez ekonomických prostriedkov, utiekli do republikánskej zóny, kde bola potravinová situácia čím ďalej tým horšia... zástupcovia kvakerov v januári 1937 odhadovali, že po*

¹⁶¹ NOVOMESKÝ, Ladislav. *Od Cerbére po Brunete ...*, p. 115.

¹⁶² *Ibidem*, p. 115-116.

¹⁶³ JACKSON, Gabriel. *The Spanish Republic and the Civil War, 1931-1939*. Princeton: Princeton University Press, 2012, p. 368, 447.

¹⁶⁴ NOVOMESKÝ, Ladislav. *Od Cerbére po Brunete ...*, p. 116.

¹⁶⁵ *Ibidem*.

uliciach Barcelony sa vtedy potulovalo už 25.000 detí, v októbri 1937 bolo v katalánskom hlavnom meste približne 500.000 utečencov... po úspešnej nacionalistickej ofenzíve v Aragónsku na jar 1938 bol viac ako jeden milión ľudí bez domova natlačený do provincií Tarragona, Barcelona a Gerona.“¹⁶⁶ Problém s dodávkami potravín sa ale javil byť komplexnejším: republikánska zóna možno bola schopná zabezpečiť potraviny pre vlastné obyvateľstvo, no takýto vysoký nárast populácie (napríklad počet obyvateľov Madridu sa zvýšil o viac ako 50%) musel nutne spôsobiť veľmi vážne problémy. Optimizmus Laca Novomeského v otázke zásobovania je možné vysvetliť prostredníctvom viacerých argumentov: Novomeský, ktorý nebol zvyknutý na španielsku pohostinnosť a stravovacie návyky, porovnával tieto obyčaje so situáciou na Slovensku, ktorá bola a stále je, čo sa stravovania týka, veľmi odlišná. Ďalším vysvetlením môže byť skutočnosť, že Novomeský bol čestným hosťom a z dôvodu šírenia dobrého mena republiky mu bolo ponúknuté to najlepšie, čo sa v republikánskej zóne nachádzalo. Posledným, ale taktiež možným vysvetlením je, že slovenský publicista sa jednoducho stal obeťou propagandy: keďže nebol schopný komunikovať po španielsky s obyčajnými ľuďmi, všetky jeho poznatky týkajúce sa potravinovej situácie pochádzali od vládnych funkcionárov.

Viac konzistentný pohľad bol ponúknutý v kapitole „*Heroizmus povinnosti*“. Novomeský tu analyzoval kvality a slabiny Španielskej ľudovej armády, ktorá bola vytvorená v októbri 1936. Jej hlavnou prednosťou bolo, že „*sa zrodila, bola vychovaná a vycvičená v ohni bojov.*“¹⁶⁷ Avšak, to bol tiež dôvod jej nedokonalosti, keďže bolo veľmi málo času na vycvičenie a zocelenie armády. Republikánskej armáde chýbalo to, „*čo iné armády majú z čias neustáleho kasárenského výcviku a z tradičného vycvičovania a vychovávaní každého príslušníka armády: zmysel pre bezodkladné a samozrejmé splnenie daného rozkazu.*“¹⁶⁸ Neskôr uvádzal autor príklady chýb, ktoré boli prítomné v republikánskej armáde, ako napríklad šofér, ktorý ponechal reflektory svojho vozidla svietiť v noci, vytvárajúc tak cieľ pre nacionalistické lietadlá. Ale Novomeský, čo sa ľudovej armády týka, vyjadroval svoj optimizmus, keďže percento jej chýb podľa jeho slov klesalo.¹⁶⁹ Jeho pohľad na nedokonalosti republikánskej ľudovej armády nebol príliš vzdialený realite: „*V republikánskej armáde... naliehavosť militarizovať, obnoviť autoritu štátu a nastoliť poriadok v divokej milícii znamenalo, že brigády, divízie a oddiely boli vytvorené v rýchlosti, bez výhody*

¹⁶⁶ JACKSON, Gabriel. *The Spanish Republic ...*, p. 444-446.

¹⁶⁷ NOVOMESKÝ, Ladislav. *Od Cerbére po Brunete ...*, p. 127.

¹⁶⁸ *Ibidem*.

¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 128.

*existujúcej administratívnej organizácie a základov. Jednotky mohli byť vytvorené na papieri, často ale boli bez zbraní a mnohokrát bez dôstojníkov, ktorí by im velili... mnohí republikánski velitelia nemali po dobu viacerých rokov žiadne vojenské skúsenosti.*¹⁷⁰ Čiže, ako uzatvára Alpert, republikánska armáda mala neskúsených veliteľov, ktorí boli vždy pod hrozbou, že budú obvinení zo zrady alebo z nedostatku politickej spoľahlivosti. Jednotky jej brancov boli početne takmer rovnako veľké ako nacionalistické, ale republikáni boli demoralizovaní konaním svojich dôstojníkov. Ľudová republikánska armáda tak bola armádou len na papieri, bez mužov a zbraní a s nekompetentnými veliteľmi.¹⁷¹ Na druhej strane je ale potrebné uviesť, že aj republikánska armáda mala niekoľko veľmi schopných veliteľov (Lister, Rojo, Modesto) a aj napriek nedostatku najmodernejších zbraní ich úspechy v občianskej vojne nemožno poprieť. Ale nie je možné zdieľať optimizmus Novomeského, keďže vojenská situácia sa v lete 1937, po nacionalistickej ofenzíve na severe a po páde Bilbaa dňa 19. júna 1937, nezdala byť pre republikánov veľmi priaznivá. Napriek tomu, entuziazmus a dôveru v republikánske víťazstvo zo strany Novomeského je možné vysvetliť jeho prítomnosťou v bitke pri Brunete.

Novomeský sa dostal do bojových zákopov dňa 16. júla a stretol sa tam s československými interbrigadistami z guľometnej roty Jan Žižka a z protiletadlovej batérie Klement Gottwald. Jeho prítomnosť na fronte, bezprostredne pri bojových akciách, mala vplyv aj na jeho poetickú tvorbu: jeho básne *Španielska krajina*; *Španielska obloha* a *Sen*, ktoré pochádzajú z básnickej zbierky *Svätý za dedinou* (1939) sa zaoberajú tematikou španielskej občianskej vojny (dve z týchto básní sú venované interbrigadistom). Novomeský tvrdil, že jeho prvý deň na fronte bol aj prvým pokojným dňom pre interbrigadistov počas ofenzívy pri Brunete. Čo sa predošlých dní týka, starí vojaci, ktorí prežili bitku na Piave (1917-1918), po desiatich dňoch delostreľby a leteckých útokov pri Brunete, spomínali idylicky na 1. svetovú vojnu.¹⁷² Ich argument znel: „*Vtedy ešte nelietali nad granátmi aeroplány.*“¹⁷³ Následne slovenský publicista citoval poručíka Frica Bihellera, ktorý situáciu opisoval ako skúšku nervov. A čo sa správania a disciplíny na fronte týka, Novomeský odporúčal: „*Nestratiť hlavu, aby si ju naozaj nestratil.*“¹⁷⁴

¹⁷⁰ ALPERT, Michael. *Soldiers, politics and war*, in: PRESTON, Paul. *Revolution and war in Spain, 1931-1939*. London: Routledge, 2002, p. 216.

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 214-221.

¹⁷² NOVOMESKÝ, Ladislav. *Od Cerbére po Brunete ...*, p. 125-126.

¹⁷³ *Ibidem*, p. 126.

¹⁷⁴ *Ibidem*.

Laco Novomeský vo svojej reportáži oslavoval interbrigadistov a to najmä československých. Ich poslanie, podľa jeho slov bolo „*práve také ťažké ako čestné. Musia byť viacej než profesionálnymi vojakmi, ovládajúcimi remeslo a disciplinovanými. Musia byť i presvedčenými, pevnými a nebojácnyimi antifašistami.*“¹⁷⁵ Neskôr Novomeský potvrdzoval, že československí interbrigadisti sú príkladnými vojakmi ľudovej armády, ktorí plnia taktiež funkciu pedagógov alebo inštruktorov a sú veľmi užitoční pri prekonávaní ťažkostí a nedostatkov republikánskej armády. Po prekonaní problémov a chýb republikánska ľudová armáda vraj zvíťazí.¹⁷⁶ O úlohe a význame československých interbrigadistov v bitke pri Brunete niet najmenších pochyb, čo potvrdzuje aj Cílek: „*Bojovala tu Žižkova gul'ometná rota spoločne so služobne najstaršou čs. jednotkou v Španielsku – s Gottwaldovou čatou. Vzdušný priestor nad bojiskom... pomáhala kontrolovať Gottwaldova protiletadlová batéria. Po prvýkrát tu plnila svoje úlohy aj delostrelecká batéria Jozefa Májka, nesúca meno slovenského dobrovoľníka, ktorý padol pri Madride už na jeseň 1936. Bojovali tu aj naši tankisti a skupiny ďalších dobrovoľníkov v rozličných útvaroch interbrigád, tiež sa tu nachádzal poľný lazaret J. A. Komenského, pod vedením trebičského chirurga MUDr. Karla Holubca...*“¹⁷⁷ Väčšina odborných prác zaoberajúcich sa problematikou československých interbrigadistov uvádza ich celkový počet medzi 2.171 až 3.000 dobrovoľníkmi (z toho bolo asi 20% Slovákov).¹⁷⁸ Dobrovoľníci z ČSR tvorili približne 6% z celého počtu interbrigadistov. Napriek pomerne nízkemu percentu však nemožno spochybníť ich úlohu v bitke pri Brunete, kde bojovali do posledných dní bitky, tak ako aj počas celej vojny.¹⁷⁹

Taktiež nie je možné spochybníť ani prínos medzinárodných brigád pre republikánsku armádu: „*Dobrovoľníci opustili svoje domovy a rodiny a išli bojovať do Španielska. Mnohí z tých, ktorí nemohli odísť, sa zúčastňovali na politických demonštráciách a participovali na kampaniach „Pomoc Španielsku“. Činili tak, pretože cítili, že Španielsko bolo bojiskom, na ktorom malo byť vyzvané rastúce nebezpečenstvo fašizmu.*“¹⁸⁰ Ale je potrebné brať do úvahy i skutočnosť, že „*vytvorenie medzinárodných brigád predstavovalo rozhodnutie Kominterny urobiť niečo konkrétne pre republiku a (snahu) riadiť prúd dobrovoľníkov a potenciálnych dobrovoľníkov do Španielska... medzinárodné brigády boli videné ako príklad proletárskej*

¹⁷⁵ NOVOMESKÝ, Ladislav. *Od Cerbére po Brunete ...*, p. 128.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 129.

¹⁷⁷ CÍLEK, Roman. *Krvavá předepra - Španělsko, 1936-1939: Občanská válka a zahraniční intervence*. Praha: Epoque, 2004, p. 264.

¹⁷⁸ NEDVĚD, Jiří. *Českoslovenští dobrovolníci, mezinárodní brigády a občanská válka ve Španělsku v letech 1936 – 1939*. Diplomová práce. Univerzita Karlova, 2008, p. 116.

¹⁷⁹ CÍLEK, Roman. *Krvavá předepra ...*, p. 267-268, 371.

¹⁸⁰ PRESTON, Paul. *The Politics of Revenge: Fascism and the military in twentieth-century Spain*. London: Routledge, 1995, p. 34.

*solidarity s republikou. Keďže sa tiež predpokladalo, že sú vojensky zručnejší než Španieli, skúsenejší v boji a disciplinovanejší ako ich hostitelia, interbrigadisti boli využívaní ako úderné jednotky.*¹⁸¹ Na druhej strane je potrebné uviesť, že v skutočnosti bol počet neskúsených veliteľov a zmatok mnohokrát veľmi podobný španielskym jednotkám. Taktiež netreba zabúdať, že medzinárodné brigády, v ktorých sa počet zahraničných dobrovoľníkov pohyboval v rozpätí 35.000-40.000 bojovníkov, boli riadené francúzskymi, talianskymi a ruskými komunistami a antistalinistické tendencie neboli tolerované (ako tomu bolo v prípade *Partido Obrero de Unificación Marxista - POUM, Robotníckej strany marxistického zjednotenia*, ktorej ilegalizácia v júni 1937 bola sprevádzaná rozpustením jej jednotky, 29. divízie).¹⁸² V októbri 1938 boli medzinárodne brigády, v dôsledku medzinárodnej situácie a po dvoch rokoch činnosti, rozpustené.

Napriek heroizmu Čechoslovákov v bitke pri Brunete, ktorý opisuje vo svojej reportáži Laco Novomeský, netreba mať o význame tejto ofenzívy žiadne ilúzie. Hlavným motívom pre útok pri Brunete bola snaha o zníženie povstaleckého tlaku na vládnom území na severe prostredníctvom rozsiahleho republikánskeho útoku na centrálnom fronte. *„V pláne bolo vyraziť smerom na juh do dediny Brunete, významnej križovatky ciest; z tejto dediny mali byť útočníci schopní obklúčiť obliehajúcu armádu zozadu a prerušiť tak obliehanie Madridu... plány ofenzívy pri Brunete boli prácou ruských poradcov a madridského generálneho štábu... avšak, keď republikáni zaútočili dňa 6. júla, dosiahli nečakaný prelom, pričom postúpili asi päť míľ a v prvý deň obklúčili a následne zaútočili na Brunete.*¹⁸³ Avšak, republikánska armáda nebola schopná efektívne využiť svoj postup, takže táto bitka, rovnako ako mnoho ďalších, môže byť charakterizovaná *„počiatočným úspechom, ktorý bol nasledovaný neschopnosťou ho využiť, obzvlášť ak bol odpor neoblomný. Bitky sa potom zvrhli v derúce sa zápasy, až pokiaľ neprevládlo vyčerpanie alebo republikánske sily boli nútené ustúpiť.*¹⁸⁴ To bol tiež prípad ofenzívy pri Brunete: už v prvých dňoch boli povstalci schopní zadržať republikánsku ofenzívu a vďaka príchodu nových jednotiek začali svoju protiofenzívu. Už dňa 24. júla nacionalisti znovu obsadili väčšinu strateného územia a to aj vrátane obce Brunete. Republika zaplatila za 50 km², ktoré vďaka ofenzíve pri Brunete

¹⁸¹ ALPERT, Michael. *The Popular Army of the Spanish Republic, 1936-39*, in: BOWEN, Wayne H. & ALVAREZ, José E. (ed.). *A Military History of Modern Spain: From the Napoleonic Era to the International War on Terror*. Connecticut: Praeger Security International, 2007, p. 104.

¹⁸² *Ibidem*.

¹⁸³ JACKSON, Gabriel. *The Spanish Republic ...*, p. 394, 395.

¹⁸⁴ ALPERT, Michael. *Soldiers, politics ...*, p. 212.

získala, veľmi vysokú cenu - 25.000 mŕtvych a ranených.¹⁸⁵ Lekári a sestričky hovorili o bitke pri Brunete ako o najkrvavejšej bitke celej vojny. V skutku, situácia bola veľmi kritická: chyby v komunikácii ako aj zbabelosť viedli v republikánskych jednotkách k takmer vzburám a popravám počas bitky.¹⁸⁶ Ale hlavný cieľ útoku bol splnený: „*Bitka pri Brunete spomalila pád Santanderu, no neukončila, ani dokonca neohrozila ukončenie obliehania Madridu.*“¹⁸⁷ Okrem toho, materiálne straty nacionalistov boli „*malé v porovnaní s katastrofou, ktorá postihla ich protivníkov, obzvlášť vzhľadom k tomu, že v tej dobe nadobúdala blokáda republikánskych prístavov na účinnosti.*“¹⁸⁸ Avšak nie je možné súhlasiť s tvrdením Novomeského: „*Prekonaním ešte existujúcich ťažkostí a nedostatkov ľudová armáda aj zvíťazí.*“¹⁸⁹ Ako už bolo vyššie uvedené, hlavným problémom republikánskej armády v bitke pri Brunete a v podstate počas celej občianskej vojny nebola neschopnosť prekonať svoje chyby a ukončiť nedbalosť v svojich jednotkách. Najväčším problémom republikánov bola existencia inej, nepriateľskej armády, ktorá bola lepšie vyzbrojená, mala nemeckú a taliansku podporu a nebola ochotná pristúpiť ku kompromisom ani v bitkách ani na politickej úrovni.

Avšak, v republikánskej zóne existoval problém, o ktorom sa zmienil tiež Laco Novomeský a ktorého prítomnosť nemôže byť ignorovaná. V článku *Polia, vlaky a veľké prekvapenie* uvádzal: „*Právna neistota vyvolaná spormi socialisticko-komunistických stúpcov pozemkovej reformy s anarchistickými utopistami, so sektárskymi experimentátormi, ktorí chceli vziať zem „jednoducho“ do centrálnej odborovej správy... pravda, neistota spôsobená týmto stavom dávala pramalé nádeje na predpoklad, že by roľníci urobili na pôde viacej, než čo pre seba najnutnejšie potrebujú. Ale neopísateľné úsilie štátnej poľnohospodárskej správy, uzákonenie pozemkovej reformy, ktorá dostala náležitú váhu upevnením ľudového frontu po likvidácii májového povstania v Barcelone a po prestavbe ústrednej vlády, získalo dôveru roľníctva.*“¹⁹⁰ Kritika voči anarchistom a trockistom bola prítomná i na záverečných stránkach reportáže, kedy Novomeský zosmiešňoval postoj anarchistov v otázke vojenských rozkazov. Tvrdil, že títo bojovníci, v dôsledku svojho sklamaní v komunistické presvedčenie a veriac v likvidáciu demokratickej diskusie medzi komunistami utekajú domov, kde šíria lži o republike a rozširujú riedke rady trockistov.¹⁹¹

¹⁸⁵ BEEVOR, Antony. *Španelská občianska válka*. Praha: Beta-Dobrovský, 2004, p. 203.

¹⁸⁶ JACKSON, Gabriel. *The Spanish Republic ...*, p. 395.

¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 396.

¹⁸⁸ BEEVOR, Antony. *Španelská ...*, p. 204.

¹⁸⁹ NOVOMESKÝ, Ladislav. *Od Cerbére po Brunete ...*, p. 129.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 113.

¹⁹¹ *Ibidem*, p. 133, 134.

Samozrejme, značne odlišný pohľad na anarchistov a odbory ponúkal britský spisovateľ George Orwell (1903-1950), ktorý sa zúčastnil španielskej občianskej vojny ako milicionár POUM. Orwell tvrdil, že „v niekoľkých počiatočných mesiacoch vojny nebola prvým Francovým oponentom ani tak vláda, ako odbory... spolu s kolektivizáciou priemyslu a dopravy tu bol pokus zakladať v hrubých obrysoch robotníckej vlády za pomoci miestnych výborov, robotníckych hliadky mali nahradiť stávajúce prokapitalistické policajné jednotky, odborové organizácie vytvárali robotnícku milíciu... v Katalánsku bola v niekoľkých prvých mesiacoch skutočná moc v rukách anarchosyndikalistov, ktorí kontrolovali väčšinu kľúčového priemyslu. To čo sa dialo v Španielsku, nebola len občianska vojna, ale počiatok revolúcie.“¹⁹² Ďalej dodával, že celý svet a najmä Sovietsky zväz bol proti revolúcii v Španielsku. To, čo navrhovala komunistická strana (s podporou ZSSR) v Španielsku, bola buržoázna demokracia namiesto robotníckej vlády. Po tom, čo Sovietsky zväz začal so zásielkami zbraní republikánskej vláde, moc prešla od anarchistov do rúk komunistom.¹⁹³ No napriek dôležitej úlohe, ktorú anarchistí zohrávali v prvých dňoch vojny, nie je možné zdieľať Orwellov proanarchistický a prosyndikalistický pohľad. V čase vojny, kedy republikánska zóna potrebovala jednotu a spoluprácu všetkých strán na všetkých frontoch, začal boj o moc medzi komunistami a antikomunistickou ľavicou. Aj keď povstanie anarchosyndikalistov a POUM bolo s najväčšou pravdepodobnosťou vyprovokované komunistami a jeho dôvody sa môžu javiť ako oprávnené, nebezpečenstvo z rozpútania ďalšieho konfliktu v rámci občianskej vojny hovorí o neschopnosti oboch strán brať do úvahy národný záujem a postavenie republikánskej vlády, ktoré bolo veľmi zložitú.¹⁹⁴ Dôsledky udalostí z mája 1937 boli vážne nielen pre rebelov, ale aj pre celú republikánsku zónu.

3.2 Ľudovít Žibrita, František M. Komzala: Španielsko včera a dnes (1937)

Autormi tejto publikácie boli Ľudovít Žibrita (1897-1981), slovenský pedagóg, historik a publicista a František Miloš Komzala (1898-1980)¹⁹⁵, komunistický politik

¹⁹² ORWELL, George. *Hold Katalánsku*. Praha: Odeon, 1991, p. 44, 45.

¹⁹³ *Ibidem*, p. 46, 48.

¹⁹⁴ CÍLEK, Roman. *Krvavá předepra ...*, p. 233-235.

¹⁹⁵ František Miloš Komzala (1898-1980) – slovenský politik a diplomat. Ako vojak československej armády sa zúčastnil bojov o Slovensko, po vstupe do sociálno-demokratickej strany spolupracoval s viacerými ľavicovými periodikami. Od roku 1937 bol predsedom bratislavskej pobočky Výboru pre pomoc demokratickému Španielsku. Zúčastnil sa SNP, bol zástancom spolupráce ľavicových strán. Po 2. svetovej vojne bol poslancom v Národnom zhromaždení, začiatkom päťdesiatych rokov bol veľvyslancom v Číne a neskôr v Indii. Jeho dcéra Viera Komzalová v časopise *Bojovník* o otcovi tvrdí, že „jeho vyhranené politické názory sa prejavili aj tým, že sa stal dobrovoľníkom v interbrigáde na pomoc bojujúcemu demokratickému Španielsku.“ Keďže ďalšie zdroje sa o tejto Komzalovej činnosti nezmieňujú, ohľadom jeho prítomnosti v Španielsku počas občianskej vojny sa

a diplomat. Na rozdiel od vyššie analyzovanej reportáže boli v tomto diele hlavným dôvodom omylov a nepresností v rámci zobrazenia španielskej reality geografická vzdialenosť a rozsah tejto brožúry. Túto publikáciu bolo možné chápať ako príručku španielskej histórie a kultúry pre robotníkov. Ako už bolo vyššie uvedené, jej hlavný rozdiel od Novomeského reportáže bola geografická vzdialenosť – brožúra *Španielsko včera a dnes* nebola napísaná ako rozprávanie z ciest a jej autori neprezentovali svoje skúsenosti zo Španielska, ale snažili sa poskytnúť všeobecný prehľad o histórii a aktuálnych problémoch Španielska. Táto vzdialenosť bola spolu so snahou o vtlačenie celých španielskych dejín do necelých päťdesiatich strán asi najväčším problémom tejto publikácie. Avšak, aj v tejto brožúre boli publikované názory a dojmy autorov ohľadne minulosti a budúcnosti Španielska. Napriek didaktickému charakteru diela sa tak nejednalo vždy o plne objektívny obraz Španielska.

No aj v tejto krátkej brožúre bol na viacerých stránkach prítomný kritický pohľad na anarchistov. Už v časti venovanej republikánskemu zjednoteniu v roku 1930 autori kritizovali anarchosyndikalistov, ktorí prezradili plánovaný republikánsky prevrat a kvôli ich nedôveryhodnosti nemohli participovať na Pakte zo San Sebastián (dohoda republikánskych strán z roku 1930 – pozn. autora). Nespoľahlivosť anarchistov a syndikalistov bola znova preukázaná v októbri 1934.¹⁹⁶ V časti venovanej súčasnej politickej situácii v republike sa znovu objavila kritika anarchistov: „*Aj nová vláda utvorená v máji 1937 je koncentračnou vládou, v ktorej sú zastúpené všetky demokratické zložky vrátane komunistov, ktorí sú v pravom zmysle najväčšími sociálpatriotmi a ktorí vystupujú veľmi rozhodne proti všetkým „hurárevolučným“ činom, ku ktorým majú veľké sklony krajní anarchisti a trockisti.*“¹⁹⁷ Na druhej strane, následne bolo v publikácii uvedené, že v Negrinovej vláde nie sú zastúpení anarchosyndikalisti ani odborové socialistické organizácie, ktorí však vládu podporujú.¹⁹⁸

Ako už bolo vyššie preukázané, pohľad na anarchistov zo strany G. Orwella bol značne odlišný. Čo sa „sociálpatriotizmu“ komunistov týka, Orwell tvrdil, že od začiatku vojny Komunistická strana Španielska zvýšila svoj politický vplyv a počet svojich členov. Do Španielska tiež prichádzali mnohí zahraniční komunisti, ktorí chceli likvidovať anarchizmus akonáhle bude vojna vyhraná.¹⁹⁹ V otázke rozpustenia POUM a uväznenia a popráv členov

dajú viesť spory. Rozhovor s Vierou Komzalovou in: *Bojovník*, č. 17/2011, p. 6-7, dostupné na: <http://www.szpb.sk/bojovnik/Bojovnik_172011.pdf>, [20.4.2017].

¹⁹⁶ ŽIBRITA, Ľudovít & KOMZALA, František M. *Španielsko včera a dnes*, Bratislava: Robotnícka akadémia pre Slovensko, 1937, p. 21.

¹⁹⁷ *Ibidem*, p. 40.

¹⁹⁸ *Ibidem*.

¹⁹⁹ ORWELL, George. *Hold Katalánsku ...*, p. 134.

tejto strany, britský spisovateľ citoval Indalecia Prieta (ministra národnej obrany): „Čo je vážnejšie... je skutočnosť, že o zatknutí vodcov POUM nerozhodla vláda, že polícia tieto zatknutia uskutočnila z vlastnej vôle. Zodpovední nie sú šéfovia polície, ale ich prívrženci, medzi ktorých, sa pre nich bežným spôsobom votreli komunisti.“²⁰⁰ Orwell dodával, že „Prieto pomerne otvorene narážal na skutočnosť, že vláda si nemôže dovoliť uraziť Komunistickú stranu, keď Rusi dodávajú zbrane.“²⁰¹ Je síce pravdou, že potlačenie povstania v máji 1937 jednotkami vyslanými vládou bolo nevyhnutné pre obnovenie verejného poriadku a vládnej moci, avšak vzhľadom k tomu, že dokonca „premiér prisľúbil, že nebudú politické represálie, ale v nasledujúcich dňoch sa tucet lídrov antikomunistickej ľavice stal obeťou vrážd motivovaných sčasti pomstou za úmrtia zo strany UGT v nedávnej minulosti a čiastočne v dôsledku komunistického odhodlania fyzicky likvidovať antistalinistické vedenie v Barcelone...“²⁰², je preto potrebné konštatovať, že prenasledovanie členov POUM a anarchistov (aj keď mnohí z nich sa májových udalostí v roku 1937 nezúčastnili – pozn. autora) a to predovšetkým zo strany komunistov, bolo brutálnym a neospravedlniteľným aktom. Hoci sa likvidácia antistalinistov udiala pod tlakom zo zahraničia (ZSSR), táto udalosť zostáva aj naďalej jednou z krvavých škvŕn v dejinách Druhej španielskej republiky.

Veľmi zaujímavá komparácia bola prítomná už v prvej časti publikácie, ktorá sa zaoberala antickými a stredovekými dejinami Španielska. Generál Franco tu bol porovnaný s kartáginským vojvodcom Hamilkarom, ktorý tiež prešiel cez Gibraltársku úžinu, aby si podmanil polostrov s armádou, ktorá pozostávala aspoň čiastočne z Maročanov. Avšak, rozdiel medzi týmito dvoma generálmi bol ten, že generál Franco nebol cudzím dobyvateľom, ale Španielom nespokojným s vládou svojho štátu.²⁰³ Ďalšie rozdiely medzi Frankom a Hamilkarom, ktoré je potrebné uviesť, bol spôsob prechodu cez úžinu, počet ich vojakov a ich zbrane. Následne bola s bojom generála Franca komparovaná vojna medzi Juliom Caesarom a Pompeiovými synmi. Autori tvrdili, že synovia Pompeia bojovali za demokraciu a republiku proti diktátorovi (Caesar), zatiaľ čo obyvatelia polostrova bojovali spolu s nimi za republikánsku štátnu formu a pokrokovú a slobodomyselnú demokraciu.²⁰⁴ Aj keď sa tvrdenia o boji za pokrokovú demokraciu v prvom storočí pred Kristom môžu javiť ako komické, predstavu Francovho boja ako vojny medzi diktatúrou a republikou je potrebné bližšie analyzovať. V prvom rade je nutné uviesť, že v pláne prevratu z júla 1936 figuroval

²⁰⁰ ORWELL, George. *Hold Katalánsku ...*, p. 148, 149.

²⁰¹ *Ibidem*, p. 149.

²⁰² JACKSON, Gabriel. *The Spanish Republic ...*, p. 370.

²⁰³ ŽIBRITA, Ľudovít & KOMZALA, František M. *Španielsko včera ...*, p. 5, 6.

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 7, 8.

ako budúci šéf Vojenského direktória generál Sanjurjo. Po neúspechu povstania na väčšine španielskeho územia a po smrti Sanjurja, bola vnútorná situácia medzi povstalcami značne komplikovaná. Ale pravdepodobne ani sám Franco v danej dobe nepredpokladal, že o tri roky bude vládnuť Španielsku ako „caudillo“. Čo sa dôvodov Francovho vzostupu týka, viacerí autori hovoria o náhode a šťastí. Franco mal samozrejme šťastie, že jeho rivali z povstaleckého tábora zomreli na začiatku vojny alebo v jej prvej fáze. Avšak, „*zdá sa, že Francovým najväčším triumfom v súboji o moc bola jeho politická neutralita.*“²⁰⁵ Taktiež nie je možné zabudnúť na jeho vojenské úspechy, ako aj na jeho diplomatické schopnosti, vďaka ktorým sa mu podarilo získať monopol na jednania s Nemeckom a Talianskom v otázke zásielok zbraní a jednotiek. S vhodnou dávkou oportunistu, s vypočítavým charakterom a všeobecným povedomím o potrebe jednotného velenia na strane pučistov neprekvapí, že už v septembri 1936 bol Franco menovaný predsedom vlády (*Jefe del Gobierno del Estado*).²⁰⁶

S ohľadom na formu vlády Franca, autori brožúry tvrdili, že „*všetci tí, ktorí sú na strane povstalcov, sú zjavnými alebo skrytými nepriateľmi pokroku, demokracie, socializmu, pretože Francova vláda obhajuje vlastne staré nepokrokové, nedemokratické a nesocialistické Španielsko, Španielsko veľkostatkárov svetských i duchovných.*“²⁰⁷ O skutočnej povahe Francovho režimu netreba mať falošné predstavy. Napriek jeho autoritárskemu charakteru a profašistickým sympatiám, frankizmus ale nebol plne fašistický. „*Čo je dôležitejšie, Francove oslabenie Falangy po občianskej vojne umožnilo jeho režimu zbaviť sa označenia fašistický. Vlastne by sa dalo povedať, nakoľko to presné definície umožnia, že Frankov režim nebol striktné fašistický... každopádne, jeho záznamy ohľadom uväznenia, mučenia a popráv jeho robotníckych a liberálnych nepriateľov ponúkajú veľmi nepriaznivé porovnanie s talianskym fašizmom.*“²⁰⁸ Francov režim je však možné považovať skôr za konzervatívny ako fašistický; nacionálne katolícky a nie revolučný. Kolaborácia s fašistickými štátmi hovorí v tomto prípade viac o oportunizme Francisca Franca ako o fašistickej povahe samotného režimu.

V publikácii *Španielsko včera a dnes* bola taktiež analyzovaná otázka spolupráce nacionalistov s Nemcami a Talianmi. Tvrdenie, že povstalci zapredali svoju vlasť ešte pred vypuknutím povstania, ktoré bolo doplnené konkrétnymi príkladmi ich jednania s Nemcami a Talianmi, sa zdá byť opodstatnené. Avšak, aj napriek výcviku falangistov v Nemecku a karlistov v Taliansku, čo sa vzájomnej spolupráce pred občianskou vojnou týka, Cílek tvrdí:

²⁰⁵ CHALUPA, Jiří. *Zápisky o válce občanské*. Praha: Lidové noviny, 2002, p. 72, 74.

²⁰⁶ *Ibidem*, p. 75-77.

²⁰⁷ ŽIBRITA, Eudovít & KOMZALA, František M. *Španielsko včera ...*, p. 43.

²⁰⁸ PRESTON, Paul. *The Politics of Revenge ...*, p. 8.

„Pre španielskych spiklencov skúsenosti, výcvikové kurzy, výbušniny na diverzné akcie, zbrane, peniaze – a ako protihodnota záväzný prísľub v akejsi zmluve o zmluve budúcej, podľa ktorej Mussolini po porážke doterajšej španielskej vlády získa právo zriadiť vojenskú základňu na Baleárech...“²⁰⁹ Čo sa však javí v sledovanej brožúre ako najzaujímavejšie, je prognóza: „Pretože v Španielsku ani u jednej bojujúcej strany nemožno zistiť takejto prevahy, je zjavné, že zvíťazí tam tá strana, ktorá bude vytrvanlivejšou; pravda, pri predpoklade, že cudzie moci dôraznejšie už nezasiahnu do tamojšieho boja.“²¹⁰ Tento predpoklad bol spojený s ďalším tvrdením, ktoré môže byť taktiež spochybnené: „Vláda madridská, aby mohla čeliť tejto výdatnej pomoci, bola nútená prijať do svojho vojska cudzozemských dobrovoľníkov a hľadať pomoc u cudzích mocí. Takýmto spôsobom zákonitá vláda španielska... posilnila svoje postavenie natolko, že sa včul vcelku vyrovná svojimi vojenskými silami povstalcom.“²¹¹ Úloha a význam medzinárodných brigád už boli v tejto kapitole analyzované. Hoci v roku, kedy bola publikovaná táto brožúra (1937) ešte nebolo jasné, že medzinárodné brigády budú do roka rozpustené, napriek tomu sa zdá optimizmus autorov, pokiaľ ide o zahraničnú intervenciu, ťažko pochopiteľný. Obzvlášť, keď sa do úvahy vezme medzinárodné postavenie republiky, ako aj konanie Nemcov a Talianov, ktorí nerešpektovali dohody o neintervencii. Navyše, o úlohe týchto dvoch štátov v občianskej vojne nemali pochybnosti ani autori tejto brožúry: „Občianska vojna španielska rozvinula sa o krátku dobu na otvorenú vojnu fašistických mocností Nemecka a Talie proti demokratickému Španielsku.“²¹²

Zaujímavý pohľad poskytovala táto publikácia aj v otázke Juana Marcha (1880-1962), španielskeho podnikateľa a finančníka. Brožúra bola kritická ohľadom jeho financovania prevratu, pričom bol označovaný ako „verejný nepriateľ“ č.1.²¹³ Popis jeho osobnosti a aktivít bol zasa príkladom antisemitizmu: „Židovský bankár a šmúgler (pašerák – pozn. autora), s ktorým si nevedela dať rady ani monarchia, ani diktatúra... moc jeho miliónov bola zázračná. Prvá republikánska vláda ho vyhnala zo Španielska... financoval za republiky pravičiacke strany a ich noviny a pripravoval reakčný blok z novembra 1933... tento židovský pašerák...“²¹⁴ Následne autori opisovali, ako March žiadal o pomoc v Anglicku a Taliansku a ako protislužbu ponúkal Ceutu a Mahón. Ďalej sľúbil časť Kanárskych ostrovov Nemecku.²¹⁵

²⁰⁹ CÍLEK, Roman. *Krvavá předehra ...*, p. 27.

²¹⁰ ŽIBRITA, Ľudovít & KOMZALA, František M. *Španielsko včera ...*, p. 45.

²¹¹ *Ibidem*.

²¹² *Ibidem*, p. 37.

²¹³ *Ibidem*, p. 34.

²¹⁴ *Ibidem*, p. 34, 35.

²¹⁵ *Ibidem*, p. 35.

O podpore prevratu a povstalcov zo strany Marcha nie sú žiadne pochybnosti: „Do 25. júla, Juan March a Gil Robles založili svoju centrálu v Lisabone. Prvý menovaný vlastnil kontrolný balík akcií v Claiworth Bank v Londýne, prostredníctvom ktorého financoval nákupy materiálu pre povstaleckú armádu... začiatkom roku 1937 bolo oznámené, že Juan March prispel 15.000.000£ pred povstaním a že taktiež financoval veľkú časť talianskej okupácie Malorky.“²¹⁶ Navyše, je potrebné uviesť, že ďalším z dôvodov Francovho víťazstva bolo jeho preferovanie zo strany Marcha a ďalších veľkopodnikateľov.²¹⁷ Avšak, rokovania medzi Marchom a vládami cudzích krajín o odstúpení častí španielskeho územia, ako aj jeho údajný židovský pôvod, sa zdajú byť len fikciou slovenských autorov.

Táto brožúra sa zaoberala takisto problémom zaobchádzania s vojnovými zajatcami. Autori tvrdili: „Zatiaľ čo povstalci beštiálne strieľajú nielen všetkých zajatcov, ale aj civilné obyvateľstvo v dobytých mestách, republikánska vláda zaobchádza so zajatcami tak, že zajatie je pre nich oslobodením a že sa z nich stávajú slobodní občania.“²¹⁸ Vzhľadom k skutočnosti, že teror v republikánskej zóne, a to najmä v prvých mesiacoch vojny, bol enormný, je veľmi ťažké súhlasiť s vyššie uvedeným tvrdením. S násilím v republikánskej zóne bol spojený fenomén *paseo* (prechádzka v španielčine – pozn. autora), eufemizmus pre únos a popravu zatknutých, obvykle bez súdneho procesu. Ako uvádza Jackson: „Mnoho členov Radikálnej strany a CEDA sa vo väzení cítilo bezpečnejšie ako doma, pretože existovalo oveľa menšie nebezpečenstvo trestu smrti od trestných orgánov ako z *paseo*.“²¹⁹ Je pravdou, že teror a popravy sa odohrávali tiež u povstalcov, ale bola to republikánska zóna, kde represia mala častokrát charakter boja medzi skupinkami alebo jednotlivcami, ktorí by mali patriť k jednej, spoločne bojujúcej republikánskej strane. Avšak, najväčší rozdiel medzi nacionalistami a republikánmi bol ten, že „zatiaľ čo povstaleckí generáli... brutálne represie priam vyžadovali, čelní republikánski predstavitelia, s „odporným červom“ Azañom na čele, násilie nielenže nikdy oficiálne neschválili, ale hneď od počiatku proti nemu často a dôrazne protestovali.“²²⁰ Čo sa týka „zajatia, ktoré bolo oslobodením“, stačí uviesť iba dva príklady, pravdepodobne najslávnejšie, ktoré spoločne s mnohými ďalšími nemohli počítať s tak humanistickým zaobchádzaním - uväznenie v ich prípade neznamenalosť oslobodenie, ale popravu: José

²¹⁶ JACKSON, Gabriel. *The Spanish Republic ...*, p. 250-251, 417.

²¹⁷ CHALUPA, Jiří. *Zápisky o válce ...*, p. 76.

²¹⁸ ŽIBRITA, Eudovít & KOMZALA, František M. *Španielsko včera ...*, p. 41.

²¹⁹ JACKSON, Gabriel. *The Spanish Republic ...*, p. 288.

²²⁰ CHALUPA, Jiří. *Zápisky o válce ...*, p. 121.

Antonio Primo de Rivera²²¹ a Rafael Salazar Alonso. Počet obetí bol ale veľmi vysoký v oboch zónach: v prípade represálií u republikánov sa hovorí o 55.000 až 60.000 mŕtvych, frankistické represálie boli zodpovedné za 90.000 obetí počas vojny a 40.000 obetí po jej skončení.²²² Aj v tomto aspekte tak bola brožúra *Španielsko včera a dnes* veľmi vzdialená od objektívneho popisu reality španielskeho konfliktu.

3.3 DAV: *Bráňte Španielsko!* (1937)

Autorom tejto publikácie bol DAV, časopis pre literatúru, vedu, politiku a umenie, založený a vydávaný rovnomennou skupinou slovenských ľavicových intelektuálov označovaných tiež ako Davisti.²²³ Táto skutočnosť sa nutne odrazila aj v charaktere sledovanej brožúry, ktorú je možné rovnako ako *Španielsko včera a dnes* charakterizovať geografickou vzdialenosťou a s tým spojenými nepresnosťami v popise španielskej reality. Ale v prípade publikácie *Bráňte Španielsko!* bola prítomná aj väčšia orientácia na domácu politickú scénu a jej kritiku. V rámci španielskeho konfliktu sa kritika voči slovenským politickým stranám orientovala takmer výlučne smerom k hlavnému ideologickému nepriateľovi komunistov, strane HSLS a jej periodikám.

Takto boli v otázke násilností páchaných jednotkami z Maroka kritizovaní *Slovák a Slovenská pravda*: „*Mohamedánski Marokánci, ktorí neľútostne rabovali, vraždili a znásilňovali katolícke obyvateľstvo, kdekoľvek prišli – ktorých Sidorom redigovaný Slovák a kanonikom dr. K. Körperom vedená Slovenská pravda vydáva za „nacionalistov“ a „ochrancov kresťanstva pred bolševizmom“!*“²²⁴ Neskôr bol na základe fotografie z márnice, plnej tiel žien a detí, demonizovaný „*sidorovcami obdivovaný moderný nacionalizmus*“²²⁵ a na príklade interbrigadistov sa mohol „*poučiť slovenský ľud, čo by znamenalo pre neho víťazstvo tých, ktorí vyhlasujú generála Franca za „národného hrdinu“, za svoj vzor, ktorí*

²²¹ José Antonio Primo de Rivera y Sáenz de Heredia (1903–1936) – španielsky politik, právnik, syn bývalého diktátora Miguela Primo de Riveru. V roku 1933 založil stranu *Falange Española*, hlásiacu sa k národnému syndikalizmu a inšpirovanú fašizmom. Po voľbách v roku 1933 sa dostal do parlamentu, no po víťazstve Ľudového frontu vo februári 1936 bola jeho strana postavená mimo zákon a jej členovia boli prenasledovaní. V dobe vypuknutia občianskej vojny sa nachádzal vo väzení, bol obvinený z konšpirácie proti režimu a dňa 20. 11. 1936 bol popravený. Po jeho smrti bol v období frankizmu budovaný kult jeho osobnosti.

²²² CHALUPA, Jiří. *Zápisky o válce ...*, p. 115, 116.

²²³ DAV (Davisti) – zoskupenie slovenských ľavicových intelektuálov ideologicky blízkych komunistickej strane, ktoré vzniklo v roku 1924 a v tom istom čase začalo vydávať aj rovnomenný časopis. Názov DAV je akronymom z prvých písmen krstných mien jeho zakladateľov, Daniela Okáliho, Andreja Siráckeho a Vladimíra Clementisa. Medzi členov DAVu a prispievateľov do časopisu patrili tiež Ján Poničan, Eduard Urx, Laco Novomeský či Peter Jilemnický. Davisti kritizovali fašizmus a konzervativizmus, zaoberali sa aj čechoslovakizmom a slovenskou otázkou. Časopis DAV zanikol v roku 1937, viacerí členovia tejto skupiny boli paradoxne počas bývalého režimu perzekvovaní.

²²⁴ DAV. *Bráňte Španielsko!* Praha: posl. V. Široký, 1937, p. 7.

²²⁵ *Ibidem*, p. 22.

*falšujú a prekrucujú pravdu o Španielsku, aby mohli tento ľud využiť na podporu svojich hazardérskych plánov.*²²⁶ O zverstvách Maročanov, ktoré boli údajne pripravované a hlásané, pričom „*bola vedome povolená uzda najzvierackejším pudom polobarbarských Marokáncov a cudzineckých legionárov...*“²²⁷ nie je pochýb. Ako uvádza Casanova: „*Dňa 27. septembra, legionári a regulares (pravidelné koloniálne vojsko z Maroka – pozn. autora) vstúpili do Toleda a zlikvidovali každého, kto im stál v ceste, vrátane zranených v nemocnici, ktorí boli zabití v svojej posteli alebo tehotné „rudé“, ktoré boli vytiahnuté z pôrodnického nemocničného krídla a zastrelené na cintoríne.*“²²⁸ Na druhej strane boli interbrigadisti v tejto brožúre vykreslení ako bojovníci „*proti medzinárodnému fašizmu, (ktorí) bojujú aj proti fašistickému nebezpečeniu v ich vlastných národoch.*“²²⁹ Pochvale sa samozrejme nevyhli ani slovenskí interbrigadisti, na ktorých je hrdý nielen medzinárodný proletariát, ale aj „*slovenský ľud, ktorý si uvedomuje, že jeho synovia pod Madridom a na iných frontoch odrážajú útok kolón toho nepriateľa – ktorý ohrozuje aj jeho bytie, aj jeho mier, aj jeho životy.*“²³⁰ Na podoprenie svojich tvrdení publikoval DAV v tejto brožúre aj listy slovenských dobrovoľníkov, v ktorých okrem iného popisovali svoje motivácie k odchodu bojovať do Španielska. Ako už bolo vyššie uvedené, úlohu československých interbrigadistov nielen v rámci bitky pri Brunete, ale ani počas celého španielskeho konfliktu nie je možné spochybníť. Taktiež heslo: „*Pri Madride sa bojuje za Prahu*“, prepájajúce boj proti povstalcovi a ich spojencovi v Španielsku s bojom proti fašizmu v Československu sa ukázalo byť pravdivé, keďže viacerí autori považujú španielsku občiansku vojnu za prvú etapu 2. svetovej vojny, vzhľadom k skutočnosti, že Francov postup chronologicky korešpondoval s nárastom nemeckých požiadaviek voči ČSR. Napriek istotne nespochybniteľnému presvedčeniu a odhodlaniu bojovať proti fašizmu v zahraničí ako aj doma, sa však interbrigadistom z viacerých príčin ich cieľ v Československu ani v Španielsku dosiahnuť nepodarilo. Avšak tvrdenie, že „*španielsky ľud – a s ním mnohí synovia iných národov – bojuje za ideu slobody a ľudskejšieho života... (a) preto zvíťazí španielsky ľud!*“²³¹ sa s odstupom času nutne javí, s prihliadnutím na medzinárodnú situáciu v danej dobe, nielen ako prehnane optimistické a idealistické, ale aj nepravdivé.

²²⁶ DAV. *Bráňte Španielsko!*, p. 25.

²²⁷ *Ibidem*, p. 15.

²²⁸ CASANOVA, Julián. *The Spanish Republic ...*, p. 279.

²²⁹ DAV. *Bráňte Španielsko!*, p. 25.

²³⁰ *Ibidem*, p. 30.

²³¹ *Ibidem*, p. 31.

S prihliadnutím na vyššie uvedenú dichotómiu medzi povstaleckými jednotkami a interbrigadistami je možné konštatovať, že brožúra *Bráňte Španielsko!* bola koncipovaná ako prehľad a komparácia rozdielov medzi situáciou v republikánskej zóne a u povstalcov. Uvedené porovnania vyznievali vždy v prospech španielskej vlády, čo dokazuje príklad zaobchádzania so zajatcami, kedy bol publikovaný rozkaz generála Miaju k ľudskému zaobchádzaniu a ušetreniu ich životov, naproti tomu u povstalcov sa uskutočňovala „likvidácia zajatcov...“²³² Podobná situácia nastala aj v prípade detí: „*Vláda sa postarala, aby deti bojujúcich milicionárov dostali nie len patričnú opateru, školenie, ale aj o to, aby boli náležite ubytované a stravované.*“²³³ Naproti tomu „*Franco a jeho hitlerovskí a fašistickí spojenci hádžu bomby na deti.*“²³⁴ Táto publikácia následne citovala korešpondenta E. Taylora, ktorý tvrdil, že povstalci neberú zajatcov a vraždia ženy aj deti, keďže republikánskych vojakov nevnímajú ako ľudí.²³⁵ Je síce pravdou, že zaobchádzanie s vojnovými zajatcami zo strany povstalcov bolo nielen v rozpore so Ženevskými konvenciami, ale i so základnými morálnymi zásadami, no situácia v republikánskej zóne nebola príliš odlišná. Ako uvádza Seidman: „*Ohrozenie hlavného mesta stimulovalo jeden z najhorších masakrov konfliktu. V noci 6. a 7. novembra, väzenské stráže vytiahli z väznice Modelo vyše tisíc väzňov, identifikovaných ako profrankistická „piata kolóna“ a chladnokrvne ich popravili... ďalšie vraždy politických väzňov nasledovali počas nasledujúcich nocí.*“²³⁶ Čo sa žien a detí týka, je možné konštatovať, že obe skupiny počas občianskej vojny trpeli a stali sa často nevinnými obeťami. V prípade detí a žien v zázemí však nie je možné súhlasiť s tvrdeniami o ich úmyselnom vraždení povstalcami na strane jednej a starostlivosťou vlády na strane druhej. Mládež navštevovala školu aj v povstaleckej zóne a napriek skutočnosti, že sa deti a ženy v republikánskej zóne stali obeťami povstalcov, jednalo sa častejšie o úmrtia v dôsledku náletov ako o ich inštrumentálne vyvražďovanie. Je potrebné dodať, že obe strany rokovali o výmene civilistov, najmä žien a detí, aj keď úspechy týchto rokovaní boli značne limitované.²³⁷ V otázke žien zohrával pravdepodobne kľúčovú úlohu fakt, že v republikánskom vojsku, na rozdiel od povstaleckého, bojovali aj ženy, pričom v *Bráňte Španielsko!* sa uvádzalo, že „*v prvých dňoch a týždňoch povstal (ľud – pozn. autora) nie len „do chlapa“ na obranu lepšieho života, ale postavili sa s puškou v ruke na barikády aj*

²³² DAV. *Bráňte Španielsko!*, p. 20-21.

²³³ *Ibidem*, p. 18.

²³⁴ *Ibidem*.

²³⁵ *Ibidem*, p. 23.

²³⁶ SEIDMAN, Michael. *Republic of Egos: A Social History of the Spanish Civil War*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2002, p. 58.

²³⁷ JACKSON, Gabriel. *The Spanish Republic ...*, p. 430-432.

ženy.²³⁸ Tie boli takto v dôsledku demonizácie protivníkov vnímané povstaleckými jednotkami ako „rudé“ nepriateľky a v prípade zajatcov vo väčšine prípadov pohlavie nezohrávalo úlohu. No aj v republikánskej zóne sa odohrávali popravy a násilnosti páchané na ženách, aj keď Casanova tvrdí, že „v rámci obetí násilností na republikánskej strane bolo veľmi málo žien. S výnimkou Madridu, kde niekoľko stoviek žien zmizlo počas sacas (procesy, v rámci ktorých boli z väznic hromadne vyťahnutí trestanci, ktorí boli následne popravení, alebo presunutí – pozn. autora), počet obetí bol veľmi nízky vo väčšine provincií...“²³⁹

S prihliadnutím na ideologickú príslušnosť skupiny DAV neprekvapí na jednej strane pochvala ZSSR („Sovietsky zväz postavil sa i tu na čelo medzinárodnej robotníckej triedy, ba aj pochtivo zmýšľajúcich meštiackych demokratov tým, že ukázal cesty, ako možno skutočne účinne podoprieť boj španielskeho ľudu“²⁴⁰) a na strane druhej kritika fašistických štátov: „Dnes je nezvratnými dokumentmi a ešte presvedčivejšou skutočnosťou (prítomnosť pravidelných vojenských formácií, vyslaných Hitlerom a Mussolinim na španielskych bojiskách) dokázané, že útok na slobodu a nezávislosť španielskeho ľudu bol pripravovaný a je vedený medzinárodným fašizmom. Hitler práve tak ako Mussolini s najväčšou ochotou použili ponúkaných služieb generálov - hrdlorezov, veď v prípade ich víťazstva mali nádej na bohatú odmenu.“²⁴¹ Intervencia Nemecka a Talianska na strane povstalcov, ako aj podpora republikánov zo strany Sovietskeho zväzu sú jedným z najskúmanejších aspektov španielskeho konfliktu a zahraničná intervencia v španielskej občianskej vojne už bola vyššie preukázaná i analyzovaná. V tomto prípade ale brožúra *Bráňte Španielsko!* dodávala, že „boli to zase zástupcovia ZSSR, ktorí na medzinárodných fórach demaskovali podvodnú hru fašistických štátov...“²⁴² a že „Franco by nemohol zvíťaziť bez teroru, práve tak, ako by nezvíťazil bez nemeckej a talianskej pomoci, bez ich radcov, pilotov, práve tak, ako by nezvíťazil bez Maurov a bez cudzineckej légie.“²⁴³ S prihliadnutím na rozsah sovietskej intervencie už v prvej fáze konfliktu (len v roku 1936 prišlo zo Sovietskeho zväzu takmer 50.000 pušiek)²⁴⁴ a na záujmy Kominterny a ZSSR v Španielsku, ktoré sa odrazili predovšetkým v posilnení Komunistickej strany Španielska (z 30.000 členov zo začiatku leta 1936 došlo k nárastu na 400.000 členov do leta nasledujúceho roku)²⁴⁵, je ale omylom hovoriť

²³⁸ DAV. *Bráňte Španielsko!*, p. 9.

²³⁹ CASANOVA, Julián. *The Spanish Republic ...*, p. 201.

²⁴⁰ DAV. *Bráňte Španielsko!*, p. 14.

²⁴¹ *Ibidem*, p. 7.

²⁴² *Ibidem*, p. 14.

²⁴³ *Ibidem*, p. 23.

²⁴⁴ SEIDMAN, Michael. *Republic of Egos ...*, p. 52.

²⁴⁵ BEEVOR, Antony. *Španielska ...*, p. 124.

o „*demaskovaní podvodnej hry*“ len u fašistických mocností. Avšak, čo sa týka významu intervencie Talianska a Nemecka v rámci povstaleckého víťazstva, postačí uviesť komentár Adolfa Hitlera, ktorý údajne tvrdil, že Franco by mal postaviť pomník nemeckým lietadlám Junkers, keďže vďaka nim mohol previesť jednotky z Afriky do Španielska a povstanie tak nestroskotalo behom prvých dní.²⁴⁶

V publikácii *Bráňte Španielsko!* boli negatívne vykreslení taktiež hlavní predstavitelia povstaleckého tábora, a to najmä Juan March, „*povestný najväčší boháč Španielska... ktorý získal svoje bohatstvo vraždou, podvodmi, pašeráctvom, úplatkami.*“²⁴⁷ Ten spolupracoval (okrem Franca) s Gil Roblesom a generálom Sanjurjom, pričom títo sa spojili proti Ľudovému frontu, ktorý chcel uskutočniť pozemkovú reformu, zlepšiť životnú úroveň ľudu a ktorý potlačovaným národnostiam udelil národnostné práva a autonómiu. Naproti tomu program povstalcov spočíval v zachovaní výsad vládnucej vrstvy, ďalšom utlačovaní ľudu a vyvraždení všetkých odporcov bez ohľadu na vek či pohlavie.²⁴⁸ O zaangažovaní vyššie uvedených osôb na protivládnom povstaní ako aj na zahraničnej intervencii niet pochyb. Taktiež je možné konštatovať, že medzi hlavné body programu Ľudového frontu skutočne patrila pozemková reforma a počas občianskej vojny bola Baskicku priznaná autonómia (Katalánsku bol autonómny štatút pridelený už v roku 1932 – pozn. autora). A aj keď je celkom pochopiteľné, že cieľom povstalcov bolo udržanie výsad „*vládnucich pánov*“, ku ktorým uvedení jednotlivci istotne patrili, vraždenie všetkých, ktorí s nimi nesúhlasia bolo však skôr výsledkom demonizácie nepriateľa ako reálnym zobrazením skutočnosti. To dokazuje aj existencia zajateckých táborov a väzníc na povstaleckom území, pričom v dôsledku konfliktu sa celkovo 400.000 Španielov ocitlo vo väzení, v koncentračných táboroch alebo pracovných práporoch.²⁴⁹

Kritike sa nevyhli okrem povstaleckých vodcov ani španielski reakcionári: „*Reakcia pripravovala povstanie aj po stránke náladovej. Najala banditov, tzv. „pistolerov“, ktorých poslaním bolo jednak robiť atentáty na vodcov Ľudového frontu... jednak vpašovať do robotníckych organizácii provokatérov, vyvolávať nepokoje, strieľať do pokojného ľudu z kostolov a tak budiť rozvrat, mútiť vody, aby potom pôvodcovia týchto zločinov mohli vystúpiť na verejnosť v maske – záchrancov pokoja.*“²⁵⁰ Tento plán, ktorého cieľom bol

²⁴⁶ BOWEN, Wayne H. & ALVAREZ, José E. (ed.). *A Military History ...*, p. 8.

²⁴⁷ DAV. *Bráňte Španielsko!*, p. 8.

²⁴⁸ *Ibidem*.

²⁴⁹ PRESTON, Paul. *The Politics of Revenge ...*, p. 40.

²⁵⁰ DAV. *Bráňte Španielsko!*, p. 6.

rozvrat Ľudového frontu a odstrašenie strednej vrstvy od spolupráce s ním, ale údajne nebol úspešný, pretože veriaci si uvedomili, že protinábožensky konajú povstalci, ktorí z kostolov urobili sklady zbraní a strieľajú odtiaľ na ľudí.²⁵¹ V otázke povstania publikácia dodávala, že „*vzbura bola doma (dohodou reakčných generálov s bankármi a veľkostatkármi) i v zahraničí (dohodou agentov Francových s Hitlerom a Mussolinim) všestranne pripravená. Za jednu noc mal zmiznúť nie len Ľudový front, ale aj tisíce a desaťtisíce najlepších pracovníkov z tábora robotníkov, roľníkov a demokratickej inteligencie.*“²⁵² Je pravdou, že povstanie pripravila armáda s podporou veľkostatkárov a fašistických veľmocí, pričom ich cieľom bol rozvrat nielen vlády Ľudového frontu ale i pád republiky. Ako Casanova dodáva na margo vedúcej a kľúčovej úlohy generálov a armády: „*Ale žiaden z týchto útokov rozbehnutých monarchistickými oligarchami a katolíckymi masami strany CEDA by nedosiahol požadovaný výsledok – zvrhnutie republiky a vyhubenie hrozby socializmu a libertarianizmu – ak by sa títo nemohli spoľahnúť na zbrane značnej časti armády.*“²⁵³

Práve rozdiel medzi výzbrojou povstalcov a republikánov bol podľa analyzovanej brožúry rozhodujúcim aspektom v otázke úspechu v občianskej vojne: „*Aj po stránke čisto technickej bolo povstanie premyslené a dlho pripravované. Zásoby streliva a zbraní boli sústredené najmä do tých miest a posádok, s ktorými mohli generáli bezpečne rátať. A tak dňa 19. júla 1936 stáli tu na jednej strane po zuby ozbrojení vojaci – na druhej strane hrdinský ľud – ale s holými rukami.*“²⁵⁴ Publikácia ale dodávala, že tento hrdinský ľud zaútočil takmer s holými rukami na kasárne a napriek obetiam sa mu podarilo zvíťaziť a zmocniť sa zbraní, pričom republikánska výzbroj bola následne doplnená o lovecké pušky a provizórne vytvorené obrnené vozidlá.²⁵⁵ Následne bolo tiež konštatované, že „*aj vo Španielsku sa ukázalo, že na vyhranie vojny, vedenej modernými prostriedkami, nestačí len odvaha... ale sú potrebné aj zbrane a železná disciplína. Povedali sme už, že milicionárom sa sprvoti zbraní vôbec nedostávalo – a železnej disciplíny a zachádzaniu so zbraňami učili sa z vlastných – krvou a životmi platených skúseností.*“²⁵⁶ Čo sa týka výzbroje obrancov republiky v prvých dňoch povstania, je pravdou, že vládne milície, tak ako to dobové fotografie dokazujú, vzdorovali povstalcom častokrát vyzbrojené len provizórne a bez strelných zbraní, čo potvrdzoval aj George Orwell: „*U milície POUM bol nedostatok pušiek tak zúfalý, že*

²⁵¹ DAV. *Bráňte Španielsko!*, p. 6.

²⁵² *Ibidem*, p. 4.

²⁵³ CASANOVA, Julián. *The Spanish Republic ...*, p. 140.

²⁵⁴ DAV. *Bráňte Španielsko!*, p. 4.

²⁵⁵ *Ibidem*, p. 5.

²⁵⁶ *Ibidem*, p. 12.

jednotky, ktoré boli odvelené na front, museli často prevziať pušky od vojakov, ktorých striedali. Myslím, že v celých Leninových kasárňach neboli žiadne iné pušky ako tie, ktoré mali stráže.²⁵⁷ Taktiež tvrdenie, že na víťazstvo vo vojne nestačí len odvaha a hrdinstvo sa ukázalo byť pravdivé, keďže „pozorovatelia prvých mesiacov španielskej vojny posielali svoje popisy nesmierne zaujímavých milícií, dezorganizovaných, netrénovaných a sotva vyzbrojených obrancov republiky proti fašizmu...“²⁵⁸, pričom povstalci boli už od prvých dní po vypuknutí povstania zásobovaní zbraňami z Nemecka a Talianska (nemecká vojenská pomoc nacionalistom v priebehu vojny bola v hodnote približne 43 miliónov libier a talianska vo výške 64 miliónov libier, v hodnote menového kurzu z roku 1939).²⁵⁹ Napriek už vyššie spomenutým zásielkam zbraní zo Sovietskeho zväzu či z Mexika (ktoré len v období od septembra 1936 do septembra 1937 oficiálne predalo republike zbrane v hodnote 8 miliónov pesos),²⁶⁰ hlavne v prípade druhého menovaného sa jednalo prevažne o zastarané typy zbraní a okrem toho, ďalším problémom okrem všeobecného nedostatku výzbroje bola u republikánov aj jej rozmanitosť: „Neuspokojivá standardizácia zahatala republikánske jednotky. Brigáda mohla vlastniť pušky vyrobené v troch odlišných krajinách a všetky vyžadovali odlišné náboje.“²⁶¹

S ohľadom na antimilitarizmus a internacionalizmus skupiny DAV nebola v brožúre *Bráňte Španielsko!* prekvapujúca kritika armády („Bola to armáda „prepchatá“ dôstojníkmi, ktorých väčšina pochádzala z vykorisťovateľských tried... vláda nezbadala včas, aké nebezpečenstvo pre ňu znamená takáto protiludová armáda“²⁶²), ani kritika moderného nacionalizmu, za vznešenými heslami ktorého sa reálne skrývalo „vyvražďovanie vlastného národa pomocou zavedených a zotročených koloniálnych otrokov a medzinárodným fašizmom nakomandovaných vojsk.“²⁶³ Čo sa medzinárodnej situácie týka, v súlade s politikou KSC ako aj Kominterny, DAV v sledovanej publikácii tvrdil, že „v krajinách, v ktorých má možnosť pracujúci ľud verejne manifestovať, ukázal svoje sympatie voči španielskemu ľudu nesčíselnými prejavmi, zbierkami, vysielaním lekárskej pomoci.“²⁶⁴ Následne ale pridal

²⁵⁷ ORWELL, George. *Hold Katalánsku ...*, p. 13.

²⁵⁸ ALPERT, Michael. *The Popular Army ...*, p. 97.

²⁵⁹ CASANOVA, Julián. *The Spanish Republic ...*, p. 218.

²⁶⁰ MĚŠŤÁNKOVÁ, Petra. *Mexiko a španělská občanská válka*, in: SPRINGEROVÁ, Pavlína, (ed.). *Sedmdesát let od vypuknutí španělské občanské války - vnitřní a vnější aspekty konfliktu*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007, p. 58.

²⁶¹ SEIDMAN, Michael. *Republic of Egos ...*, p. 52.

²⁶² DAV. *Bráňte Španielsko!*, p. 4.

²⁶³ *Ibidem*, p. 25.

²⁶⁴ *Ibidem*, p. 13.

výčitku: „*A čo demokratické vlády?! To je dobre známa kapitola!*“²⁶⁵ Na tomto mieste je potrebné uviesť, že neintervencia európskych demokratických štátov v španielskej občianskej vojne bola v danej dobe kritizovaná nielen komunistami, ale aj viacerými ľavicovými politickými stranami, organizáciami či intelektuálmi. Na druhej strane je ale nutné dodať, že napriek mnohokrát nezištným prejavom solidarity so španielskym ľudom a zbierkam v jeho prospech vo viacerých krajinách, bola takáto podpora republiky zjavne nedostatočná, s prihliadnutím na podporu Nemecka, Talianska, Portugalska a britských a amerických podnikateľských kruhov v prospech povstalcov (posledné menované podľa Beevora participovali na povstaleckom víťazstve buď aktívnou výpomocou alebo bojkotom republiky, čiže narušovaním jej obchodu a zadržiavaním úverov).²⁶⁶

3.4 L.N.: *Slovenskí hrdinovia vo Španielsku (1938)*

Napriek skutočnosti, že autor tejto brožúry nebol oficiálne uvedený, na základe predslovu, pod ktorý sa podpísal autor s iniciálami L.N. a prítomnosti básne *Španielska obloha* od Laca Novomeského, je možné predpokladať, že autorom tejto publikácie bol práve spomenutý slovenský básnik. Túto publikáciu je možné označiť ako súbor listov slovenských i maďarských interbrigadistov, ktorý bol venovaný tým, „*ktorí pochybujú o možnostiach konečného víťazstva španielskej republiky, i tým, ktorí pochybujú o vnútorných hodnotách španielskeho Ľudového frontu, oprávňujúceho ho k tomuto víťazstvu...*“²⁶⁷, pričom po víťazstve republiky sa tieto listy mali stať „*vzácnymi dokumentmi, svedčiacimi nie len o viere Slovenska v dobrú vec španielskej republiky, ale i o jeho účasti v jej ťažkom zápase.*“²⁶⁸ Keďže sa jednalo o pomerne aktuálne listy bojovníkov zo Španielska, v tomto prípade nebola hlavným problémom pri popise španielskej reality geografická vzdialenosť, ale skôr možná manipulácia s obsahom samotných listov a publikácia len vybraných pasáží, vyhovujúcich autorovi a tým pádom, s prihliadnutím na jeho politickú príslušnosť, vyhovujúcich aj KSČ.

Autor na začiatku publikácie tvrdil, že „*tieto listy sú písané krvou najlepších synov slovenského a maďarského ľudu. A ako sú listami dejín snáh slovenského ľudu o spravodlivé usporiadanie sveta, tak sú aj listami dejín svetových snažení o spravodlivejší zajtrajšok celého ľudstva. Tak ako nemožno uzavrieť snahy ľudstva o lepšiu budúcnosť, tak ani túto hrst' dokumentov o statočnosti slovenských a maďarských chlapcov, bojujúcich vo Španielsku,*

²⁶⁵ Ibidem.

²⁶⁶ BEEVOR, Antony. *Španelská ...*, p. 116.

²⁶⁷ L.N. *Slovenskí hrdinovia vo Španielsku*. Bratislava: František Zupka, 1938, p. 1.

²⁶⁸ Ibidem.

nemožno uzavrieť. Ďalej bojujú, ďalej kladú to najcennejšie – svoje životy – za najvyššie ideály ľudstva.²⁶⁹ Je pravdou, že mnoho slovenských interbrigadistov počas bojov v Španielsku zahynulo alebo bolo zranených (z vyše 2.100 československých interbrigadistov bolo v lete v roku 1939 370 dobrovoľníkov mŕtvych, nezvestných alebo v zajatí a na základe dostupných materiálov je možné odhadovať, že v Španielsku bolo zranených asi 1.000 československých interbrigadistov).²⁷⁰ Takisto nie je možné spochybniť ich idealizmus, s ktorým častokrát odchádzali do Španielska, kde chceli bojovať proti fašizmu a za lepšiu budúcnosť sveta. V tomto prípade ale pravdepodobne viac zaujme spomenutie nielen slovenských, ale aj maďarských dobrovoľníkov. To je možné vysvetliť na jednej strane internacionalizmom Kominterny a komunistov, na strane druhej uvedenie maďarských interbrigadistov len podporuje teóriu o autorstve Laca Novomeského, ktorý sa narodil v Budapešti a časť svojho štúdia absolvoval v Maďarsku.²⁷¹

S prihliadnutím na ideologickú orientáciu autora neprekvapí ani prítomnosť kritiky trockistov v sledovanej publikácii: „V hrdinnom boji španielskeho ľudu sú ťažkými a zákernými brzdami trockisti. Pomáhajú Francovi nielen špionážou, nielen že mu podávali rádiové správy o vojnovom počínaní Ludovej armády, nielen že otravujú masy anarchistov svojimi zdanlivo ľavičiarскими heslami, ale pripravovali i vzburu.“²⁷² Interbrigadista A. Langfelder vo svojom liste dodával: „Pomery po barcelonských udalostiach sa pre nás v každom ohľade veľmi zlepšili. Mládež Ludového frontu prišlo energicky k vyčisteniu všetkých nespoľahlivých živlov. Páni trockisti mysleli, že sa im podarí zviest' španielsky ľud na falošnú cestu. Zmylili sa.“²⁷³ Je však potrebné dodať, že označenie „trockisti“ sa týkalo najmä členov strany POUM, ktorej líder Andrés Nin bol pred občianskou vojnou tajomníkom L. Trockého, no neskôr sa s ním ideologicky rozišiel, stále však ostával kritikom Stalina. V dôsledku už spomínaných udalostí v Katalánsku v máji 1937 došlo následne k ilegizácii POUM a prenasledovaniu jej členov, pričom Andrés Nin bol zatknutý a detaily ohľadom jeho smrti nie sú dodnes známe (väčšina autorov sa však zhoduje v tom, že bol unesený a umučený sovietskou tajnou políciou). Čo sa týka prenasledovania trockistov a anarchistov komunistami, Beevor tvrdí, že „teórie o „fašistickom spiknutí“ a „anarcho-trockistickom puči“, ktoré komunisti rozširovali po celom svete, predstavovali hrubú obdobu rétoriky

²⁶⁹ L.N. *Slovenskí hrdinovia* ..., p. 3.

²⁷⁰ NEDVĚD, Jiří. *Českoslovenští dobrovolníci* ..., p. 141, 144.

²⁷¹ DRUG, Štefan. *Životopisná skratka*, in: PEKNÍK, Miroslav & PETROVIČOVÁ, Eleonóra (ed.). *Laco Novomeský* ..., p. 18.

²⁷² L.N. *Slovenskí hrdinovia* ..., p. 28.

²⁷³ *Ibidem*.

moskovských demonštračných procesov... udalosti v Barcelone a ich výsledok mohli jedine posilniť komunistov na úkor anarchistov. Rozhlas a tlač CNT boli prísne cenzurované, rovnako ako noviny POUM... komunisti odhalili svoje plány na dramatické obvinenie POUM. Obnovené útoky proti POUM Trockého štvrtou internacionálou stalinisti samozrejme ignorovali, boli presvedčení, že ich nálepka sedí.²⁷⁴ Obvinenia týchto „trockistov“ z pomoci povstalcov je preto možné považovať skôr za výsledok komunistického úsilia likvidácie politických oponentov v republikánskej zóne ako za zradu zo strany členov POUM a v tomto zmysle je tiež možné pochopiť ich kritiku v publikácii *Slovenskí hrdinovia vo Španielsku*.

Zaujímavými boli v tejto brožúre aj komentáre týkajúce sa katolíckych veriacich či jezuitského rádu. V prvom prípade obsahovala publikácia komentár J. M. Gallegosa, teológa z katedrály v Córdobe, v ktorom vyzýval, aby sa katolíci pridali na stranu Ľudového frontu, ktorý bráni možnosť ľudskejšieho a dôstojnejšieho života, pričom Gallegos zároveň pochvaloval konanie marxistov.²⁷⁵ Na margo jezuitov publikácia uvádzala zvesť, že „*Veľká rada jezuitského rádu sídliaca v Guipuzcoa na území Francovho Španielska, uzniesla sa, aby jezuiti opustili povstalecké územie, a to preto, lebo kardinál Gomez sa podrobil rozkazu generála Franca, ktorý zakázal prečítať v kostoloch isté časti pápežskej encykliky, týkajúce sa prenasledovania cirkvi v Nemecku, ačkoľvek pápež dal výslovný príkaz španielskym cirkevným hodnostárom najmä tieto časti encykliky vo všetkých španielskych kostoloch prečítať.*“²⁷⁶ Touto správou brožúra *Slovenskí hrdinovia vo Španielsku* podporovala svoju vieru v konečnú porážku Franca, keďže už aj jezuiti boli presvedčení o jeho porážke a preto opúšťali povstaleckú zónu.²⁷⁷ Aj keď je pravdou, že José M. Gallegos, španielsky teológ a filozof, patril v dobe vojny k stúpencom republiky a na jej podporu organizoval v zahraničí rôzne akcie,²⁷⁸ vzhľadom k skutočnosti, že Rád jezuitov bol v roku 1932 v Španielsku rozpustený, viacerí jeho členovia donútení opustiť krajinu a až na základe nacionalistického zákona z mája 1938 bol schválený ich návrat,²⁷⁹ sú správy z roku 1938 o dobrovoľnom odchode jezuitov z povstaleckého územia nepravdepodobné. Je však pochopiteľné, že s prihliadnutím na nelichotivú situáciu republikánov v roku 1938, museli komunisti ako aj ostatní vládni stúpenci na posilnenie viery vo víťazstvo využívať aj takéto nepravdivé správy.

²⁷⁴ BEEVOR, Antony. *Španelská ...*, p. 194-195.

²⁷⁵ L.N. *Slovenskí hrdinovia ...*, p. 5.

²⁷⁶ *Ibidem*, p. 1.

²⁷⁷ *Ibidem*, p. 2.

²⁷⁸ MORENO, Jose. *Casas se acerca a la vida del canónigo Gallegos Rocafull*, dostupné na:

<http://www.diariocordoba.com/noticias/cultura/casas-acerca-vida-canonigo-gallegos-rocafull_813346.html>, [14.4.2017].

²⁷⁹ BEEVOR, Antony. *Španelská ...*, p. 263.

Táto brožúra následne definovala dejiny španielskeho ľudu ako „*otroctvo Habsburgov, Bourbonov, grandov a iných pánov, ale prišli naňho aj „moderní“ utláčatelia, „moderné“ pijavice, držiace korbáč v ruke, aby ho hnali do „moderného“ jarma vykorisťovania, do „moderného“ otroctva.*“²⁸⁰ Napriek tomu však autor nestrácal vieru v tento ľud, ktorý veľa vytrpel, no nesklonil hlavu, keďže „*už dva razy zahnal do čertov fašizmus. Zahnal za hranice Prima de Riveru a Lerrouxa. Ale medzinárodný fašizmus nedá ďalej pokoj tomuto mierumilovnému ľudu.*“²⁸¹ Interpretácia španielskej histórie ako dejín zotročenia španielskeho ľudu feudálmi a reakcionármi, bola pre komunistov ako aj pre celú radikálnu ľavicu typická, no tento pohľad je manicheistický a nie úplne presný. Taktiež je potrebné dodať, že označenie diktatúry Prima de Riveru alebo republikánskych vlád Alejandra Lerrouxa²⁸² za fašistické len dokazuje neznalosť španielskej reality zo strany autora. Je nesprávne považovať vojenskú diktatúru Prima de Riveru za fašistickú, s prihliadnutím na neúspešnú snahu vytvoriť štátostranu a totálne ovládnuť jednotlivca a spoločnosť: „*Primov pokus zachovať jeho autoritatívny systém prostredníctvom jednotnej strany, Patriotickej Únie, bol značným neúspechom, aj keď poskytol spojenie medzi vojenskou monarchiou a pravicovými stranami druhej republiky. Okrem jeho neúspechu vytvoriť stály autoritatívny aparát, diktátorove prívetivé paternalistické jednanie neúmyselne znepriatelilo veľkostatkárov, priemyselníkov, cirkevnú hierarchiu a niektoré vojenské dôstojnícke elity.*“²⁸³ Na margo vlády Lerrouxa a jeho Republikánskej Radikálnej strany Chalupa konštatuje, že „*Lerrouxovu vládu v rokoch 1933-1935 je možné označiť za oportunistickú či konzervatívnu, v žiadnom prípade však nie za reakčnú. Podstatným spôsobom totiž nenarušila základy republiky ako ich položil Azaña. Lerroux sa úprimne snažil hľadať „strednú cestu“...*“²⁸⁴ Avšak, v kontexte medzinárodnej intervencie fašistického Talianska a nacistického Nemecka v španielskom konflikte sa ako pravdivé javí tvrdenie, že „*medzinárodný fašizmus nedá ďalej pokoj tomuto mierumilovnému ľudu*“ aj keď o jeho mierumilovnosti by sa dalo, s ohľadom na už spomenuté zverstvá páchané v republikánskej zóne, určite diskutovať.

Publikácia *Slovenskí hrdinovia vo Španielsku* sa ale venovala aj domácej politickej situácii. S ohľadom na politickú orientáciu autora neprekvapí v listoch interbrigadistov kritika

²⁸⁰ L.N. *Slovenskí hrdinovia ...*, p. 6.

²⁸¹ *Ibidem*.

²⁸² Alejandro Lerroux García (1864–1949) – republikánsky politik, novinár, zakladateľ a šéf Republikánskej Radikálnej strany. Počas druhej republiky zastával viacero ministerských postov a trikrát i funkciu premiéra. Vďaka vzťahom s čelnými predstaviteľmi armády bol informovaný o povstaní zo 17. a 18. júla 1936 a podarilo sa mu odísť do Portugalska, odkiaľ sa vrátil do Španielska v roku 1947.

²⁸³ PRESTON, Paul. *The Politics of Revenge ...*, p. 18.

²⁸⁴ CHALUPA, Jiří. *Zápisky o válce ...*, p. 26.

HSĽS a ich podpory povstalcov („*Takýmto beštiám, ktoré vraždia nevinné deti, ženy, starcov, všetko ničia, ešte niektorí páni u nás držia palce, ako na príklad Sidor, Hlinka. To je tá fašistická nacionálna kultúra. To je tá kresťanská láska, ktorú chcú vnútiť národom*“²⁸⁵) ani výhrady voči postoju socialistov („*Veľmi nás zaujíma situácia zahraničná a priali sme si, aby už raz socialistickí vodcovia nestrkali hlavu do piesku ako pštros a postavili sa do jednotného frontu na obranu demokratického práva legálnej vlády španielskej*“²⁸⁶). Táto brožúra sa ale venovala aj otázke Československa v medzinárodnom kontexte, pričom bol publikovaný list interbrigadistu, v ktorom sa zaoberal ohrozením zo strany Nemecka a požiadavkami Konrada Henleina a Sudetonemeckej strany: „*Dokumentuje to, že s takým vojskom nemusíme sa nikdy báť pred naším severným susedom, že môžeme buchnúť na stôl pred Henleinom a pohovoriť si s ním bez rukavičiek.*“²⁸⁷ Zároveň ale publikácia citovala dobrovoľníka, ktorý videl spojitosť medzi situáciou v Československu a Španielsku, kedy pomoc španielskej republiky bola interpretovaná ako jedna z priorít domácej politiky: „*Nebudeme sa môcť spoliehať na komitety o intervenčnej neintervencii! Československý ľud na pomoc demokratickému Španielsku! Životný záujem republiky – okamžitá pomoc španielskej legálnej vláde!*“²⁸⁸ Všetky vyššie uvedené postoje len potvrdzujú predpoklad autorstva Novomeského, ktorý ako člen KSČ musel sledovať líniu strany nielen v zahraničnej, ale aj na domácej politickej scéne. Túto líniu je možné charakterizovať ako kritiku a boj proti fašizmu (doma i v zahraničí), snahu o vytvorenie jednotného ľavicového frontu a v otázke španielskej občianskej vojny ako výzvu na pomoc republikánskej vláde.²⁸⁹ S odstupom času a s prihliadnutím na udalosti z roku 1948 sa ako výsmech demokracii v ČSR javí citát: „*A keď niekto doposiaľ pochyboval o poctivosti komunistov v boji za demokraciu, my, čl. komunisti bojujúci vo Španielsku, sme živým príkladom, lebo až prídeme domov, môžeme smelo povedať: obhájili sme demokraciu vo Španielsku, sme pripravení ju hájiť aj v Československu.*“²⁹⁰

V rámci medzinárodnej situácie neprekvapila v analyzovanej brožúre ani kritika nemeckej a talianskej intervencie v Španielsku, pričom však „*taliansky a nemecký národ chce mier a slobodu.*“²⁹¹ Tiež vojaci ľudovej armády sa údajne „*dopytujú (sa) ako to vyzerá u nás, či tiež už máme Frente Popular (Ľudový front), poznajú Masaryka, Beneša. Vedia už, že v ČSR žijú Checos y Slovacos, že máme los baños (kúpele – pozn. autora) Piešťany...*

²⁸⁵ L.N. *Slovenskí hrdinovia ...*, p. 20.

²⁸⁶ *Ibidem*, p. 30.

²⁸⁷ *Ibidem*, p. 15.

²⁸⁸ *Ibidem*, p. 31.

²⁸⁹ MICHELA, Miroslav. *Občianska vojna ...*, p. 73-75.

²⁹⁰ L.N. *Slovenskí hrdinovia ...*, p. 17.

²⁹¹ *Ibidem*, p. 30.

s trpkosťou hovoria o tom, ako sa k španielskej vláde chovajú európskej demokratickej vlády.²⁹² Publikácia dodávala, že do boja proti medzinárodnému fašizmu, ktorý by po víťazstve v Španielsku napadol aj ČSR sa tak zapojili aj Slováci. Útok fašizmu mal ohroziť demokraciu, no nemalo sa čakať so založenými rukami, ale vytrhnúť proti nemu a zničiť ho tam, kde je najnebezpečnejší. Aj preto „mladý slovenský robotník, slovenský maloroľník, maloremeselník, pracujúci intelektuál ide si brániť svoju slobodu – do Španielska.“²⁹³ Predpoklad, že autorom brožúry *Slovenskí hrdinovia vo Španielsku* je člen KSČ L. Novomeský potvrdzuje aj obhajoba španielskych komunistov a ich konania. Slovenský dobrovoľník v liste uviedol: „Kričia, že komunisti rozbijajú kostoly. To nie je pravda, bratku, tu sa všetko šanuje...“²⁹⁴ Prítomná bola taktiež na jednej strane pochvala ZSSR, na strane druhej kritické popisy bombardovania Guernicy alebo mučenia zajatcov u fašistov.²⁹⁵

S ohľadom na politickú orientáciu autora a podporu vládnej strany v španielskom konflikte nebolo prekvapením ani dichotomické vykreslenie situácie v povstaleckej a republikánskej zóne. Zatiaľ čo „*Franco drúžga a nivočí tie najzákladnejšie národnostné, sociálne a náboženské práva...*“²⁹⁶ u republikánov bola situácia vykresľovaná idylicky: „*V zázemí sa máme veľmi dobre, strava prvotriedna, mäso každý deň, vína, koľko kto chce, po každom jedle pomaranče a dyne...*“²⁹⁷ alebo „*Slovom, máme všetko, máme sa veľmi dobre, tešilo by ma, keby ste sa vy tak mali. Peniaze nie sme v stave utrátiť, lebo všetko dostaneme, ešte i kino je zdarma.*“²⁹⁸ Avšak, situáciu na republikánskom území nie je možné hodnotiť v porovnaní s povstaleckou zónou tak pozitívne, keďže práve v roku 1938 došlo na republikánskom území k ekonomickej kríze. „*V priebehu jari 1938, zatiaľ čo sa manévrovací armáda hnala Aragónskom, republikáni čelili v tylových oblastiach vzrastajúcej hospodárskej kríze a úpadku morálky... bol akútny nedostatok potravín, rozmohla sa lichva a defetizmus... ekonomickú krízu ovplyvňoval spôsob, akým republikánska peseta kolísala v závislosti na vojenskej situácii... pri vypuknutí občianskej vojny peseta začínala na hodnote 40 voči libe, takže dovoz v priebehu roka 1938 bol desaťkrát drahší než v lete 1936. Zároveň sa index životných nákladov zdvihol z hodnoty 100 v júli 1936 na 171 v máji 1937, 223 v decembri a na 314 v máji 1938.*“²⁹⁹ Naproti tomu, ako uvádza Seidman: „*Nacionalisti,*

²⁹² L.N. *Slovenskí hrdinovia ...*, p. 11-12.

²⁹³ *Ibidem*, p. 6.

²⁹⁴ *Ibidem*, p. 21.

²⁹⁵ *Ibidem*, p. 21, 24, 28.

²⁹⁶ *Ibidem*, p. 24.

²⁹⁷ *Ibidem*, p. 10.

²⁹⁸ *Ibidem*, p. 14.

²⁹⁹ BEEVOR, Antony. *Španielska ...*, p. 228.

vlastniac kastílske roviny, mali viac než dvakrát viac pšenice ako ich protivníci. Boli taktiež oveľa lepšie zásobovaní hovädzím a bravčovým mäsom a to bol kľúč k ich víťazstvu. Mohli nakŕmiť svoju armádu a zázemie, čo bol úspech, ktorému sa nikdy nevyrovnala republika, ktorá musela zásobovať väčšiu armádu a najväčšie mestá v Španielsku.³⁰⁰ Správy o ideálnej situácii interbrigadistov v zázemí a všeobecnom dostatku tak odrážajú skôr starostlivosť republikánov o bojujúce jednotky (a obzvlášť o interbrigadistov, ktorí takto šíрили dobré meno republiky aj v zahraničí), než reálnu situáciu v republikánskej zóne, v roku 1938 už skutočne vzdialenú od týchto idealistických popisov.

Idealizácii sa ale nevyhla ani republikánska armáda. Jej vojakmi boli poľnohospodárski robotníci, ktorí však boli „vernými, disciplinovanými kádrami Ludového frontu. Bijú sa i umierajú za svoju pôdu... vojak, ktorému vyložíte príčinu jeho boja, vojak sociálne uspokojený, stáva sa najchrabrejším, vždy pripraveným položiť život za vec ľudu. Vojaci španielskej republiky sú toho dôkazom... sľubujú mi poniektorí, že po skončení vojny tu, „ayudaremos a tu país“ (pomôžeme tvojej zemi)³⁰¹ a jej dôstojníci „vyšli z ľudu... táto skutočnosť urobila z nich pravých ľudových veliteľov, tá automaticky upravila ich pomer k prostým vojakom a k civilnému obyvateľstvu... osobný styk je srdečný a kamarátsky.“³⁰² Pozitívne boli vykresľované taktiež interbrigády: „Medzinárodná brigáda je dôležitou zložkou Ludovej armády. Synovia 42 národov sa stretli v brigáde so zbraňou v ruke bojovať proti medzinárodnému fašizmu a za slobodu celého sveta.“³⁰³ Slovenskí dobrovoľníci sa v svojich listoch venovali aj téme kultúry na fronte, pričom tvrdili, že boli usporadúvané kultúrne večierky, besedy, oslavy i politické schôdze a napriek konzumácii vína medzi vojakmi nebol nikto opitý. Zatiaľ čo o republikánov bolo „hygienicky“ postarané, fašisti boli údajne odkázaní na konzervy a keksy.³⁰⁴ Na druhej strane, povstalci údajne prechádzali aj so svojou výzbrojou k vládnym, ktorí si tak boli istí svojim víťazstvom.³⁰⁵ Situácia u republikánov už ale nebola tak pozitívne vykresľovaná v otázke vládnej výzbroje v prvých dňoch povstania: „Španielsky ľud, španielsky Ludový front bol počas fašistického útoku nahý, bol bez zbrane. Fašistickí generáli mali po ruke žoldniersku armádu a cudzineckú légii.“³⁰⁶ Napriek tomu, že nemal zbrane, sa mu však podarilo získať výzbroj i keď „holou rukou útočilo sa na kasárne

³⁰⁰ SEIDMAN, Michael. *Republic of Egos ...*, p. 45.

³⁰¹ L.N. *Slovenskí hrdinovia ...*, p. 13.

³⁰² *Ibidem*, p. 12.

³⁰³ *Ibidem*.

³⁰⁴ *Ibidem*, p. 27.

³⁰⁵ *Ibidem*, p. 22.

³⁰⁶ *Ibidem*, p. 6.

a fašistickí generáli sa sklámali.³⁰⁷ Naproti tomu boli fašisti „tak v počte, ako v technickej výzbroji v prevahe...“³⁰⁸ a svoju lepšiu výzbroj využívali na ostreľovanie z kostolov: „V tej poslednej dedine mali fašisti vo veži kostolnej guľomety a granáty...“³⁰⁹ Samozrejme, pozitívne bol hodnotený aj poľný lazaret J.A. Komenský, ktorý tvorilo 27 lekárov a ošetrovateľov, pričom táto nemocnica vznikla „z obetavosti národov Československa.“³¹⁰ V skutočnosti, okrem nízkej úrovne výzbroje obrancov republiky v prvých dňoch povstania, ktorá bola analyzovaná v predošlej podkapitole, je možné spochybniť aj efektivitu vojakov a dôstojníkov, ktorí „vyšli z ľudu“. Ako uvádza Alpert: „Dôstojníci boli neustále kritizovaní pre neschopnosť alebo nedostatok entuziazmu. Problémom častokrát bolo, že mnohí z nich sa snažili vykonať rozkazy, ktoré boli nad ich schopnosti... bol vážny nedostatok vhodných vyšších dôstojníkov s bojovými skúsenosťami.“³¹¹ Casanova dodáva, že zo 16.000 dôstojníkov, ktorí slúžili v armáde pred povstaním, len 20% ostalo verných republike, čo bolo, s prihliadnutím na skutočnosť, že počet vojakov sa zväčšil päťnásobne, veľmi nízke číslo.³¹² Taktiež spomenutý priateľský vzťah sa mohol na jednej strane javiť ako fikcia, keďže „na začiatku vojny, postoj republikánskych milícií voči profesionálnym dôstojníkom bol skutočne nepriaznivý. Mohli ich akceptovať ako poradcov alebo „técnicos“, ale odmietli prijímať ich rozkazy a podozrievali ich zo zrady.“³¹³ Ak by aj bol takýto vzťah medzi vojakmi a dôstojníkmi možný, určite nebol v armáde, ktorej základom je disciplína a schopnosť vykonať rozkaz, žiaduci. Na druhej strane, je nutné súhlasiť s pozitívnym vykreslením lazaretu J.A. Komenský, ktorého členovia odišli zachraňovať do Španielska cudzie životy, riskujúc pri tom svoj vlastný. Je ale potrebné dodať, že táto nemocnica vycestovala v apríli 1937 len vďaka zbierkam Výboru pre pomoc demokratickému Španielsku a okrem nemocničného vybavenia so sebou údajne niesla aj zbrane pre republikánov.³¹⁴ Aj túto publikáciu pochádzajúcu od autorov zo slovenskej ľavice je preto možné označiť skôr za pokus o propagáciu španielskych republikánov na Slovensku a oslavu ich (aj keď často zanedbateľných) úspechov, ako za objektívne vykreslenie reality španielskeho konfliktu. Napriek viacerým nepresnostiam ale analyzované diela zostávajú zaujímavými ukázkami záujmu slovenskej ľavice o dianie v Španielsku behom vojny.

³⁰⁷ L.N. *Slovenskí hrdinovia ...*, p. 6.

³⁰⁸ *Ibidem*, p. 19.

³⁰⁹ *Ibidem*, p. 24.

³¹⁰ *Ibidem*, p. 23.

³¹¹ ALPERT, Michael. *Soldiers, politics ...*, p. 211, 212.

³¹² CASANOVA, Julián. *The Spanish Republic ...*, p. 307.

³¹³ ALPERT, Michael. *Soldiers, politics ...*, p. 211.

³¹⁴ NEDVĚD, Jiří. *Českoslovenští dobrovolníci ...*, p. 138.

4. Slovenská pravicová literatúra a španielska občianska vojna

4.1 Karol Murgaš: *Hrdinovia Alcazaru* (1937)

Ako bolo preukázané v predošlej kapitole, počet publikácií slovenskej ľavice s tematikou španielskej občianskej vojny bol relatívne vysoký. Na rozdiel od rozsiahlej ľavicovej literatúry naklonenej republikánom, práce spojené so španielskym konfliktom, pochádzajúce zo slovenskej politickej pravice sú zriedkavé. Asi najznámejšou z nich je román *Hrdinovia Alcazaru* (1937), ktorého autorom je Karol Murgaš,³¹⁵ novinár a člen HSLS. Táto „románová reportáž napísaná pútavým slohom, napínava od začiatku do konca, opisujúca hrdinstvo ľudí nadchnutých nesmiernou silou kresťanských ideí“³¹⁶ bola publikovaná najprv v periodiku *Slovenská pravda* od 4. októbra 1936 ako román na pokračovanie. Autor tohto diela, Karol Murgaš, slovenský novinár a neskôr náčelník politického štábu Hlinkovej gardy, slovenskej polovojenskej organizácie HSLS a od roku 1940 šéf Úradu propagandy Slovenského štátu, ktorý „denne sledoval správy, články, reportáže o gigantickom boji hŕstky národných bojovníkov proti fanatickým obliehateľom toledského hradu“³¹⁷ začal publikovať svoju románovú reportáž už týždeň po oslobodení povstalcov v Alcázare (27. septembra 1936). Táto skorá publikácia musela nutne spôsobiť niektoré faktografické nezrovnalosti v texte. Tento fakt, spolu s neznalosťou španielskych reálií a politickou príslušnosťou Murgaša iba zdôraznil čisto profrankistický charakter a manicheistickú víziu španielskeho konfliktu v románe *Hrdinovia Alcazaru*.

„Udalosti, ktoré sa odohrali v Toledě od začiatku našej poslednej občianskej vojny až do konca roka 1936 sú dnes dobre zdokumentované, ale frankistická propaganda ich prevrátila v epeje a v symbol či dokonca mýtus.“³¹⁸ Na úvod je potrebné uviesť, že Murgašov román mal značný vplyv na vnímanie španielskej občianskej vojny na Slovensku, pretože poznatky o tom, čo sa udialo v Alcázare v Toledě boli medzi Slovákami do veľkej miery ovplyvnené práve touto knihou. Už názov románu ilustruje propagandistický profrankistický charakter a vykresľuje obliehanie a celú občiansku vojnu ako súboj medzi „hrdinami“ na jednej strane a „fanatikmi“, „červenými“ a „zradcami“ na strane druhej. Tento

³¹⁵ Karol Murgaš (1899-1972) – slovenský novinár a politik, predstaviteľ radikálneho pronacistického krídla HSLS. Zastával funkcie náčelníka organizačného oddelenia a náčelníka politického štábu Hlinkovej gardy, od roku 1940 bol šéfom Úradu propagandy. Neskôr pôsobil ako vyslanec v Záhrebe, po skončení vojny bol vydaný americkými úradmi do Československa, kde bol odsúdený a po prepustení na slobodu sa odsťahoval do USA.

³¹⁶ Slovák, 2.10.1936, p. 2.

³¹⁷ *Ibidem*.

³¹⁸ NÚÑEZ-HERRADOR, Esther Almarcha & SÁNCHEZ SÁNCHEZ, Isidro. *El Alcázar de Toledo: La construcción de un hito simbólico*, in: *Archivo Secreto*, núm. 5, 2011, p. 394.

jav súvisí s víziou španielskej reality Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou, ktorá popisovala situáciu v Španielsku (už pred vojnou) ako stret medzi kresťanstvom (katolicizmom) a marxizmom.³¹⁹ Avšak manipulácia s informáciami a faktami ako aj idealizácia istých osôb a udalostí musela nutne vytvoriť mýtus a informovať slovenskú verejnosť značne neobjektívnym spôsobom.

Tento román rozprával o obrane Alcázar v Toledě, počas ktorej obrancovia pevnosti spolu s toledským obyvateľstvom zažili obliehanie, ktoré trvalo 72 dní. Okrem tejto hlavnej dejovej línie sa v diele *Hrdinovia Alcazaru* popisovala taktiež situácia na veliteľskom stanovisku povstalcov (od začiatku s generálom Francom ako vodcom) ako aj udalosti a problémy obliehatel'ov Alcázar, ktorí vystupovali ako krutí, ale neschopní antagonisti. S vševediacim rozprávačom a väčšinou fiktívnymi postavami (reálnymi postavami sú len vojenské a politické elity), si tento román kládol za cieľ poskytnúť podrobný opis španielskeho konfliktu slovenskému publiku, no Murgaš nebol schopný v tomto prípade zbaviť sa čiernobielej vízie reality a faktografických nezrovnalostí, pričom v dôsledku boli všetky postavy tohto románu buď hrdinovia alebo zradcovia.

Okrem skomolenia mien povstaleckých osobností (Moscrados namiesto Moscardó,³²⁰ Sanjurio namiesto Sanjurjo alebo Jagua miesto Yagüe), ako aj republikánov (Mijazo namiesto Miaja) sa v románe taktiež objavovali dôkazy o neznalosti španielskych reálií. Takto Plukovník Yagüe ťutoval, že keby to bolo možné, preplával by s tetuánskymi strelcami tú mláku (Gibraltársky prieliv – pozn. autora), čo oddeľuje jeho vojsko v Ceute od Algecirasu, udávajúc ako jediný problém skutočnosť, že tetuánski strelci nevedia plávať.³²¹ Zároveň táto kniha obsahovala tiež niekoľko faktografických chýb v otázke súčasnej španielskej histórie. Ako najlepší príklad je možné uviesť umiestnenie povstania generála Sanjurja (tzv. *Sanjurjada*) do roku 1934, rovnako ako zdôraznenie úlohy generála Franca, absencia ktorého v tomto povstaní podľa románu *Hrdinovia Alcazaru* rozhodla o jeho neúspechu. Falošné sa zdajú taktiež tvrdenia o obrane Sanjurja zo strany Franca, ktorý požadoval jeho vyhnanstvo namiesto trestu smrti.³²² Ako uvádza Preston: „*Ked' ho (Franca – pozn. autora) napríklad Sanjurjo požiadal, aby sa stal jeho obhajcom v pripravovanom procese, striktne to odmietol.*

³¹⁹ MICHELA, Miroslav. *Občianska vojna v Španielsku v politike HSLŠ v rokoch 1936-1939*, in: SZÁRAZ, Peter (ed.). *Španielsko a stredná Európa ...*, p. 74.

³²⁰ José Moscardó Ituarte (1878–1956) – španielsky vojak, preslávil sa ako veliteľ Alcázar v Toledě počas jeho obliehania, po úspešnej obrane bol povýšený na generála. Po skončení občianskej vojny zastával viaceré vojenské funkcie, v roku 1948 mu bol udelený titul „Conde del Alcázar de Toledo“.

³²¹ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*. Bratislava: Slovák, 1937, p. 83.

³²² *Ibidem*, p. 73, 74.

„V skutočnosti by som Vás mohol hájiť, avšak bez nádeje na úspech. Aby som bol spravodlivý musím povedať, že tým, že ste sa vzbúрили a neuspeli ste pri tom, zaslúžite si smrť,“ prehlásil vtedy s ľadovým pokojom.³²³

Je pravdou, že glorifikácia osobnosti generála Franca a idealizácia jeho činov tvorili značnú časť tejto knihy. Generál Francisco Franco bol po prvýkrát spomenutý v pasáži, kedy rádio Ceuta hlási: „Z rozkazu generála Franca vyzývame všetky posádky v materskej krajine, aby vyvesili zástavu národného povstania...“³²⁴ Franco v tomto prípade vystupoval ako vodca povstalcov, keďže „generál Franco volá do boja všetkých statočných Španielov proti rozvratníkom anarchistom, bolševikom...“³²⁵ Reflexie plukovníka Moscarda o Franciscovi Francovi a jeho úlohe národného vodcu sa taktiež javia ako nepravdepodobné, vzhľadom na to, že rozhovor medzi plukovníkom a doktorom Hidalgom sa konal v Alcázari v druhej polovici júla 1936.³²⁶ Franco však neprišiel do Tetuánu skôr ako 19. júla, teda dva dni po začiatku vojenského povstania v Afrike.³²⁷ Zároveň bolo ťažké hovoriť o Francovi ako o „caudillovi“ len niekoľko dní po prevrate, vzhľadom k tomu, že Franco bol menovaný šéfom vlády dňa 28. septembra 1936 a označený ako „vodca“ po prvýkrát až v októbri 1936.³²⁸ Takto vyhlásenie z augusta 1936, že úspech národného povstania závisí v prvom rade od generála Franca a že národná vec Španielska žije a umiera s ním,³²⁹ bolo značne predčasné. Na druhej strane sa Francisco Franco skutočne pohrával s myšlienkou štátneho prevratu v období diktatúry Prima de Riveru, keďže Queipo de Llano „v roku 1930 tvrdil, že ho 21. septembra 1924 navštívil veliteľ légie (Franco - pozn. autora) a požiadal ho, aby viedol vzburu proti diktátorovi“³³⁰, no táto požiadavka sa nepremenila v skutočnosť a je možné tiež spochybníť republikánsky charakter tohto prevratu.³³¹

Idealizácia generála Franca však nekončí pri tvrdeniach o jeho úlohe vodcu povstania. Murgaš popisoval Francisca Franca ako „oblúbeného hlavného veliteľa“³³², ktorý počas potlačenia revolúcie v Astúrii v roku 1934 odmietol vykonať rozkaz k paľbe na nevinných protestujúcich. Ako nepravdepodobná sa tiež javí udalosť, pri ktorej samotný generál Franco

³²³ PRESTON, Paul. *Franco*. Praha: BB art, 2001, p. 92.

³²⁴ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 24.

³²⁵ *Ibidem*.

³²⁶ *Ibidem*, p. 72.

³²⁷ CASANOVA, Julián. *The Spanish Republic ...*, p. 158.

³²⁸ *Ibidem*, p. 280.

³²⁹ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 208.

³³⁰ PRESTON, Paul. *Franco*, p. 51.

³³¹ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 199.

³³² *Ibidem*, p. 27.

pilotoval lietadlo, ktoré bombardovalo dve republikánske lode.³³³ Ako jeho protiklad vystupoval v románe *Hrdinovia Alcazaru* jeho mladší brat Ramón (v tejto knihe Roman – pozn. autora), ktorý bol popisovaný ako „*hrdina v činoch, slaboch vo svojej náruživej závisťi nad úspechmi staršieho brata.*“³³⁴ Ramón Franco, republikán, ktorý sa po svojom pobyte v Moskve „vyliečil“ z bolševizmu a po povstaní ušiel z barcelonského letiska na ukradnutom lietadle, povzbudil svojim hrdinstvom republikánsku letku, ktorá sa namiesto jeho prenasledovania rozhodla prejsť k nepriateľovi.³³⁵ Čo sa týka „milosrdenstva“ generála Franca voči revolúcii v Astúrii, je vhodné citovať Esenweina: „*Minister vojny povolal generála Francisca Franca k použitiu vojenskej sily na potlačenie rebélie. Bez zľutovania nad svojimi protivníkmi, expedičné jednotky vyslané do regiónu... rýchlo dobyli (tieto) oblasti... výsledkom bojov bolo približne 1.000 mŕtvych civilistov.*“³³⁶ Fikciou boli taktiež hrdinské činy Ramóna Franca v republikánskej zóne. Ako uvádza Preston: „*V septembri 1936 poslal Ramón, ktorý vtedy pôsobil ako letecký atašé vo Washingtone, jednému svojmu známemu do Barcelony list, v ktorom sa snažil zistiť, ako sa k jeho osobe postaví republikánsky režim... Ramón, známy chaotickým spôsobom myslenia i jednania, sa nakoniec rozhodol, že sa pridá na stranu nacionalistov, tým skôr, že sa jeho brat pred nedávnom stal hlavou nacionalistického štátu.*“³³⁷ Jeho hrdinstvo v republikánskej zóne počas leta roku 1936, opísané v románe *Hrdinovia Alcazaru*, nebolo ničím iným než fikciou jeho autora.

Ale frankistická propaganda Murgašovej knihy nekončí oslavou bratov Francovcov. Čo sa týka generála Sanjurja, ktorý zomrel pri leteckej nehode dňa 20. júla 1936, Murgaš uvádzal, že jeho lietadlo, vracajúce sa z Portugalska do Sevilly, bolo zostrelené republikánskou posádkou pri Badajoze.³³⁸ Manicheistická vízia konfliktu zo strany Murgaša ako aj porovnanie španielskej občianskej vojny s ruskou občianskou vojnou boli prítomné vo viacerých častiach knihy. Napríklad pri výsluchu sovietskeho pilota zajatého povstalcami generál Franco nazýval tohto občana Zväzu sovietskych socialistických republík označením „*ruský bolševik*“, zatiaľ čo povstalci boli republikánskym rádiatelegrafistom pomenovaní ako „*bieli.*“³³⁹ Samozrejme, druhá strana bola označovaná ako „*červení.*“³⁴⁰

³³³ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 32, 85.

³³⁴ *Ibidem*, p. 84.

³³⁵ *Ibidem*, p. 200-205.

³³⁶ ESENWEIN, George. *Spanish Civil War: Franco's Nationalist Army*, in: BOWEN, Wayne H. & ALVAREZ, José E. (ed.). *A Military History ...*, p. 72.

³³⁷ PRESTON, Paul. *Franco*, p. 184.

³³⁸ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 77.

³³⁹ *Ibidem*, p. 167, 200.

³⁴⁰ *Ibidem*, p. 30.

Avšak ako najzaujímavejší aspekt knihy sa javí pochvala Gil Roblesa³⁴¹ a idealizácia jeho činov, ktorá však bola vo väčšine prípadov iba fikciou. Obrana Roblesa a jeho strany CEDA bola založená na totožnej ideológii (katolicizmus, antikomunizmus a konzervativizmus) CEDA a Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Už dňa 24. júla 1936 oficiálne periodikum strany HSLS, denník *Slovák*, uverejnil tento komentár: „*Pri voľbách získala prevažnú väčšinu orientácia vodcu pravicových strán Gil Roblesa, predsedu katolíckej ľudovej akcie... Gil Robles, keď sa príslušníci jeho bloku pravicových strán ujali vlády, nevolal po pomste, ale po dorozumení všetkých z záujme štátu a v túžbe po jeho povznesení.*“³⁴² Na jednej strane sú pochopiteľné sympatie Murgaša a HSLS voči Gil Roblesovi a strane CEDA, no na strane druhej zdôrazňovanie úlohy Roblesa v povstaní len vytvorilo falošný mýtus, pričom ale nebolo ničím iným než nenaplneným želaním autora a strany HSLS.

Takto sa Gil Robles, namiesto odchodu do Francúzska a následne do Portugalska, podporujúc odtiaľ finančne povstalcov,³⁴³ vrátil v tomto románe z Francúzska do Sevilly, kde aktívne participoval pri vojenských poradách generálov Franca a Queipa de Llana. Neskôr vystupoval ako obhajca zajatého sovietskeho pilota, pričom v obhajobe požadoval milosť pre svojho klienta, poukazujúc na Marxa, Lenina a Kominternu ako na pravých vinníkov.³⁴⁴ Okrem jeho fiktívneho pobytu v Seville, taktiež jeho údajný odpor voči vrahom, ktorí okrem Calva Sotela prišli tiež zabiť Gil Roblesa (ktorý bol v skutočnosti v tom čase v Biarritzi vo Francúzsku – pozn. autora),³⁴⁵ ako aj rozhovory medzi Francom a Gil Roblesom o budúcnosti Španielska i ospravedlnenie povstania, ktoré ponúka Francovi Gil Robles, boli veľmi nepravdepodobné. Ako uvádza Preston: „*Jeho služby (Gil Roblesove – pozn. autora) neváhal Franco využiť za hranicami zeme, na druhej strane mu však dal jasne najavo, že v nacionalistickej zóne nie je vítaný... keď sa totiž Franco 1. októbra toho roku (1936 - pozn. autora) stal hlavou štátu, bol osud vodcu cedistov spečatený, pretože sa ukázalo že priepasť, ktorá ho oddeľuje od Franca je neprekonateľná.*“³⁴⁶ Vyššie uvedené dobré vzťahy medzi Gil

³⁴¹ José María Gil-Robles y Quiñones de León (1898-1980) - španielsky politik a právnik, bol jedným zo zakladateľov a šéfom *Confederación Española de Derechas Autónomas* (CEDA). Po voľbách v roku 1933 podporoval vlády vedené Radikálnou stranou, od mája do decembra 1935 bol ministrom vojny. Od víťazstva Ľudového frontu vo februári 1936 bol vodcom opozície, po vypuknutí povstania odišiel do Portugalska, odkiaľ podporoval povstalcov. Do Španielska sa vrátil v roku 1953, po Francovej smrti a následnom neúspechu svojej strany vo voľbách v roku 1977 odišiel definitívne z politiky.

³⁴² *Slovák*, 24.7.1936, p. 1.

³⁴³ JACKSON, Gabriel. *The Spanish Republic ...*, p. 250, 251.

³⁴⁴ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 159-173.

³⁴⁵ JACKSON, Gabriel. *The Spanish Republic ...*, p. 229.

³⁴⁶ PRESTON, Paul. *Franco*, p. 226.

Roblesom a generálom Francom, rovnako ako aj ich spolupráca pri riadení krajiny tak boli výhradne výsledkom falošných ilúzií zo strany HSLS a Karola Murgaša.

Vplyv politickej príslušnosti autora bol viditeľný v románe *Hrdinovia Alcazaru* tiež na ďalších stránkach. Napríklad antisemitizmus HSLS a Murgaša potvrdzoval tento fyzický popis: „*Ťahy tváre prezradzovali zrejme jeho semitský pôvod.*“³⁴⁷ Nepochopenie španielskej reality sa prejavovalo vo vytvorení (i keď možno neúmyselnej) zhody medzi pojmami falangista, študent a dobrovoľník,³⁴⁸ rovnako ako aj v zlom preklade textu andalúzskej piesne zo španielčiny: „*Lo sabía, lo presentía* (namiesto *sentía* - pozn. autora) *yo: Cuando salí de mi tierra*“ nesprávne preloženej ako „*Krásna a obdarená si, vlast' moja premilá!*“³⁴⁹ Vo viacerých častiach románu sa taktiež objavoval kritický pohľad voči cudzincom. Murgaš ich pomenúval ako „*medzinárodní dobrodruhovia, medzi ktorými práve tak ľahko bolo možno nájsť spustlého šľachtica ako vyšibaného apača... v susedstve tejto falošnej elegancie najlepšie sa cítili povojnoví zbohatlíci, ktorým len ťažké doláre a anglické funty otvárali dvere hotelu Grand Reina Victoria.*“³⁵⁰ Xenofóbia prítomná v románe bola spojená s politikou Hlinkovej slovenskej ľudovej strany voči menšinám a cudzincom. Táto strana pociťovala značný odpor nielen voči Maďarom, Židom a Rómom, ale aj voči Čechom, ktorí boli po dosiahnutí slovenskej autonómie a po 20 rokoch života v spoločnom štáte vysídlení pod heslom „Slovensko Slovákom“. S prihliadnutím na autonómiu Slovenska sa zdá zvláštne, že Murgaš nepoužil príklad Kataláncov a Baskov, ktorým sa podarilo dosiahnuť autonómiu, pre svoje propagandistické účely, keďže je možné vidieť viacero podobností medzi bojom Kataláncov, Baskov a Slovákov za svoju autonómiu ako aj medzi ich postavením malého národa v rámci multinárodnostného štátu.

Na druhej strane, berúc do úvahy politickú príslušnosť autora, je ľahké pochopiť démonizáciu a zosmiešňovanie druhej, republikánskej strany zapojenej v konflikte. Takto bol Casares Quiroga označený ako „*predseda zbolševizovanej madridskej vlády*“³⁵¹, Manuel Azaña ako „*slaboch a kariérista*“³⁵² a „*prototyp(om) fyzicky zmäknutého, duševne presýteného intelektuála... (ktorý) mal na svedomí všetko to, čo pochovávalo mladú španielsku republiku.*“³⁵³ Neskôr bol postoj Azaña spolu s premiérom Giralom a ministrom

³⁴⁷ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 63.

³⁴⁸ *Ibidem*, p. 238, 239.

³⁴⁹ *Ibidem*, p. 76

³⁵⁰ *Ibidem*, p. 61.

³⁵¹ *Ibidem*, p. 29.

³⁵² *Ibidem*, p. 74.

³⁵³ *Ibidem*, p. 157.

vojny (s najväčšou pravdepodobnosťou Luis Castelló Pantoja – pozn. autora) charakterizovaný ako „bezradnosť týchto troch slobodomurárskych politických strokotancov, (ktorá) spečatila osud Španielska a Katalánska.“³⁵⁴ Kritika slobodomurárstva, tiež súvisiaca s postojom HSLS ako aj španielskych povstalcov, sa objavovala v niekoľkých častiach románu, keďže slobodomurárska lóža Veľký Orient vystupovala ako hlavný zdroj zbraní z Francúzska pre španielskych republikánov.³⁵⁵ Démonizovanie odporcov nacionalistov sa dotklo taktiež generála Josého Miaju, ktorý „utvoril s niekoľkými sebe podobnými teroristami takzvanú červenú obrannú juntú pre Madrid.“³⁵⁶ Pejoratívom „terorista“ bol tiež označený španielsky politik zo strany PSOE (*Partido Socialista Obrero Español*) González Peña, vystupujúci v románe ako vodca astúrskeho anarchistickej dynamitníkov, obliehajúcich Alcázar (toto tvrdenie nie je podložené dokumentmi - pozn. autora).³⁵⁷ Aj keď nie je pochyb o príslušnosti Azañu a Giralu k slobodomurárom, významná úloha slobodomurárstva v dodávkach zbraní republike je nepravdepodobná vzhľadom k tomu, že odo dňa 25. júla 1936 sa rozhodla francúzska vláda prijať líniu neintervencie v španielskom konflikte,³⁵⁸ i keď časť ministrov francúzskeho Ľudového frontu bola slobodomurármi. Zároveň, ako uvádza Jackson: „(Ale) stav francúzskej vlastnej obrany jej ťažko umožňoval dodávky zbraní do Španielska, zatiaľ čo Hitler, ktorý práve v marci 1936 remilitarizoval Porýnie, pokračoval v kurze horúčkovitého prezbrotia.“³⁵⁹ Čiže je pravdou, že značný podiel zbraní pre republiku prišiel z Francúzska, avšak táto krajina fungovala vo väčšine prípadov iba ako „prestupná stanica“ pre vojenský materiál pochádzajúci z iných krajín.

Zároveň sa javí ako veľmi zvláštne, že Murgašovi neprekážalo to, že slobodomurármi boli generáli Cabanellas³⁶⁰ i Queipo de Llano,³⁶¹ ako aj „hrdinový“ plukovník Aranda,³⁶² ktorý „toto banícke stredisko Astúrie (Oviedo – pozn. autora) bránil proti desaťtisíc dynamitníkom...“³⁶³ S ohľadom na sociálnu politiku Ľudového frontu Španielska, Murgaš kritizoval najmä vzdelávacie reformy a popisoval, ako kňazi a mníšky museli opustiť svoje učiteľské miesta, pričom boli nahradení laickými učiteľmi, ktorí však „prednášali žiakom o

³⁵⁴ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 159.

³⁵⁵ *Ibidem*, p. 158.

³⁵⁶ *Ibidem*, p. 242.

³⁵⁷ *Ibidem*, p. 192, 243.

³⁵⁸ CASANOVA, Julián. *The Spanish Republic ...*, p. 173.

³⁵⁹ JACKSON, Gabriel. *The Spanish Republic ...*, p. 254.

³⁶⁰ *Ibidem*, p. 233.

³⁶¹ ALVAREZ, José E. *From Empire to Republic: The Spanish Army, 1898-1931*, in: BOWEN, Wayne H. & ALVAREZ, José E. (ed.). *A Military History ...*, p. 51.

³⁶² JACKSON, Gabriel. *The Spanish Republic ...*, p. 240.

³⁶³ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 195.

takých veciach, že dievčatá s plačom prichádzali domov a nechceli ísť na druhý deň do školy...“³⁶⁴ Averzia k sekularizácii školstva sa zdá byť, z pohľadu Murgaša ako aj Hlinkovej strany, oboch katolícky orientovaných, dobre pochopiteľná.

Okrem oprávnených argumentov proti republikánom, ako napríklad neslávne známe pálenie kostolov a kláštorov, vraždenie duchovenstva zo strany najradikálnejších antiklerikálov sa v Murgašovom románe vyskytovali taktiež niektoré zjavne nereálne scény, ktoré neboli ničím iným než produktom autorovej nenávisti voči komunizmu a anarchizmu. Napríklad apel zo strany sekretariátu FAI³⁶⁵: „*Súdruhovia, súdružky. Zabite svojich otcov, svoje matky, svoje deti, vašich súrodencov, aby z takto preliatej krvi vyrástla sloboda a víťazstvo revolúcie...*“³⁶⁶ alebo opisy masakry v meste Gerona, počas ktorého prostitútky, ktoré tiahli s červenými milíciami, trhali zaživa srdcia mníškam a dievčatám z tiel,³⁶⁷ sú veľmi ťažko uveriteľné. Avšak autorova kritika madridskej vlády, ktorá bola „*bezvládna voči milícii vedenej anarchistickými teroristami*“³⁶⁸ sa zdá byť legitímnou, keďže počas prvých týždňov po povstaní a na základe absencie vládnej moci a neexistencie mechanizmov na prinútenie obyvateľov k rešpektovaniu zákonov sa šírila v republikánskej zóne pomsta, triedny boj a túžba po spravodlivosti, s anarchosyndikalistami ako jednými z hlavných aktérov týchto udalostí.³⁶⁹ Tiež tvrdenia o presune španielskeho zlatého pokladu, s ktorým „*červení*“ platili za lietadlá a tanky do Moskvy a Paríža boli očividne správne, no namiesto 70 miliónov funtov zlata, ktoré uvádzal Murgaš, republikáni mali v skutočnosti k dispozícii rezervy *Banco de España* - 700 ton zlata v hodnote 2.500 miliónov pesiet.³⁷⁰

Na druhej strane je nutné zdôrazniť, že Murgaš pozmenil postupnosť udalostí v rámci španielskeho konfliktu tak, že vojenské povstanie zo 17. a 18. júla vysvetľoval ako reakciu na predchádzajúci pokus o prevrat zo strany anarchistov, pretože už dňa 17. júla plukovník Moscardó tvrdil, že „*v Madride dostávajú sa k moci ľudia, ktorí z republiky chcú urobiť brloh anarchizmu.*“³⁷¹ V tomto smere je potrebné tiež citovať Jeftima Kagana (fiktívna postava), agenta z Moskvy: „*Tu musí sa ešte vždy udržať zdanie, že občiansku vojnu vyvolali fašistickí*

³⁶⁴ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 15.

³⁶⁵ FAI - *Federación Anarquista Ibérica* (Iberská anarchistická federácia) – anarchistická organizácia založená v roku 1927, ktorá zohrávala dôležitú úlohu v období Druhej španielskej republiky ako aj počas občianskej vojny, anarchistické milície boli významnou pomocou pre vládu najmä v prvých dňoch povstania.

³⁶⁶ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 173.

³⁶⁷ *Ibidem*, p. 175.

³⁶⁸ *Ibidem*, p. 46, 47.

³⁶⁹ CASANOVA, Julián. *The Spanish Republic ...*, p. 192, 193.

³⁷⁰ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 206; CASANOVA, Julián. *The Spanish Republic ...*, p. 175.

³⁷¹ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 16.

generáli a červená milícia bráni republiku z roku 1931.³⁷² Autor zároveň opisoval, ako sa anarchisti, konajúc v súlade s vopred určeným plánom, chystali na systematické obsadzovanie miest a ako Madrid stratil vládu nad vidiekom, kde už rozvratníci začali svoju prácu.³⁷³ Avšak, ako maximálnu deformáciu reality v otázke španielskej občianskej vojny a ako vrchol frankistickej propagandy je možné označiť odpoveď generála Franca na otázku, kedy udelí rozkaz na transport vojska z Tetuánu. Jeho odpoveď zo začiatku augusta 1936 znela: „*Ked' sa na vlastné oči presvedčím o tom, že madridská klika siaha skutočne po pomoci medzinárodných dobrodruhov... do tých čias odmietam aj ponúknutú solidaritu s nami sympatizujúcich protibolševických štátov.*“³⁷⁴ Naproti tomu však Smyth tvrdí, že „*je skutočne pravdou, že Hitlerova priaznivá odpoveď na Francovu žiadosť o pomoc (doručená nemeckému vodcovi v neskorých večerných hodinách dňa 25. júla v Bayreuthu...)* bola pozoruhodne rýchla, pričom sa vodca nacistov rozhodol v rámci niekoľkých hodín odpovedať na Španielove volanie o pomoc.“³⁷⁵ Člen zahraničnej organizácie nacistickej strany Johannes Bernhardt odcestoval do Berlína s posolstvom od Franca pre Hitlera už dňa 23. júla. Zároveň sa Mussolini taktiež rozhodol podporiť povstalcov - dňa 28. júla vyslal letku 12 bombardérov Savoia-Marchetti a dve lode so stíhačkami značky Fiat.³⁷⁶ Takto je dokázané, že Franco požiadal o pomoc zahraničné mocnosti už týždeň po povstaní a na prepravu vojska z Afriky musel požiadať a čakať na pomoc od vyššie uvedených „*sympatizujúcich protibolševických štátov*“, pretože prevažná väčšina španielskych námorných síl zostala lojálna republike. Preprava jednotiek z Maroka sa uskutočnila prostredníctvom leteckého mosta zriadeného vďaka nemeckým a talianskym lietadlám, ktoré previezli v priebehu júla až októbra 1936 takmer 14.000 vojakov z Afriky na Pyrenejský polostrov. To znamená, že údajný prejav generála Franca v rádiu, v ktorom oznámil, že sa spolu s 35.000 legionármi a 1.500 dôstojníkmi preplaví na španielsku pevninu a pomôže povstalcom na polostrove, bol v skutočnosti nereálny.³⁷⁷

Pokiaľ ide o obliehanie toledského Alcázar, Karol Murgaš znova nepopisoval udalosti tak, ako skutočne prebehli. Už dňa 18. júla, kedy na námestí Zocodover v Toledu bolo počuť výstrely medzi „*civilnou gardou, dôstojníkmi z Alcázar, falangistami a*

³⁷² MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 155.

³⁷³ *Ibidem*, p. 19.

³⁷⁴ *Ibidem*, p. 164.

³⁷⁵ SMYTH, Denis. *Reflex reaction: Germany and the onset of the Spanish Civil War*, in: PRESTON, Paul (ed.). *Revolution and war in Spain, 1931-1939*. London & New York: Taylor & Francis, 2002, p. 245.

³⁷⁶ CASANOVA, Julián. *The Spanish Republic ...*, p. 158, 159.

³⁷⁷ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 88, 89.

*l'avicovými syndikalistami*³⁷⁸, Murgaš zjednodušoval situáciu a opisoval ju ako obranu civilnej gardy a vojakov (dôstojníci a kadeti) pred pokusom anarchistov zmocniť sa arzenálu, prehliadajúc tak úlohu falangistov a pravice.³⁷⁹ Fiktívnou bola tiež epizóda s plukovníkom Moscardóm, ktorý odišiel deň po povstaní do Arcibiskupského paláca v Toledě presvedčiť kardinála primasa Španielska a arcibiskupa Toleda Isidra Gomá, aby opustil mesto, pretože plukovník už dlhšie nemohol zaručiť jeho bezpečnosť.³⁸⁰ Avšak, ako uvádza Casanova, počas vypuknutia povstania sa Isidro Gomá nachádzal v Tarazone (provincia Zaragoza), kam dorazil už 12. júla z Toleda a po povstaní odišiel do Navarry.³⁸¹

Čo sa počtu obrancov Alcázaru týka, údaje uvedené Murgašom sú prekvapivo blízke realite - viac ako tisíc mužov, čo je rovnaký počet, ktorý udáva vo svojej práci Reig Tapia.³⁸² Avšak pri klasifikovaní obrancov je možné vidieť viacero diskrepancií medzi údajmi Murgaša a oficiálnymi číslami. Slovenský novinár sa zmieňoval o 35 dôstojníkoch, 150 kadetoch, 350 poddôstojníkoch a vojakoch a 500 civilných gardistoch z celej toledskej provincie.³⁸³ Oficiálne údaje uvádzajú „100 náčelníkov a dôstojníkov, 800 civilných gardistov... 150 vojakov, zopár kadetov, keďže (zvyšní – pozn. autora) boli na prázdninách a 200 civilistov a dobrovoľníkov (najmä falangisti a členovia JAP).“³⁸⁴ Takto je možné sledovať, že Murgaš na jednej strane zamlčal význam civilistov a dobrovoľníkov a na strane druhej zvýšil počet a úlohu kadetov. Tento jav jasne dokazuje profrankistický charakter románu, keďže počet a význam kadetov v priebehu obliehania bol zdôrazňovaný nielen v tejto knihe, ale tiež nacionalistickým táborom v Španielsku ako aj v zahraničí, vytvárajúc tak časť mýtu o toledskom Alcázare.³⁸⁵ Títo kadeti, reprezentanti španielskej armády a španielskej mládeže, ochotní podriaďiť sa rozkazom svojho veliteľa, boli skutoční „hrdinovia Alcázaru“ alebo takáto bola aspoň vízia obrancov toledskej pevnosti, ktorú chcela frankistická propaganda ponúknuť svetu. Je potrebné uviesť, že v tejto reprezentácii povstalcov nebolo miesto pre falangistov alebo pre členov strany CEDA, potenciálnych súperov Franca, napriek ich

³⁷⁸ MALAGÓN DEL CERRO, Rafael. *Toledo 1936-1939. La Ciudad en la Guerra Civil*, in: *Archivo Secreto*, núm. 5, 2011, p. 310.

³⁷⁹ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 12-17.

³⁸⁰ *Ibidem*, p. 45-48.

³⁸¹ CASANOVA, Julián. *The Spanish Republic ...*, p. 203.

³⁸² REIG TAPIA, Alberto. *El asedio del Alcázar: Mito y símbolo político del Franquismo*, in: *Revista de Estudios Políticos (Nueva Época)*, núm. 101, Julio-Septiembre 1998, p. 121.

³⁸³ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 32-35.

³⁸⁴ REIG TAPIA, Alberto. *El asedio ...*, p. 121.

³⁸⁵ NÚÑEZ-HERRADOR, Esther Almarcha & SÁNCHEZ SÁNCHEZ, Isidro. *El Alcázar ...*, p. 395, 396.

význačnej prítomnosti a úlohe v obrane Alcázar (González Madrid zmieňuje 60 falangistov, 18 dobrovoľníkov z *Acción Popular*, 8 členov *Renovación Española* a 4 tradicionalistov).³⁸⁶

Samozrejme, v rámci približne 2.000 ľudí uzatvorených v Alcázar (z toho bolo v románe *Hrdinovia Alcazaru* 800 žien a detí³⁸⁷), sa Murgaš nezmiel o rukojemníkoch z radov republikánov, ktorí boli unesení obrancami a následne zastrelení vo vnútri pevnosti, pričom „*ich mŕtvoly boli použité na vyplnenie dier, ktoré ostali po bombardovaní.*“³⁸⁸ Je veľmi ťažké určiť presný počet rukojemníkov v Alcázar, no ako hrubý odhad je možné rátať približne so 100 osobami.³⁸⁹ Taktiež je potrebné dodať, že pozícia obrancov bola porovnávaná so situáciou prvých kresťanov „*keď sa žilo a zomieralo v katakombách.*“³⁹⁰ Zároveň ale boli obrancovia Alcázar pripravení zomrieť „*za Boha a národ*“³⁹¹ (oficiálne heslo HSL'S), zatiaľ čo obliehatelia pevnosti dostali označenie „*Nerovi pohani*“, keďže chceli naplniť Alcázar benzínom a nechať týchto „*prvých mučeníkov kresťanstva*“ uhorieť vo vnútri.³⁹²

Avšak najznámejšou udalosťou v rámci obliehania Alcázar ako aj predmetom frankistickej propagandy bol rozhovor medzi plukovníkom Moscardóm a jeho synom, ktorý bol rukojemníkom obliehateľov pevnosti. Murgašov popis udalostí spojených so smrťou syna plukovníka Moscarda bol bližší frankistickej mytológií ako skutočnej histórii. Slovenský novinár opisoval, ako sa plukovník Gonzales Ristorio, veliteľ Novej Kastílie telefonicky vyhrážal plukovníkovi Moscardovi, že v prípade, ak sa obrancovia Alcázar nevzdajú, zabije jeho syna Josého (ktorého meno bolo v skutočnosti Luis - pozn. autora), kadeta delostreleckej školy, no Moscardó odmietol vymeniť toledský Alcázar za synov život. Následne bol José Moscardó zastrelený, pričom otcovi oznámil, že zomiera „*za Boha a za vlasť*“. Výstrel je tak poslednou vecou, ktorú Moscardó započuje v telefóne.³⁹³ Toto bola oficiálna verzia príbehu šírená v období frankizmu. Avšak, dnes je jasné, že udalosti sa odohrali značne odlišným spôsobom: Luis Moscardó nebol kadetom, ale „*zamestnancom na odbore verejných prác toledskej radnice, mužom liberálneho ducha, ktorý nevychádzal dobre so svojim otcom, s*

³⁸⁶ GONZÁLEZ MADRID, Damián A. „Sin novedad en el Alcázar“. *El triunfo de la reacción en Toledo (1936-1945). VI Encuentro de Investigadores sobre el Franquismo*, Zaragoza, CC. OO., 2006, dostupné na: <http://www.uclm.es/AB/humanidades/seft/pdf/textos/damian/sin_novedad.pdf>, [14.1.2017], p. 5.

³⁸⁷ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 112.

³⁸⁸ REIG TAPIA, Alberto. *El asedio ...*, p. 127.

³⁸⁹ KNUDSON, Jerry W. *El Alcázar: Daily Under Siege*. in: *Journalism Quarterly*, Vol. 66, Issue 2, Summer 1989, p. 471.

³⁹⁰ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 188.

³⁹¹ *Ibidem*, p. 238.

³⁹² *Ibidem*, p. 247.

³⁹³ *Ibidem*, p. 133-137.

ktorým sa často hádal pre jeho tvrdohlavý konzervativizmus a autoritárskeho ducha“³⁹⁴ a predovšetkým nebol zastrelený počas rozhovoru s otcom, ale jeho smrť bola výsledkom kolektívnej popravy o mesiac neskôr, ktorá bola odplatom za obete povstaleckého bombardovania.³⁹⁵ Zároveň je možné spochybniť hrdinstvo syna plukovníka Moscarda tvárou v tvár smrti, keďže existuje niekoľko verzií telefonického konverzácie medzi otcom a synom a nie všetky zmieňujú jeho ochotu zomrieť „za Boha a za vlasť.“³⁹⁶

Čo sa obliehateľov pevnosti týka, Moscardó nekomunikoval cez telefón so žiadnym plukovníkom Ristoriom, ale s Cándidom Cabellom, údajným „vodcom milície“, v skutočnosti vzdelancom a právnikom z povolania, reprezentantom strany *Izquierda Republicana* a zamestnancom radnice v Toledě.³⁹⁷ Rovnako tak nemohol Moscardó počuť výstrel, keďže jeho syn zomrel o mesiac neskôr a nebol zastrelený nahnevaným anarchistom Bomberosom počas telefonického konverzácie, ako bolo uvedené v románe *Hrdinovia Alcázar*.³⁹⁸ Avšak, za vrchol fikcie je možné označiť epizódu, v ktorej sa obrancovia rozhodli zachrániť mŕtvolu Josého (Luisa) Moscarda, pričom skupina 160 kadetov a dôstojníkov, vedená plukovníkom Moscardom, spolu s 20 civilnými gardistami opustila Alcázar, napadla radnicu a odniesla telo Josého Moscarda do Alcázar, kde ho pochovala.³⁹⁹ Po rozhovore plukovníka Moscarda so synom skutočne došlo k výpadu obrancov, počas ktorého bol „*dňa 24. (júla - pozn. autora) zavraždený v ulici Sierpe socialistický radný... Domingo Alonso obrancami Alcázar* počas (ich) výpadu kvôli získaniu rukojemníkov...“⁴⁰⁰ Ale dobytie radnice skupinkou asi 200 mužov nebolo možné, pretože, ako uvádza Reig Tapia: „*Od mesiaca júla došlo k viacerým potýčkam a výpadom z Alcázar, ale od polovice augusta sa obkľúčenie republikánskymi silami zužovalo, až bolo nakoniec doplnené o ostnatý drôt, vrecia s pieskom a reflektory, ktoré osvetľovali pevnosť, aby sa tak zabránilo výpadom obliehaných.*“⁴⁰¹

Hoci bol Alcázar bránený „*orlami a orlíkmi*“⁴⁰² (Orol bol názov športovej organizácie, ktorá bola na území Slovenska podriadená v tridsiatych rokoch Hlinkovej slovenskej ľudovej strane – pozn. autora), možnosti na útek alebo výpad z pevnosti boli takto od augusta veľmi

³⁹⁴ REIG TAPIA, Alberto. *El asedio* ..., p. 125.

³⁹⁵ NÚÑEZ-HERRADOR, Esther Almarcha & SÁNCHEZ SÁNCHEZ, Isidro. *El Alcázar* ..., p. 402.

³⁹⁶ REIG TAPIA, Alberto. *El asedio* ..., p. 123.

³⁹⁷ MALAGÓN DEL CERRO, Rafael. *Toledo 1936-1939* ..., p. 297-298, 315; REIG TAPIA, Alberto. *El asedio* ..., p. 111, 123.

³⁹⁸ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcázar*, p. 137-139.

³⁹⁹ *Ibidem*, p. 137-142.

⁴⁰⁰ MALAGÓN DEL CERRO, Rafael. *Toledo 1936-1939* ..., p. 295, 296.

⁴⁰¹ REIG TAPIA, Alberto. *El asedio* ..., p. 113.

⁴⁰² MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcázar*, p. 149.

obmedzené. Takže útok obliehaných z Alcázaru zo dňa 20. septembra, počas ktorého obrancovia dobyli centrum Toleda,⁴⁰³ nebol ničím iným ako fikciou, keďže „hrdinovia Alcázaru“ boli v skutočnosti oslobodení až dňa 27. septembra plukovníkom Varelom a africkou armádou.⁴⁰⁴ Čo sa týka počtu obliehateľov a obliehaných, Murgaš popisoval, ako plukovník Moscardó v dobe príchodu generála Franca do Alcázaru podával hlásenie, v ktorom uvádza, že posádku Alcázaru tvorí dohromady 712 mužov.⁴⁰⁵ Oficiálne údaje hovoria o 94 bojovníkoch zabitých počas obrany; 10 bojovníkoch, ktorí zomreli v dôsledku zranenia; 9 úmrtiach prirodzenou smrťou a 35 dezertéroch; tvoriac tak cifru 1.049 preživších (vrátane asi 430 zranených), z pôvodných 1.197 mužov v Alcázare na začiatku obliehania.⁴⁰⁶ Čiže z počiatočných viac než tisíc bojovníkov, ktorých zmienil Murgaš, straty (spolu so zranenými) činili dokopy vyše 300 mužov – viac ako polovicu z oficiálnych čísel (578). V rámci obliehateľov, Murgašov hrubý odhad, ktorý hovoril o „4.000 bodákok milície a dynamitníkok“⁴⁰⁷ je takmer dvojnásobný v porovnaní s oficiálnym počtom útočníkov (2.320).⁴⁰⁸ Znižovanie počtu mŕtvych a ranených obrancov, ako aj zdvojnásobenie počtu útočníkov slovenským novinárom, malo s najväčšou pravdepodobnosťou za úlohu zdôrazniť hrdinstvo obrancov toledského Alcázaru a podčiarknuť neschopnosť jeho obliehateľov.

Ako už bolo uvedené na začiatku kapitoly, politická orientácia a príslušnosť K. Murgaša význačne ovplyvnila jeho román *Hrdinovia Alcazaru*. Na Murgaša, novinára-karieristu, ktorý využíval tlač pre propagandu v prospech vzbúrencov proti legitímnej vláde, je potrebné nahliadnuť kriticky pre jeho zaujatosť, manipuláciu so slovenskou verejnosťou a mystifikáciu udalostí a osobností z Pyrenejského polostrova. Skorá publikácia jeho textu nemôže ospravedlniť faktografické chyby vzťahujúce sa k histórii Španielska a všeobecnú neznalosť španielskej reality. Taktiež ani Murgašova politická príslušnosť nemôže byť ospravedlnením pre jeho antisemitizmus, xenofóbiu a neobmedzenú nenávisť voči ľavicvi. Jeho dielo však slúži ako príklad frankistickej propagandy v medzivojnovom Slovensku a ako zaujímavý (hoci nedôveryhodný) zdroj informácií či pravicový antagonizmus k ľavicovej slovenskej literatúre danej doby, naklonenej republikánskej strane.

⁴⁰³ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 255-257.

⁴⁰⁴ SEIDMAN, Michael. *Republic of Egos ...*, p. 51.

⁴⁰⁵ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 259, 260.

⁴⁰⁶ REIG TAPIA, Alberto. *El asedio ...*, p. 126.

⁴⁰⁷ MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*, p. 192.

⁴⁰⁸ REIG TAPIA, Alberto. *El asedio ...*, p. 126.

5. Španielska občianska vojna a jej reflexia v slovenskej tlači

Na úvod je potrebné uviesť, že správy a komentáre o občianskej vojne v Španielsku sa vyskytovali v dobových slovenských periodikách takmer každodenne. Slovenská tlač však okrem správ a komentárov politického charakteru (i so snahami začleniť občiansku vojnu do medzinárodného kontextu) taktiež uverejňovala fotografie hlavných osobností zapojených v konflikte, snímky zobrazujúce španielsku realitu, ako aj novinky zo sveta športu týkajúce sa Pyrenejského polostrova. V tejto kapitole budú sledované a detailne analyzované 4 slovenské denníky: *Slovenské zvesti* – tlačový orgán KSCĎ, ktorého majiteľom, vydavateľom a zodpovedným redaktorom bol Viliam Široký; *Slovák* – oficiálne periodikum strany HSLS; *Slovenský deník* – oficiálny orgán agrárnej strany, ktorý však presadzoval politiku bližšiu Hradu než predsedovi strany Rudolfovi Beranovi; *Národné noviny* – periodikum Slovenskej národnej strany, ktorej postavenie však nebolo v období prvej republiky príliš významné. V dôsledku ukončenia publikácie *Slovenských zvestí* a *Slovenského deníka* v roku 1938 je analýza marca 1939 doplnená o týždenník *Gardista* (orgán Hlinkovej gardy). S prihliadnutím na rozsah práce a množstvo materiálov, ktoré by bolo potrebné spracovať v prípade, ak by práca reflektovala španielsku občiansku vojnu v slovenských periodikách počas celého trvania konfliktu, bude táto kapitola zameraná len na určité, pravdepodobne najvýznamnejšie obdobia španielskeho konfliktu. Prvou sledovanou dobou je tak prvá fáza vojny (od vypuknutia povstania až po dobytie Alcázar v Toledu povstalcami dňa 27.9.1936-symbolický triumf generála Franca), druhou sledovanou fázou je obdobie bitky pri Brunete (6.-25.7.1937) a posledným analyzovaným úsekom je záver konfliktu (marec 1939). Okrem historického významu daných udalostí a období sú zvolené časové úseky tematicky prepojené s obsahom predošlých kapitol, orientovaných na diela týkajúce sa španielskej občianskej vojny (romány, reportáže, brožúry), publikované slovenskými autormi na Slovensku.

5.1 Prvá fáza španielskej občianskej vojny v slovenskej tlači

5.1.1 Reflexia španielskej vojny v slovenských periodikách v júli 1936

Ako už bolo vyššie uvedené, správy o španielskej vojne boli v štyroch analyzovaných periodikách prítomné takmer každý deň. Výnimkou nie je ani prvé sledované obdobie, keďže správy o „*novej revolúcii v Španielsku*“ priniesol ako prvý denník *Slovák* už dňa 19.7.1936, pričom jeho komentár: „*Akokoľvek je to v Španielsku, jedno je isté, že nemôže sa dlho udržať režim lavičiarov, za bezmocnosti ktorej nad ulicou došlo k vypáleniu 160 kostolov... takto*

vyzerá nadvláda bolševického ľudového frontu nad spokojným občianstvom...“⁴⁰⁹ signalizoval, aký postoj zaujme tento denník (a zároveň aj HSLS) k otázke občianskej vojny, ktorá vypukla. Naproti tomu *Slovenský denník* písal o „napnutej situácii v Španielsku“, pričom však dodával: „Hovorí sa napriek tomu, že vláda je najprostým pánom situácie a že boli urobené prísne opatrenia k ochrane republikánskeho poriadku.“⁴¹⁰ Komunistické *Slovenské zvesti* priniesli prvé správy o povstaní v Španielsku až 21.7.1936 s titulkom „Ozbrojený ľud v boji s kontrarevolúciou“ a komentárom: „Kontrarevolučný puč, ktorý v noci na sobotu vypukol v Španielsku, dal sa vlastne očakávať, aj keď svojimi rozmermi vyvoláva prekvapenia... nie je v tejto chvíli ešte isté, či kontrarevolúcia bude porazená, ačkoľvek všetky známky nasvedčujú tomu, že puč monarchistov a fašistov sa nepodaril... ak by však kontrarevolúcia zvíťazila, jej vláda nebude mať dlhého trvania...“⁴¹¹ Tieto noviny ďalej popisovali udalosti posledných troch dní vzbury v Španielsku, označujúc za vodcu povstania generála Franca, chápajúc toto povstanie za najväznejšie za posledné roky, pričom bol ohrozený republikánsky režim. Popritom ale pochvaľovali rozhodnutie vlády vydať zbrane ľudu, ktoré „spečatuje osud kontrarevolúcie...“⁴¹² Zároveň sa *Slovenské zvesti* zamerali na kritiku cirkvi, keďže „na vidieku cirkevné ustanovizne boli centrami pučistov...“⁴¹³, no obsahovali tiež viaceré falošné správy. Na základe vyššie uvedeného je možné badať jasnú dichotómiu medzi interpretáciou španielskych udalostí a spôsobom informovania slovenskej verejnosti o občianskej vojne zo strany denníka *Slovák* a *Slovenských zvestí* už od prvých dní španielskeho konfliktu. Politická orientácia oboch periodík tak predurčila ich správy a komentáre o občianskej vojne, pričom výber správ v prospech preferovanej strany (povstalci pre *Slovák* a republikáni pre *Slovenské zvesti*) ako aj označovanie pre nich neprijemných správ za falošné budú charakteristické pre „súboj“ týchto dvoch novín v priebehu celej španielskej občianskej vojny. Vyššie zmienené falošné správy ako aj nepresnosti v rámci mien a názvov sa prejavili v prvom sledovanom období najzreteľnejšie v denníku *Národné noviny*, ktorý síce správne označil španielsky konflikt za „krvavú občiansku vojnu“, no za vodcu povstalcov považoval generála Franca Melile.⁴¹⁴

Slovák však nezaostával nielen v nepravdivých informáciách, kedy vodcom protimarxistického povstania mal byť letecký dôstojník Franco, úprimný republikán

⁴⁰⁹ *Slovák*, 19.7.1936, p. 1.

⁴¹⁰ *Slovenský denník*, 19.7.1936, p. 1.

⁴¹¹ *Slovenské zvesti*, 21.7.1936, p. 1.

⁴¹² *Ibidem*.

⁴¹³ *Ibidem*.

⁴¹⁴ *Národné noviny*, 21.7.1936, p. 1.

a demokrat (jedná sa o zámenu s jeho mladším bratom Ramónom – pozn. autora), ale ani v tendenčnom zobrazení španielskej reality: „*Občianska vojna musela tu vypuknúť ako logický následok teroristickej akcie marxistických kruhov... nemohúci režim ľavičiarских premiérov a ministrov postavil ich (Španielov – pozn. autora) pred desivý problém: Nechať sa zavraždiť pouličnou lúzu, alebo pridať sa k zúfalstvom organizovaným povstaleckým skupinám...*“⁴¹⁵ Predčasný optimizmus bol viditeľný v periodiku *Slovenské zvesti*, ktoré dňa 22.7. oznamovalo, že kontrarevolúcia bola porazená a španielska republika bola zachránená, aj keď „*istý čas, snád' niekoľko hodín, snád' niekoľko dní bude musieť viesť vládne vojsko a ľudová milícia... tuhé boje s kontrarevolučnou armádou, než sa podarí obnoviť v krajine poriadok...*“⁴¹⁶ a zároveň prinášali kritiku španielskej vlády, keďže po ozbrojení ľudu a porážke kontrarevolúcie „*žiadna ľavá vláda sa nebude môcť tak zhovievavo chovať voči reprezentantom starého režimu... ako sa chovala najprv vláda Azañova a po zvolení Azañu prezidentom vláda Quirogo.*“⁴¹⁷ Tiež bola prítomná otvorená kritika bývalého španielskeho kráľa Alfonza XIII., ktorý sa v danej dobe nachádzal na zámku Kynžvart, ako aj strany HSLS, oboch z dôvodu ich sympatií k povstalcovi. Denník *Slovák* v tomto momente realistickejšie odhadol vývoj situácie v Španielsku („*Môže dôjsť k dočasnému rozčesnutiu ríše*“), aj keď sa nezbavil predčasného optimizmu, označujúc povstalcov „*už snád' v týchto chvíľach pánmi Madridu*“⁴¹⁸, či zaujatosti („*Táto skutočnosť oprávňuje k tomu brať s rezervou správy rozširované ľavičiarскими časopismi. Bola by naivnosť veriť, že napochytre ozbrojeným nevyvíčeným komunistickým skupinám podarilo sa premôcť podľa vojenskej reguly a taktiky postupujúce vojská povstalcov*“⁴¹⁹). Agrárnický *Slovenský deník* v tom čase reprodukoval obavy francúzskej tlače, ako bude možné odzbrojiť obyvateľov, keď bude pokoj znova obnovený.⁴²⁰ Je potrebné dodať, že *Slovenský deník* ako aj *Národné noviny* sa v sledovanom období napriek mnohým nepravdivým informáciám a údajom snažili informovať slovenskú verejnosť o konflikte objektívnym spôsobom, bez démonizovania jednej či druhej strany.

V nasledujúcich dňoch pokračovali denníky *Slovák* i *Slovenské zvesti* v nastúpenom trende. Prvý menovaný v kritizovaní španielskej ľavicovej vlády, správ pochádzajúcich z ľavicových, „židovsko-marxistických“ spravodajstiev, v popieraní ich pravdivosti, ako aj v poukazovaní na neslávne známe pálenie kostolov a vo viere v konečné víťazstvo povstalcov.

⁴¹⁵ Slovák, 21.7.1936, p.1.

⁴¹⁶ Slovenské zvesti, 22.7.1936, p. 1.

⁴¹⁷ Ibídem.

⁴¹⁸ Slovák, 22.7.1936, p. 1-2.

⁴¹⁹ Ibídem, p. 1.

⁴²⁰ Slovenský deník, 22.7.1936, p. 1.

Zaujímavosťou ostáva označovanie maďarského komunistického politika Bélu Kuna⁴²¹ za pôvodcu španielskych bratovražedných bojov, pričom Kun „vedie tieto zaslepené masy, ktoré vraždia a podpaľujú...“⁴²² či obviňovanie ZSSR, ktorý je vinný za zničené Španielsko, keďže „miliardy pesiet stála Rusov španielska sovietsko-lavičarska revolúcia, ktorá z katolícko-národného Španielska urobila sutiny...“⁴²³ V súvislosti so Slovenskom je potrebné uviesť prirovnanie Kataláncov k Slovákom („Samotný katalánsky národ, ktorého pomer je k Španielom ten istý, ako Slovákov k Čechom...“⁴²⁴). Ani *Slovenské zvesti* nezmenili svoju dialektiku: kritizovali povstalcov a ohlasovali vládne víťazstvá, tvrdili, že každým dňom sa znižuje nádej na úspech kontrarevolúcie a mali výhrady aj voči španielskej vláde a jej legálnym prostriedkom, ktoré by nezabránili naplneniu povstaleckého plánu, nebyť ľudu, ktorý jednal. Už ako samozrejmosť pôsobilo popieranie správ z novín *Slovák* o ovládnutí Barcelony komunistami (boľševikmi pre *Slovák* – pozn. autora) či zdôrazňovanie úlohy Komunistickej strany Španielska (až do príchodu vojenského materiálu zo ZSSR marginálna politická strana – pozn. autora), ktorá „je hybnou silou Ľudového frontu.“⁴²⁵ Zároveň však v tomto období *Slovenské zvesti* poľavili zo svojho optimizmu, keďže tvrdili: „Keď píšeme od počiatku o tom, že po ozbrojení Ľudového frontu... má španielska monarchisticko-fašistická kontrarevolúcia výhľady len na porážku, neznamená to ešte zd'aleka, že by ľud nad fašistickými pučistami už zvíťazil...“⁴²⁶ Okrem kritiky HSLS pre ich postoje a názory k španielskej otázke mali *Slovenské zvesti* výhrady aj voči stanovisku *Slovenského deníka*. Posledný menovaný uverejnil dňa 23.7. článok napísaný pred vypuknutím povstania, ktorý však dobre dokumentoval španielsku realitu: „Zem je stále v revolúcii, ktorej výsledok nikto nezná, zvlášte teraz, keď protirevolúcia sa zjednotila... terajšia španielska vláda je slabá... jedno je však isté: dokiaľ vláda všetku energiu iba na to musí upotrebiť, aby bojovala s občianskou vojnou, zatiaľ najdôležitejšie reformy musia čakať, čím však samo sebou zase extrémny sa priostrujú a budúcnosť sa zatemňuje viac a viac.“⁴²⁷ *Slovenský deník* taktiež uverejnil reportáž z Gibraltaru, v ktorej bol Gil Robles označený za vodcu pravice, ktorý však nemá podiel na revolúcii, pripravenej generalitou a fašistickými skupinami a Franco celkom

⁴²¹ Béla Kun (1886-1937) – maďarský komunistický politik, v roku 1919 bol v čele komunistickej Maďarskej republiky rád, ktorá stála za vznikom Slovenskej republiky rád, čo bol s najväčšou pravdepodobnosťou (spolu s jeho židovským pôvodom) dôvod, pre ktorý ho HSLS kritizovala. V čase španielskej občianskej vojny bol ale Kun v ZSSR, kde bol na konci tridsiatych rokov popravený. Ohľadom dátumu jeho smrti existujú rozpory.

⁴²² *Slovák*, 23.7.1936, p. 1.

⁴²³ *Slovák*, 25.7.1936, p. 4.

⁴²⁴ *Slovák*, 24.7.1936, p. 1.

⁴²⁵ *Slovenské zvesti*, 23.7.1936, p. 2, 4.

⁴²⁶ *Slovenské zvesti*, 24.7.1936, p. 1

⁴²⁷ *Slovenský deník*, 23.7.1936, p. 1

správne označený za jediného generála, ktorému sa podarilo splniť svoju úlohu.⁴²⁸ Za falošnú možno označiť správu o oslobodení José Antonia Prima de Riveru z väzenia a jeho postavenie do čela povstalcov tiahnucich na Madrid.⁴²⁹ Nepravdivé, nepresné a často navzájom si protirečiacie informácie ponúkali aj *Národné noviny*, aj keď ambivalentnosť informácií zo Španielska je možné ospravedlniť ich pôvodom buď od povstalcov alebo od španielskej vlády. Tento denník informoval týždeň po vypuknutí povstania najmä o úspechoch povstalcov a o tom, že vodcovia Ľudovej fronty opúšťajú Madrid, pretože „*situácia v Madride (je) veľmi vážna*.“⁴³⁰ Na rozdiel od *Slováka* si však *Národné noviny* zachovali určitú objektivitu, keďže úspechy povstalcov v prvých dňoch naozaj mierne prevažovali nad triumfami republikánov.

V posledných dňoch mesiaca júl došlo v rámci slovenskej tlače k prehĺbeniu rozporov medzi *Slovákom* a *Slovenskými zvestami* (keďže oba denníky sa pasovali do role jediného reprezentanta a hovorcu slovenského ľudu, čo trvalo až do roku 1938 – pozn. autora), ako aj k uvedeniu španielskeho konfliktu do medzinárodného kontextu. *Slovák* pokračoval v kritike ľavicového vládneho režimu („*Ako je známe, v Madride, ktorý sa dosiaľ nepodarilo povstalcom obsadiť, zúri vlastne bolševická diktatúra*“⁴³¹) a „ľavicovej marxisticko-židovskej“ tlače, zdôrazňovaní úlohy ZSSR, Kominterny a Bélu Kuna, znova opakujúc pálenie kostolov a ospravedlňujúc krutosť povstalcov ako odvetu za vraždenie nevinných ľudí bolševikmi. Jedinečne pôsobí komentár v ktorom autor, na rozdiel od *Slovenských zvestí*, uvádza svoje pochybnosti ohľadom novovzniknutých ženských regimentov vo vládnej milícii otázkou: „*Hrdinky, a či fúrie? Nebojíme sa toho, že nás znovu nazvú hyenami marxisticko-židovské plátky a tvrdíme, že sú to fúrie... občianska vojna, ako veľká krutosť v dejinách každého národa, má ostať vecou chlapov*.“⁴³² Ako otvorená kritika slovenskej ľavice pôsobia komentáre: „*Ale nechajme našich komunistov, veď páchajú vlastnými rukami harakiri*“⁴³³ či „*Zaiste sa ponúka aj tá otázka, že ako je možné, že v Španielsku... je toľko socialistov, komunistov a anarchistov? I od nás závisí, aby na Slovensku bolo stále menej socialistov a komunistov*.“⁴³⁴ *Slovák* nielenže odmietal správy z republikánskeho tábora, ale popieral aj pravdivosť komentárov a popisov občianskej vojny komunistickou tlačou. *Slovenské zvesti* v týchto dňoch okrem popierania povstaleckých správ a negácie komentárov zo *Slováka* pokračovali v kritike povstalcov a v neviere v ich víťazstvo (no zároveň tvrdili, že

⁴²⁸ Slovenský deník, 24.7.1936, p. 2.

⁴²⁹ Ibídem, 25.7.1936, p. 1.

⁴³⁰ Národné noviny, 25.7.1936, p. 1.

⁴³¹ Slovák, 29.7.1936, p. 2.

⁴³² Slovák, 30.7.1936, p. 1.

⁴³³ Ibídem, p. 3.

⁴³⁴ Slovák, 28.7.1936, p. 1.

„neupadáme do predčasného optimizmu...“⁴³⁵), komparácii španielskej a ruskej občianskej vojny, vysvetľovaní pálenia kostolov ako provokácie zo strany fašistov a monarchistov a rovnako ako aj denník *Slovák*, v kritizovaní španielskej republikánskej vlády, tvrdiac, že „*aj to je isté, že po odrazení fašistického pokusu o prevrat nebude mať režim tú republikánsko-demokratickú tvárnosť, akú mal doteraz... vyzbrojený ľud proste dá novú črtu i samej republikánskej vláde!*“⁴³⁶ Zároveň ale *Slovenské zvesti* veľmi presne informovali o podpore povstalcov nacistickým Nemeckom a fašistickým Talianskom („*Hitler a Mussolini podporujú Francov a Llanov zbraňami; práve sa zistilo, že Francova africká armáda má lietadlá značky Junkers a Caproni...*“⁴³⁷) a ako jediní vyzývali v mene združenia Solidarita k zbierkam sanitného materiálu a peňazí pre Ľudové milície.⁴³⁸ Naďalej ale mali výhrady k pobytu Alfonza XIII. a jeho činnosti v ČSR ako aj ku komentárom *Slovenského deníka*. Posledný menovaný sa snažil pokračovať v objektívnom informovaní o španielskom konflikte, uvádzajúc úspechy jednej i druhej strany, no priznávajúc, že správy zo Španielska si protirečia. Nevyhol sa ani mnohým nepravdivým informáciám (oslobodenie José Antonia Prima de Riveru, zatknutie španielskych ministrov povstalcami, odôvodnenie občianskej vojny vzájomnou nenávisťou bratov Francisca a Ramóna Franca) a zároveň sa začal vyjadrovať viac kriticky voči ľavicovej vláde: „*Nech sa v Španielsku utvorí akákoľvek socialisticko-syndikalisticko-anarchisticko-komunistická ľudová fronta, keď v nej chýba španielsky sedliak... tak pri vládnej moci sa trvale neudrží.*“⁴³⁹ *Slovenský deník* ale obsahoval mnohé zaujímavé postrehy: „*Občianska vojna španielska sa, bohužiaľ, premenila v drobnú guerillu a plienenie.*“⁴⁴⁰ Jedinečnou bola takisto reportáž o živote Juana Marcha, hlavného sponzora povstalcov či československá odpoveď na telegram Burgosu, ktorý sa snažil o nadviazanie kontaktov s Prahou, no nemohol zmeniť politiku neintervencie ČSR. *Národné noviny* sa taktiež snažili objektívne informovať o občianskej vojne, no ich správy obsahovali prevažne úspechy povstalcov, s titulkami ako „*Pád Madridu je len otázkou času*“⁴⁴¹ alebo „*Španielske povstanie je na postupe*“ a protivládny komentármi („*Všetky kostoly v okolí Huevly boli socialistickými vládnymi hordami podpálené*“⁴⁴²).

⁴³⁵ Slovenské zvesti, 28.7.1936, p. 1.

⁴³⁶ Slovenské zvesti, 26.7.1936, p. 2.

⁴³⁷ Slovenské zvesti, 31.7.1936, p. 1.

⁴³⁸ *Ibidem*, p. 2.

⁴³⁹ Slovenský deník, 29.7.1936, p. 1.

⁴⁴⁰ Slovenský deník, 29.7.1936, p. 1.

⁴⁴¹ Národné noviny, 30.7.1936, p. 1.

⁴⁴² Národné noviny, 28.7.1936, p. 1.

5.1.2 Slovenské periodiká a španielsky konflikt v auguste 1936

Ani začiatkom augusta sa rozpor medzi *Slovákom* a *Slovenskými zvestami* v otázke španielskej občianskej vojny neutlmil, ba práve naopak. Bolo možné sledovať invetív, ktoré prerástli od odlišného pohľadu na španielsky konflikt k útokom na úrovni domácej politiky. Zároveň je potrebné dodať, že oba denníky pokračovali v presadzovaní svojho „monopolu na pravdu“ v otázke španielskej vojny a v útokoch na agrárnický *Slovenský denník*. *Slovák* tak dňa 5.8. komentoval, že „vývoj udalostí v Španielsku, kde bolševická zberba pred tvárou celej Európy ukázala svoju pravú tvár a metódy, prinútil aj našich socialistov zmeniť ohľadne spolupráce s komunistami taktiku. Na komunistickú výzvu k spolupráci odpovedajú teraz českí národní socialisti, že nebudú aranžovať prejavy s prívržencami násilnej diktatúry.“⁴⁴³ *Slovenské zvesti* kontrovali tvrdením, že „vedúcej klike v ľudovej strane ani nejde tak o obranu katolicizmu v Španielsku a u nás, ako o to, aby aj tu bola taká krvavá krutovláda grandov a aby ľudácky páni boli tými s korbáčom v ruke.“⁴⁴⁴ V oboch denníkoch aj naďalej prevažovali tendenčne zamerané správy a komentáre, v prípade *Slováka* charakteristické kritikou španielskej vlády (údajne ovládanej anarchistami, bolševikmi a slobodomurármi), prezidenta Azaña,⁴⁴⁵ vládnych milícií, pripomínaním pálenia kostolov a vražd duchovenstva, pokračujúcim antisemitizmom („Konštatujúc... príčinnú spojitost dnešných krvavých udalostí v Španielsku so životným úsilím Židov po hegemonii vo svete...“⁴⁴⁶) a v medzinárodnom kontexte vysvetľovaním nemeckej intervencie ako reakcie na ohrozenie nemeckých občanov v Španielsku. Tiež ospravedlňoval nemecké a talianske dodávky zbraní tvrdením, že to isté robí pre republikánov francúzska vláda - ďalší terč kritiky *Slováka*. Samozrejme, pokračovala viera vo víťazstvo pučistov a v pravdivosť výhradne povstaleckých správ, negatívne popisy situácie v republikánskej zóne, no aj zaujímavé prirovnania (Španielsko ako Mexiko Európy,⁴⁴⁷ či „potom zožerie azaňovská demokratická obrana svojich vlastných ľudí tak, ako to bolo s Dantonom, Maratom a Robespierrom...“⁴⁴⁸). *Slovenské zvesti* naproti tomu informovali o postupe vládnych oddielov, demonizovali povstalcov a idealizovali republikánov, vyvracali a kritizovali správy zo *Slováka*

⁴⁴³ *Slovák*, 5.8.1936, p. 3.

⁴⁴⁴ *Slovenské zvesti*, 5.8.1936, p. 1.

⁴⁴⁵ Manuel Azaña Díaz (1880–1940) – republikánsky ľavicový politik a spisovateľ, zakladateľ a šéf *Acción Republicana* a neskôr *Izquierda Republicana*, španielsky premiér (1931–1933, 1936) a neskôr druhý prezident republiky (1936–1939). Snažil sa presadiť množstvo reforiem v oblasti armády, sekularizácie verejného života, alebo pozemkovú reformu. Po víťazstve Ľudového frontu vo voľbách v februári 1936 sa stal znova premiérom a neskôr prezidentom, po dobytí Barcelony ušiel v roku 1939 do exilu do Francúzska.

⁴⁴⁶ *Slovák*, 1.8.1936, p. 3.

⁴⁴⁷ *Slovák*, 2.8.1936, p. 1.

⁴⁴⁸ *Slovák*, 5.8.1936, p. 1.

a z povstaleckého tábora, ako aj pobyt Alfonza XIII. v ČSR a duchovenstvo nielen v Španielsku, ale aj na Slovensku. V rámci medzinárodného kontextu *Slovenské zvesti* poukazovali na nemecký a taliansky záujem na povstaní, ako aj na ich intervenciu v konflikte, tvrdiac že v prípade víťazstva povstalcov „*Španielsko čiernych reakcionárov by sa postavilo proti mierovej politike... najmä proti Francúzsku a Sovietskemu zväzu. Postavilo by sa po bok hitlerovského Nemecka...*“⁴⁴⁹ Zamerali sa taktiež na manifestácie solidarity a zbierky v prospech „španielskeho ľudu“ nielen vo svete, ale aj v ČSR. V tomto zmysle je potrebné uviesť komentár, ktorý vytyka bratislavskej polícii zákaz verejného prejavu komunistickej strany, tvrdiac, že vyslovenie solidarity nie je vmiešaním sa do záležitostí cudzieho štátu a uzatvárajúc vyhlásením, že „*bratislavský ľud... bude sa domáhať, aby legálne mohol pozdvihnúť svoj hlas na pomoc španielskym bratom.*“⁴⁵⁰ Denník taktiež uverejnil kritický článok o Juanovi Marchovi (ako o hlavnom finančníkovi pučistov), ale zároveň aj pochvalné slová o španielskych ženách v novovytvorenom ženskom pluku, no aj počudovanie nad tým, že „*vedenia socialistických strán odmietli návrh komunistického ústredného výboru, aby všetky robotnícke strany konali manifestačné prejavy a spoločne viedli akciu na pomoc španielskemu ľudu.*“⁴⁵¹

Začiatkom augusta sa *Slovenský deník* na rozdiel od vyššie uvedených periodík snažil udržať objektívnu líniu publikovaním správ zo zahraničnej tlače ako aj nie príliš častými komentármi. V denníku síce prevažovali správy o povstaleckých úspechoch a prítomná bola aj kritika anarchistov, vládnej milície a pálenia kostolov, no tvrdenia ako: „*Vlastne niet jednoty na strane vlády ani povstalcov... všetko bohužiaľ nasvedčuje, že pokoja nebude, i keď nateraz zvíťazí tá či oná strana...*“⁴⁵² a „*Terajšie španielske udalosti sú zatiaľ vyvrcholením dejinného vývoja... dva tábory sa zoskupujú okolo rudej vatry španielskej revolúcie.. aby vyrovnali si účty...*“⁴⁵³ verne vystihovali španielsku realitu. *Slovenský deník* sa taktiež zaoberal intervenciou Nemecka a Talianska a jej medzinárodnými konkvenciami, ako aj dôsledkami španielskej občianskej vojny pre ČSR, zdôrazňujúc pri tom nutnosť československej neintervencie a vyjadroval výhrady aj voči podpore povstalcov zo strany *Slováka*. Nie príliš presne však toto periodikum ohodnotilo španielsku vojnu ako „*boj medzi diktatúrou a demokraciou.*“⁴⁵⁴ Snahou o objektívny pohľad na španielsky konflikt na začiatku

⁴⁴⁹ Slovenské zvesti, 4.8.1936, p. 2.

⁴⁵⁰ Slovenské zvesti, 7.8.1936, p. 1.

⁴⁵¹ Slovenské zvesti, 4.8.1936, p. 1.

⁴⁵² Slovenský deník, 7.8.1936, p. 1.

⁴⁵³ Slovenský deník, 6.8.1936, p. 2.

⁴⁵⁴ Slovenský deník, 5.8.1936, p. 1.

augusta možno charakterizovať aj spravodajstvo denníka *Národné noviny*. Okrem striedavého popisu vládnych a povstaleckých úspechov a viacerých falošných informácií („*Španielski Baskovia pripojili sa k povstalcom*“⁴⁵⁵), ale obsahoval aj správy o medzinárodnej situácii a jednaniach o neintervencii, nemeckej a talianskej intervencii či o prejavoch solidarity a zbierkach v prospech španielskeho ľudu v ZSSR. Nevyhli sa však antisemitským komentárom typu: „*(Židia) kostoly podpálili, ako to robia teraz v Španielsku, kňazov vešali...*“⁴⁵⁶ V nastúpenom trende pokračovali *Národné noviny* aj koncom prvej polovice augusta, kedy však začali prevažovať správy o povstaleckých víťazstvách a objavili sa aj komentáre ako: „*Keď v Španielsku zvíťazí komunizmus, rozpúta sa občianska vojna vo Francúzsku... neželajme si preto, aby v Španielsku zvíťazil komunizmus*“⁴⁵⁷ alebo správy o zárokoch Vatikánu u madridskej vlády proti vraždám duchovných komunistami. K väčším zmenám nedošlo koncom prvej polovice augusta ani na stránkach *Slovenského deníka*. Ten informoval o striedavých úspechoch jednej či druhej strany („*Na všetkých úsekoch fronty trvá nelútostná drobná vojna. Ani vládne vojská, ani povstalci však nerozpútať väčšiu ofenzívu...*“⁴⁵⁸), o medzinárodnej situácii a jednaniach o neutralite, no nevyhol sa ani kritike radikálnej ľavice či nepravdivým informáciám. Na druhej strane však veľmi presne komentoval problémy s praktickým dodržiavaním neutrality, kedy tvrdil, že „*je veľmi pravdepodobné, že na koniec zvíťazí tá strana, ktorá bude mať väčšie zásoby petroleja... zatiaľ, čo vlády slávnostne vyhlasujú, že nebudú podporovať ani jednu, ani druhú stranu v Španielsku, prichádzajú do všetkých veľkých tovární na lietadlá a autá vážni páni, ktorí objednávajú pre vlastnú potrebu... a môže niektorý štát niečo podniknúť proti tomu, keď súkromní ľudia alebo súkromné organizácie usporadujú medzi svojimi členmi peňažné zbierky a tieto peniaze potom posielajú niekam do cudziny?... sankcie sa ukázali do značnej miery iba ako abstraktný pojem. S neutralitou je to skoro práve tak.*“⁴⁵⁹

Čo sa týka denníka *Slovák*, v jeho prípade došlo koncom prvej polovice augusta k len nepatrným zmenám v otázke informovania verejnosti ohľadom španielskej občianskej vojny. *Slovák* znova popieral úspechy republikánov ako aj správy pochádzajúce z Madridu, kritizoval komunistov a radikálnu ľavicu v Španielsku ako aj na Slovensku, pripomínal pálenie kostolov a vraždy duchovných v republikánskej zóne, no zároveň tvrdil, že „*cirkev stojí vo svojich základoch. Nie je pochovaná v zrúcaninách nádherných kostolov, kláštorov*

⁴⁵⁵ *Národné noviny*, 6.8.1936, p. 1.

⁴⁵⁶ *Národné noviny*, 8.8.1936, p. 3.

⁴⁵⁷ *Národné noviny*, 13.8.1936, p. 2.

⁴⁵⁸ *Slovenský deník*, 14.8.1936, p. 1.

⁴⁵⁹ *Ibidem*.

a škôl.⁴⁶⁰ Cieľom kritiky bol aj Azaña, „prezident z milosti červeného ľudového frontu... prezident bez republiky...“⁴⁶¹ ako aj francúzsky Ľudový front, či znova *Slovenský denník*, ktorý „háji zbesilých španielskych komunistov proti Slováku...“⁴⁶² Aj naďalej pokračovali protižidovské invektívy („Bezočivosť židovských poisťujúcich agentov: Po bratislavských ústavoch zbierajú pre španielskych bolševikov“⁴⁶³) či idealizácia povstaleckej armády. V tomto období však dochádzalo k určitému nárastu falošných informácií (smrť športovcov Zamoru a Uzcuduna, údajné snahy katalánskych bolševikov anektovať Andorru) a vzhľadom na politiku HSĽS jedinečne vyznel aj komentár vyzývajúci k neutralite a nečinnosti v otázke občianskej vojny: „Čo majú robiť malé európske štáty za takéhoto strašne sfušovaného falošného diplomatického koncertu? Čakať a ešte raz čakať!“⁴⁶⁴

Odchýlka od diskurzu zo začiatku augusta bola minimálna aj v prípade *Slovenských zvestí*. Tie aj naďalej pokračovali v neobjektívnom informovaní o občianskej vojne, v kritizovaní HSĽS a informácií pochádzajúcich zo *Slováka*, publikujúc tiež správy o neúspechoch povstalcov, ich démonizácii, a na druhej strane obhajobe republikánov (Ľudového frontu), oslave ich víťazstiev, porovnávajúc slovenský a španielsky ľud, tvrdiac že „mladým roľníkom z Oravy bije tepna tak, ako ich roľníckym bratom v ďalekom Španielsku. Radosť i bolesť španielskej mládeže prežívajú i mladí chlapci a dievčatá na Slovensku.“⁴⁶⁵ Znova sa objavovali správy o manifestáciách v prospech španielskej vlády v zahraničí i u nás ako aj výzvy na pomoc španielskemu ľudu, správy o intervencii Nemecka a Talianska v prospech povstalcov a tvrdenia, že „kto sa stavia po bok Hitlera a španielskych pučistov, ako to robia reakční vodcovia ľudovej strany, ohrozuje existenciu slovenského národa.“⁴⁶⁶ V sledovanom období sa však objavuje nielen otvorená kritika Vatikánu, obhajujúceho duchovenstvo, ktoré sa pridalo na stranu povstalcov („Pučisti sa postavili so zbraňou v ruke proti prevažnej väčšine národa – a nakoľko sú Španieli katolíckym národom, proti väčšine katolíkov...“⁴⁶⁷), ale tiež mierny pokles viery v republikánske víťazstvo („Pučisti hlásia tiež niektoré víťazstvá. My tieto správy nechceme zatajovať... lebo nechceme predstierať, že boj španielskeho ľudu proti generálskym pučistom... je detskou hračkou...“⁴⁶⁸ a „Bárs úspechy ľudu v boji proti pučistom sú veľké, jednako nesmieme si myslieť, že títo sa bez všetkého

⁴⁶⁰ Slováč, 14.8.1936, p. 1.

⁴⁶¹ *Ibidem*.

⁴⁶² Slováč, 11.8.1936, p. 3.

⁴⁶³ Slováč, 14.8.1936, p. 2.

⁴⁶⁴ Slováč, 9.8.1936, p. 3.

⁴⁶⁵ Slovenské zvesti, 14.8.1936, p. 3.

⁴⁶⁶ Slovenské zvesti, 9.8.1936, p. 2.

⁴⁶⁷ Slovenské zvesti, 13.8.1936, p. 2.

⁴⁶⁸ *Ibidem*, p. 1.

vzdajú...“⁴⁶⁹). Bolo možné badať tiež apely za nutnosť agrárnej reformy v Španielsku a jednoty robotníckych strán v dôsledku španielskych udalostí, ako aj zriedkavý, no prítomný protižidovský diskurz.

V rámci druhej polovice augusta je možné konštatovať, že žiaden zo sledovaných denníkov veľmi nezmenil spôsob informovania ani obsah správ týkajúci sa španielskej vojny. *Národné noviny* sa aj naďalej snažili o objektívne spravodajstvo, uverejňujúc však prevažne správy o úspechoch povstalcov, kritizujúc tiež radikálnu ľavicu a jej konanie v Španielsku ako aj na domácej scéne. Na rozdiel od predošlých dní sa noviny nevyhli ani kritike ľavicovej tlače, tvrdiac, že „*jak Rudé právo, tak i Slovenské zvesti sústavne využívajú španielsku občiansku vojnu k propagácii komunizmu...*“⁴⁷⁰ a „*noviny našich sociál. demokratických marxistov, ktoré teraz denne vychvaľujú krvavý režim španielskej vlády, nadávajú denne aj na všetkých nacionalistov...*“⁴⁷¹ *Národné noviny* ale informovali o vraždení nielen „*rudej milície*“ ale aj nacionalistov, pričom popisovali situáciu vážnejšou ako sa javí, keďže „*v Španielsku na príklad nebijú sa len španielski nacionalisti s internacionalistami. Bije sa celá Európa.*“⁴⁷² Nevyhli sa viacerým falošným správam (napríklad o smrti Miguela de Unamuno) a kritizovali nielen komunistické zbierky pre pomoc Španielsku, kompromitujúce ČSR pred zahraničím, ale aj banku Juana Marcha a jej úlohu v konfliktoch po celom svete. *Slovenský deník* v druhej polovici augusta tiež publikoval kritické komentáre voči slovenským komunistom v spojení so Španielskom (titulok „*Komunistické výtržnosti v Bratislave*“⁴⁷³), no pokračoval v prevažne objektívnej publicistike ohľadom španielskeho konfliktu, uvádzajúc násilnosti páchané povstalcami, no zároveň aj kritiku voči konaniu milície, prevažovali však správy o úspechoch povstalcov. Situácia v oboch zónach bola vykresľovaná v negatívnom svetle („*Výslovne nehovoríme o vláde oficiálnej či legálnej, lebo táto sa zmenila v Madride bez ohľadu na parlament a vonku vlastne vládnu miestne revolučné „výbory“ (soviety), zväčša krajne ľavičiarске ba komunistické. A jednoty ovšem niet ani na strane vlády povstaleckej...*“⁴⁷⁴) a objavovali sa aj tvrdenia v prospech udržania neutrality alebo predpovede dlhého trvania konfliktu. Zároveň ale boli prítomné komentáre v prospech ukončenia konfliktu: „*Najlepšie by bolo, keby udalosti v Španielsku už vzali rýchlejší spád a aspoň na čas zvíťazila tá či oná strana... španielske udalosti... nebezpečne rozrušujú*

⁴⁶⁹ Slovenské zvesti, 11.8.1936, p. 1.

⁴⁷⁰ Národné noviny, 22.8.1936, p. 2.

⁴⁷¹ Národné noviny, 25.8.1936, p. 3.

⁴⁷² Národné noviny, 22.8.1936, p. 1.

⁴⁷³ Slovenský deník, 26.8.1936, p. 4.

⁴⁷⁴ Slovenský deník, 25.8.1936, p. 1.

*i vnútropolitickú hladinu vo všetkých štátoch...*⁴⁷⁵ či správy o prevádzaní pozemkovej reformy v republikánskej zóne. Nechýbali komentáre zasadzujúce španielsky konflikt do medzinárodného kontextu (*„I keď povstalecké vojská zvíťazia a Európa bude obohatená o novú fašistickú diktatúru, nezlepší sa tým polozenie nemeckých výbojných plánov“*⁴⁷⁶), no tiež falošné správy, týkajúce sa prevažne údajných úmrtí španielskych osobností.

Slovák sa ani v druhej polovici augusta neodklonil od tendenčného a neobjektívneho spravodajstva, publikujúc takmer výhradne správy o povstaleckých úspechoch, pričom kritizoval a negatívne vykresľoval udalosti v republikánskej zóne, popieral správy pochádzajúce z ľavicovej tlače a z Madridu a neoblomne veril v skoré víťazstvo povstalcov. Na druhej strane je nutné uviesť, že denník mal taktiež výhrady voči vraždeniu zo strany povstalcov a napríklad na margo Kataláncov uviedol, že nie sú marxisti, anarchisti ani syndikalisti, ale že *„mladá katalánska generácia... túži po kresťanskom demokratickom režime...“*⁴⁷⁷ Samozrejme, ani v tomto období nechýbali komentáre zamerané proti komunistom a ich zbierkam pre Španielsko (*„Sekretariát komunistickej strany v Bratislave nariadil vyberať pre španielskych bolševických vrahov slovenské groše od robotníkov...“*⁴⁷⁸) ani protižidovský diskurz, pochádzajúci v tomto prípade od duchovného, ktorý tvrdil, že *„judaizmom úplne presiaknutý bolševizmus v duchu talmudu a iných oproti nežidom nenávisť chrliacich kníh rúca kostoly, kláštory, staviteľské pamiatky a knižnice v Španielsku...“*⁴⁷⁹ S prihliadnutím na požiadavku autonómie zo strany HSLS sa javí ako pochopiteľná publikácia správ o budúcom priznaní autonómie Kataláncom a Baskom povstalcami a politické napätie na Slovensku v danej dobe dokladuje aj správa o rozbití okna na redakcii *Slováka* hlúčikom *„asi 30 bolševikov a socialistov, väčšinou židovského výzoru... (ktorý) zoskupil sa pred bránou a začal revať na slávu španielskej vláde...“*⁴⁸⁰ *Slovák* tiež prinášal informácie o medzinárodnom kontexte španielskej vojny, kritizujúc podporu vlády Moskvou, Mexikom a Francúzskom, no priznával tiež nemeckú intervenciu v prospech povstalcov. Napriek podpore neutrality však denník aj naďalej sympatizoval s pučistami (*„Situácia v Španielsku je teda jasná. Na jednej strane anarchia ľudového frontu, na strane druhej silná národná vláda... Dnes-zajtra ostane už Madrid nie len bez diplomatického zastúpenia*

⁴⁷⁵ Slovenský denník, 25.8.1936, p. 1.

⁴⁷⁶ Slovenský denník, 23.8.1936, p. 9.

⁴⁷⁷ *Slovák*, 18.8.1936, p. 1.

⁴⁷⁸ *Slovák*, 20.8.1936, p. 4.

⁴⁷⁹ *Slovák*, 23.8.1936, p. 6.

⁴⁸⁰ *Slovák*, 26.8.1936, p. 1.

v cudzine a bez opory doma, ale aj bez finančných prostriedkov...⁴⁸¹) a až apokalypticky popisoval španielsku realitu („Na uliciach ležiace mŕtvoľy sú poliate haseným vápnom, aby aspoň takto sa bránilo rozširovaniu epidémií. Zúrenie bolševikov sa nedá opísať... celý Pyrenejský polostrov zachvátila právna neistota. Kto môže, uteká a zachraňuje aspoň svoj holý život“⁴⁸²). Ani v tomto období nechýbali falošné správy, prevažne o smrti známych osobností v Španielsku, či správy zosmiešňujúce republikánov (napríklad predseda vlády, univerzitný profesor a rektor Giral bol označený ako lekárnik⁴⁸³).

V neobjektívnom informovaní o španielskom konflikte pokračovali v druhej polovici augusta aj *Slovenské zvesti*. V sledovanom období popisovali úspechy vlády a idealizovali situáciu v republikánskej zóne a zároveň kritizovali povstalcov ako aj ich podporovateľov na Slovensku a v zahraničí. Taktiež popierali pravdivosť správ pochádzajúcich z povstaleckých zdrojov či zo *Slováka*. Je však potrebné uviesť, že povstalecký postup nebol zamlčováný, no bol možný „len vďaka pomoci Hitlera a Mussoliniho...“⁴⁸⁴ *Slovenské zvesti* aj naďalej uverejňovali správy a výzvy o manifestáciách a zbierkach na pomoc Španielsku doma i v zahraničí a taktiež kritizovali zhabanie financií a liekov vyzbieraných na pomoc španielskemu ľudu políciou. Ako určite najzaujímavejší sa javí titulok: „Slovenské hranice - na Guadarrame“⁴⁸⁵, pričom v tejto súvislosti denník položil veľmi trefnú otázku: „Mohlo by sa stať, že by bolo Československo prepadnuté fašistickým štátom... ako by sa páčilo v takom prípade československej vláde podobné chovanie vlád iných demokratických štátov, aké vidíme dnes v Československu? Žiadame úplnú slobodu pre pomocné akcie v prospech španielskeho ľudu.“⁴⁸⁶ Na rozdiel od predošlého obdobia sa však *Slovenské zvesti* pochvalne vyjadrovali na adresu slovenských agrárnikov, ktorí sa nepostavili na stranu „hitlerovského frontu“, aj keď víťazstvo vlády sa postupne dostávalo do roviny teoretických úvah („Vláda by mohla povstalcov zmôcť, keby jej boli dodané zbrane, ktoré v zahraničí objednala“⁴⁸⁷). Samozrejme, aj v tomto období pokračovala a dokonca narastala kritika HSĽS („Ved' Hlinka a Sidor sympatizujú aj... s Hitlerom, ktorý sa chystá so svojimi horthyovskými spojencami vyrútiť aj na slovenský národ“⁴⁸⁸) a *Slováka* (rozbité okno v redakcii *Slováka* bolo vysvetlené

⁴⁸¹ Slovák, 25.8.1936, p. 1.

⁴⁸² Slovák, 22.8.1936, p. 2.

⁴⁸³ Slovák, 25.8.1936, p. 1.

⁴⁸⁴ Slovenské zvesti, 16.8.1936, p. 1.

⁴⁸⁵ Slovenské zvesti, 19.8.1936, p. 1.

⁴⁸⁶ Ibídem.

⁴⁸⁷ Slovenské zvesti, 23.8.1936, p. 2.

⁴⁸⁸ Slovenské zvesti, 20.8.1936, p. 1.

ako výsledok práce denníkom najatého agenta provokatéra⁴⁸⁹) a ich antisemitizmu a falošného katolicizmu (aj keď údajne nižší klérus v Španielsku bojoval proti fašistom na strane ľudu⁴⁹⁰). Ani v druhej polovici augusta však v denníku *Slovenské zvesti* nechýbali výzvy k vytvoreniu jednotného frontu a podpore španielskej vlády, informácie o agrárnej reforme a jej potrebe v Španielsku i na Slovensku, a okrem iného aj ďalšie falošné správy.

5.1.3 Slovenské periodiká a španielska vojna v septembri 1936

Na margo prvej polovice septembra 1936 je možné tvrdiť, že tak ako *Národné noviny*, aj *Slovenský deník* pokračoval v netendenčnom a objektívnom informovaní o občianskej vojne. Prvý menovaný denník popisoval úspechy oboch strán, no vzhľadom na skutočnú situáciu v Španielsku prevažovali informácie o postupe povstalcov, ktorí mali „lepšie výhľady na úspech“⁴⁹¹ a vyskytla sa aj kritika vládnych oddielov a pochybnosti nad osudom vlády („*Neistý osud Madridu*“⁴⁹²). Na druhej strane ale *Národné noviny* taktiež uverejnili článok, ktorý popisoval úlohu žien v španielskych dejinách a v španielskej vojne a zároveň uviedli občiansku vojnu do medzinárodného kontextu, poukazujúc na to, ktorá bojujúca strana má podporu istých zahraničných mocností, tvrdiac pri tom, že „*sa vplyv víťazstva niektorej strany za Pyrenejami prejaví aj v ostatnej Európe a odraz z tohto boja sa ukazuje aj u nás.*“⁴⁹³ Rovnako aj v periodiku *Slovenský deník* prevažovali informácie o úspechoch povstalcov, no to denník neodradzovalo od správ kritických k pučistom („*Zdeľuje sa tiež, že generál Franco sa zaviazal Hitlerovi odovzdať Nemecku obrovskú španielsku kolóniu v južnom Maroku*“⁴⁹⁴) ako aj k republikánom a objektívne posudzoval denník aj skutočnosť, že masakre páchajú na zajatcoch a civilistoch nielen povstalci, ale aj vládne oddiely. *Slovenský deník* popisoval situáciu v republikánskej zóne pomerne pozitívne („*Morálka vládnych oddielov je veľmi dobrá...*“⁴⁹⁵ a „*ujednala sa pôžička 300.000 pesiet pre vybudovanie sirotinca...*“⁴⁹⁶) a zaoberal sa taktiež medzinárodnou situáciou: protestmi povstalcov proti Francúzom bojujúcim na strane vlády, štrajkami francúzskych robotníkov v dôsledku španielskych udalostí i tvrdením pápeža, že „*ho naplňuje bolesťou, že jeho synovia musia prechať zo Španielska... neznabožská propaganda viedla zástupy, ozbrojila ich a vrhá ich proti všetkým inštitúciám božským*

⁴⁸⁹ Slovenské zvesti, 28.8.1936, p. 2.

⁴⁹⁰ Slovenské zvesti, 30.8.1936, p. 4.

⁴⁹¹ Národné noviny, 3.9.1936, p. 1.

⁴⁹² Národné noviny, 12.9.1936, p. 1.

⁴⁹³ Národné noviny, 15.9.1936, p. 2.

⁴⁹⁴ Slovenský deník, 3.9.1936, p. 2.

⁴⁹⁵ *Ibidem*.

⁴⁹⁶ Slovenský deník, 8.9.1936, p. 1.

*i ľudským...*⁴⁹⁷ Jedinečne pôsobí článok o pašeráctve medzi Andorrou a španielskou vládou, z ktorého malý štát významne profitoval, ako i presný popis situácie u povstalcov: „*Obidve tieto skupiny (Falange a karlisti - pozn. autora) majú veľkú moc, ačkoľvek ich akcie sú podriadené výhradne rozhodnutiam a veleniu generálov Franca a Molu.*“⁴⁹⁸

Slovák aj v priebehu prvej polovice septembra pokračoval v spravodajstve v prospech povstalcov, ktorí boli idealizovaní a ich zločiny ospravedlňované ako reakcia na činy ľavice, pričom víťazstvo pučistov bolo prezentované len ako otázka času. Vláda, ktorej moc bola spochybňovaná, bola aj v tomto období ostro kritizovaná, jej situácia vykresľovaná ako neudržateľná a konanie vládnych oddielov prezentované ako „*zverstvú anarchizov a bolševikov, ktorí držia pod hrôzovládou Katalánsko...*“⁴⁹⁹ Taktiež guerillový spôsob boja vládnych milícií bol definovaný ako „*najnemožnejší spôsob boja*“⁵⁰⁰ a novovytvorená „*socialisticko-bolševická*“ vláda Larga Caballera označovaná ako „*posledné dejstvo drámy...*“⁵⁰¹ Ako démonizáciu republikánov možno označiť tvrdenie: „*Asi 3.000 baníkov... pochoduje z obce do obce a ničí všetko, čo im príde do cesty. Je to najväčší vandalizmus, aký mohli zaznamenať dejiny ľudstva.*“⁵⁰² Ako v predošlom období, tak aj v prvej polovici septembra napádal *Slovák* činnosť slovenských komunistov, ako aj zbierky a manifestácie na podporu španielskeho ľudu doma i v zahraničí, popieral správy pochádzajúce z ľavicovej tlače a kritizoval francúzsku intervenciu v konflikte. V dôsledku autonomizmu HSĽS boli prítomné pochvalné slová aj na margo Baskov, „*ktorí svojim zmýšľaním stáli bližšie k národnej vláde v Burgose, ako k bolševickým radám v Madride...*“⁵⁰³, ako i výzva na uznanie vlády v Burgose („*V Madride anarchia stvára ďalej svoje orgie... azaňova milícia vtrhla do budovy portugalského vyslanectva. Tu zavraždili chargé d'affaires... a potom budovu podpálili. Toto urobilo „vojsko“ ten vlády, ktorá sa ešte aj u nás uznáva za legálnu. Budeme asi poslední, ktorí uznáme skutočnú vládu v Španielska, vládu národnú v Burgose*“⁵⁰⁴). Zároveň je ale nutné uviesť objektívne kritický komentár, obviňujúci Európu z nečinnosti: „*Španielska občianska vojna stáva sa pomaly hanbou Európy, ktorá vo svojej nemohúcnosti*

⁴⁹⁷ Slovenský deník, 15.9.1936, p. 2.

⁴⁹⁸ Slovenský deník, 4.9.1936, p. 1.

⁴⁹⁹ *Slovák*, 5.9.1936, p. 1.

⁵⁰⁰ *Slovák*, 9.9.1936, p. 3.

⁵⁰¹ *Slovák*, 6.9.1936, p. 3.

⁵⁰² *Slovák*, 10.9.1936, p. 3.

⁵⁰³ *Ibidem*.

⁵⁰⁴ *Slovák*, 13.9.1936, p. 3.

nevie zakročiť, aby sa neničili pamiatky, ktoré sa nedajú nahradiť a ľudské životy za pomerov, akých ešte na našom kontinente nebolo.“⁵⁰⁵

V sledovanom období *Slovenské zvesti* tiež informovali slovenskú verejnosť o španielskej vojne neobjektívnym spôsobom. Okrem úspechov vlády, pozitívneho vykresľovania jej krokov a situácie v republikánskej zóne síce informovali aj o povstaleckých úspechoch, tie však bol zdôvodňované dodávkami zbraní z Nemecka a Talianska. Denník dodával, že „*ľud stojí pevne na strane republiky... boj bude dlhý... ale víťazstvo španielskeho ľudu je nepochybné...*“⁵⁰⁶ a idealizoval a ospravedlňoval konanie ľavicových oddielov: „*Oni (námorníci – pozn. autora) síce zastrelili oficierov, ale nie sú zlodejmi*“⁵⁰⁷ alebo „*Stalo sa, že katedrála vo Valencii bola nezodpovednými živlami, ktorých huckali fašisti, podpálená... hoci požiar už urobil veľké pokroky, predsa sa zákroku komunistov podarilo, že katedrála bola zachránená pred skazou.*“⁵⁰⁸ Ani v prvej polovici septembra nechýbala kritika povstalcov a ich podporovateľov na Slovensku („*Protiľudová klika vo vedení ľudovej strany sa plne postavila po bok španielskych fašistov... pýtame sa ľudákov: je to slovenské stanovisko?*“⁵⁰⁹), popieranie pravdivosti správ zo *Slováka* a z povstaleckých zdrojov a informácie a výzvy k manifestáciám a zbierkam pre Španielsko. V tomto ohľade je nutné spomenúť správu o vzniku Výboru na obranu demokracie v Bratislave, ktorého úlohou bolo „*podat' hrdinným bojovníkom španielskej demokracie pomocnú ruku.*“⁵¹⁰ *Slovenské zvesti* taktiež informovali o medzinárodných súvislostiach španielskeho konfliktu, pričom obraňovali konanie Sovietskeho zväzu a požadovali „skutočnú“ neutralitu – nebránenie španielskej vláde v nákupe zbraní a zdôrazňovali potrebu spoločného postupu ľavice. V otázke nákupu zbraní pre povstalcov denník komentoval: „*Agenti pučistických generálov z Burgosu jedajú vraj preto s podnikmi tejto firmy (Schneider-Creusot, francúzska zbrojovka – pozn. autora) v Československu. Už to dokazuje znovu, ako je naliehavá a správna požiadavka poštatnenia zbrojárskeho priemyslu...*“⁵¹¹ a ako ukážku protipovstaleckej indoktrinácie je možné považovať článok v rubrike *Detské zvesti*, ktorý tvrdí: „*Do boja idú i matky takých detí, ako ste vy, lebo veľmi dobre vedia, že ak by zvíťazili generáli, bol by koniec života aj ich detí.*“⁵¹²

⁵⁰⁵ Slovák, 10.9.1936, p. 3.

⁵⁰⁶ Slovenské zvesti, 6.9.1936, p. 4.

⁵⁰⁷ Slovenské zvesti, 1.9.1936, p. 3.

⁵⁰⁸ Slovenské zvesti, 2.9.1936, p. 1.

⁵⁰⁹ Slovenské zvesti, 6.9.1936, p. 2.

⁵¹⁰ Slovenské zvesti, 8.9.1936, p. 1.

⁵¹¹ Slovenské zvesti, 4.9.1936, p. 1.

⁵¹² Slovenské zvesti, 13.9.1936, p. 5.

V druhej polovici septembra sa *Národné noviny* neodklonili od tendencie objektívneho spravodajstva v otázke španielskej vojny. Uvádzali správy o úspechoch vlády i povstalcov, aj keď povstalecký postup zatienil vládne víťazstvá, pričom noviny otvorene hlásali povstaleckú dominanciu („*Gen. Franco pánom situácie*“⁵¹³ a „*Španielski nacionalisti stále víťazia*“⁵¹⁴). Denník taktiež informoval o nelichotivej situácii madridskej vlády („*V Bilbau a v Astúrii vytvorili autonómne vlády baskických autonomistov, ktoré sa osamostatnili od Madridu*“⁵¹⁵ či „*Prezident Španielska Azaña rozhodol, aby sa Madrid vzdal*“⁵¹⁶) a nevynechal ani správy umiestňujúce španielsky konflikt do medzinárodných súvislostí. Takisto *Slovenský deník* pokračoval v objektívnom spravodajstve, kedy informácie o povstaleckých víťazstvách prevažovali nad vládnymi úspechmi. Predpovedal blízky útok povstalcov na Madrid a popisoval situáciu v republikánskej zóne, pričom sa nevyhol kritickému zobrazeniu vládnych milícií ani negatívne, no prevažne objektívnemu vykresleniu pozície madridskej vlády („*Tvrdí sa, že španielska vláda sa mala presťahovať z Madridu do Valencie, čomu sa ale vzopreli milicionári*“⁵¹⁷). Prítomné ale bolo aj nepravdivé spravodajstvo o republikánskej vláde („*Správy z Madridu tvrdia, že prezident Azaña podal demisiu a že vlády sa zmocnili anarchisti, ktorí robia posledné pokusy, aby zdržali postup generála Franca na Madrid*“⁵¹⁸). Na druhej strane je ale nutné spomenúť, že *Slovenský deník* publikoval aj správy kritické voči povstalcom a ich podporovateľom: „*Povstalecká vláda generála Franca... dala zatknúť chýrneho amerického novinára Huberta Knickerbockera a známeho amerického novinára Gibbona... novinári nepísali totiž podľa chuti Francovej generálskej vlády*“⁵¹⁹ alebo správa o tom, že „*Itali sa vylodili na ostrove Malorke, kde prevzali správu... italský poručík Rossi je vraj skutočným diktátorom ostrova.*“⁵²⁰ Zaujímavým je v tomto prípade označenie správ o úmrtí Jacinta Benavente a Miguela de Unamuno ako tendenčne rozšírené z Nemecka, ako aj informácia: „*Povstalecká junta vyvracia tvrdenie, že zamýšľala vyslať do Ženevy delegáciu, aby sa zúčastnila prác zhromaždenia Spoločnosti národov. Junta zdôrazňuje, že jej celé úsilie je sústredené k oslobodeniu a rekonštrukcii Španielska.*“⁵²¹

⁵¹³ *Národné noviny*, 19.9.1936, p. 1.

⁵¹⁴ *Národné noviny*, 21.9.1936, p. 4.

⁵¹⁵ *Národné noviny*, 17.9.1936, p. 1.

⁵¹⁶ *Národné noviny*, 24.9.1936, p. 1.

⁵¹⁷ *Slovenský deník*, 18.9.1936, p. 1.

⁵¹⁸ *Slovenský deník*, 30.9.1936, p. 2.

⁵¹⁹ *Slovenský deník*, 22.9.1936, p. 4.

⁵²⁰ *Ibidem*, p. 3.

⁵²¹ *Slovenský deník*, 25.9.1936, p. 2.

Denník *Slovák* sa v danom období venoval popisu povstaleckých úspechov, nepochybujúc o ich konečnom víťazstve a zároveň kritizoval vládu a popieral jej moc („*Madridská vláda... fakticky už dávno nejestvuje*“⁵²²). Výhrady *Slováka* boli v tomto smere orientované najmä voči Azaňovi („*Prezident Azaňa, ktorý hriešne zapredal španielsku republiku agentom bolševizmu a anarchie...*“⁵²³) a predsedovi vlády Largo Caballerovi, označovanému ako „*zaslepený fanatický anarchista*“⁵²⁴ a ani tentokrát nechýbali správy o pálení kláštorov, o hrozivej situácii v republikánskej zóne, ako aj tvrdenia o skorom páde Madridu. Denník však zašiel až tak ďaleko, že z vyvolania občianskej vojny obviňoval ľavicu („*Azaňu stihol zaslúžený osud, stal sa väzňom a obyčajným pimprlíkom v rukách tých, ktorým dal možnosť vraždiť nevinných a vyvolať tak občiansku vojnu*“⁵²⁵) a zdôrazňoval úlohu Moskvy v španielskom konflikte, no správy o nemeckých letcoch na povstaleckom letisku boli pre *Slovák* iba „*výmyslom senzáciu hľadajúceho amerického reportéra.*“⁵²⁶ Ani v tomto období nechýbal v spravodajstve o španielskom konflikte antisemitizmus, idealizácia povstalcov a ich pozície či správy o prevrate v Katalánsku a blízkom odtrhnutí sa od Madridu. Jedinečne pôsobí komentár kritizujúci ČTK: „*To čo vyvádza pražská ČTK v rozhlase pri oznamovaní správ zo španielskej občianskej vojny, budí už len ľútostný úsmev u poslucháčov rádia. Pražská ČTK udusila národné povstanie už tretí deň po jeho vypuknutí... pražská ČTK bude do posledného dňa a do posledného bolševika hlásať víťazstvo madridskej vlády k veľkému smiechu nebolševických občanov nielen ČSR, ale aj susedov...*“⁵²⁷

Rovnako ako *Slovák*, tak ani *Slovenské zvesti* sa v druhej polovici septembra neodklonili od neobjektívneho a tendenčného spravodajstva o španielskom konflikte, prinášajúc správy o prevažujúcich vládných úspechoch, pričom *Slovenské zvesti* nepochybovali o konečnom víťazstve vlády. Taktiež bolo prítomné priaznivé vykresľovanie sociálnej politiky ako aj celkovej pozície vlády, no na druhej strane tiež kritizovanie povstalcov a ich podporovateľov v zahraničí i na Slovensku. Povstalci vraj „*vraždia pod znakom Červeného kríža*“⁵²⁸ a zároveň „*povstalecké veliteľstvo v Burgose dalo zatknúť a po niekoľko dní väznilo troch najvýznamnejších amerických novinárov... povstalci ich zatkli, lebo títo novinári pri všetkých sympatiách pre fašistické povstanie proste museli niekedy hlásiť aj*

⁵²² *Slovák*, 27.9.1936, p. 3.

⁵²³ *Ibidem*.

⁵²⁴ *Slovák*, 24.9.1936, p. 3.

⁵²⁵ *Slovák*, 23.9.1936, p. 2.

⁵²⁶ *Slovák*, 18.9.1936, p. 1.

⁵²⁷ *Slovák*, 24.9.1936, p. 3.

⁵²⁸ *Slovenské zvesti*, 17.9.1936, p. 3.

pravdu...“⁵²⁹ Na Slovensku zasa „*nepriatelja ľudu vo vedení ľudovej strany schvaľujú krvavú vzburu španielskych fašistov, namierenú proti ľudu, proti demokracii a republike...*“⁵³⁰ Denník vyvracal správy o horiacich kostoloch, uvádzajúc príklad Fuentarábie (Fuenterrabia), kde „*všetci mnísi sú na strane Ľudového frontu a radi by išli na front bojovať...*“⁵³¹, no na druhej strane priznával komplikovanú situáciu vlády, ktorej neutralita zviazala ruky, komentujúc: „*Španielsky ľud a jeho vláda potrebujú čas, aby organizovali jednotnú armádu s jednotným vedením, aby reorganizovali priemyslovú výrobu... keď vláda tento čas bude mať... rozdrť fašistických pučistov... aby bol získaný tento nutný čas, treba zrušiť embargo...*“⁵³² Taktiež nechýbali informácie a výzvy týkajúce sa zbierok i manifestácií v prospech španielskeho ľudu doma aj v zahraničí, ako aj správy o zahraničnej intervencii, v tomto prípade o talianskom ovládnutí Malorky a zásielkach zbraní a dobrovoľníkov Francovi, ale aj o príchode sovietskych lodí do Španielska. *Slovenské zvesti* ako tlačový orgán KSC však útočili taktiež na trockistov, ktorí peniaze vyzbierané pre španielsky ľud „*použili v prospech svojich rozbíjačských a fašistom napomáhajúcich cieľov...*“⁵³³, no informovali tiež o ochote slovenských dobrovoľníkov, ktorí chceli už v prvých dňoch vojny odísť bojovať do Španielska, ako aj o prednáškach delegácie, ktorá sa práve vrátila zo Španielska. V závere sledovaného obdobia už ale bolo možné badať istý pesimizmus spôsobený povstaleckými úspechmi („*I keby sa povstalcem podarilo prechodne obsadiť Madrid, nestanú sa tým ešte pánmi Španielska...*“⁵³⁴) a silnelo i volanie po jednotnom postupe ľavice.

Prvé sledované obdobie (júl-september 1936) tak bolo charakteristické nielen každodenným množstvom správ o občianskej vojne, ale aj možným rozdelením sledovaných periodík do dvoch skupín: tlač s objektívnym spravodajstvom o občianskej vojne (*Slovenský deník*, *Národné noviny*) a noviny s tendenčným a neobjektívnym spravodajstvom o konflikte (*Slovák*, *Slovenské zvesti*). Ak bolo v rámci prvej skupiny možné v priebehu prvého sledovaného obdobia badať len nepatrný odklon od objektívneho informovania, spôsobený skôr prevahou povstaleckých úspechov ako príklonom periodík k jednej z bojujúcich strán, situácia v prípade denníkov *Slovák* a *Slovenské zvesti* bola odlišná. Obe periodiká už od vypuknutia povstania podporovali im ideologicky bližšiu stranu a zároveň informovali o vojne tendenčným spôsobom. Odlišný svetonázor ich vydavateľov tak následne prehĺbil

⁵²⁹ Slovenské zvesti, 20.9.1936, p. 2.

⁵³⁰ Slovenské zvesti, 16.9.1936, p. 2.

⁵³¹ Slovenské zvesti, 18.9.1936, p. 2.

⁵³² Slovenské zvesti, 20.9.1936, p. 4.

⁵³³ Slovenské zvesti, 18.9.1936, p. 2.

⁵³⁴ Slovenské zvesti, 30.9.1936, p. 1.

daný rozpor, viedol k vzájomným invektívam, presadzovaniu „monopolu na pravdu“ v otázke správ o vojne a ako bolo vyššie dokázané, zahŕňal aj príležitostné fyzické útoky.

5.2 Slovenská tlač v období bitky pri Brunete (júl 1937)

V úvode druhého sledovaného obdobia (júl 1937) bolo možné pozorovať v prípade denníka *Národné noviny* určitú odchýlku od nestranného informovania o španielskej vojne z prvého sledovaného obdobia. Tentokrát v denníku dominovali správy o povstaleckom postupe, doplnené o tvrdenia, že „*odpor vládných je veľmi slabý...*“⁵³⁵, pričom správy o úspechoch vlády boli menej časté. Ľavicové oddiely boli demonizované („*Podľa správ španielskych novín zavraždili anarchisti na okolí Santanderu 25 farárov. Pred ich beštialitou nie je istá nijaká duchovná ani cirkevná osoba*“⁵³⁶) a kritike sa nevyhli ani slovenskí komunisti: „*Občianska vojna v Španielsku pohla našich komunistov k tomu, aby organizovali zbierky pre nešťastné Španielsko... (tí) 11 robotníci svojimi 20 korunami prispeli na kúpenie malinkej čiastky poriadneho granátu alebo inej smrtiacej zbrane... prečo komunisti nezberajú trpiacemu Slovensku? Prenechávajú to hádam komunistom španielskym? Počuli sme niekedy o tom, že by v Španielsku... boli zbierali pre chudákov na Kysuciach? Nie.*“⁵³⁷ Ani v tomto období nechýbali správy o medzinárodnej situácii, najmä o jednaniach Výboru pre neintervenciu ako aj komentáre presne odhadujúce situáciu („*Ešte sa neukončila krvavá a hrozná občianska vojna v Španielsku, ktorá stále hrozí rozšíriť sa na vojnu európsku...*“⁵³⁸). *Slovenský deník* v danej dobe pokračoval v objektívnom spravodajstve o španielskej vojne, publikujúc správy o úspechoch oboch bojujúcich strán a rovnako nestranne informoval denník o medzinárodnej situácii a jednaniach neintervenčného výboru. *Slovenský deník* tak referoval o príchode pozostatkov šiestich talianskych dôstojníkov „*usmrtených na italskom torpédoorci španielskymi bolševikmi pri bombovom útoku*“⁵³⁹ do Neapolu, no zároveň publikoval správu o príchode nemeckých dobrovoľníkov a vojnového materiálu do Španielska. Čo sa situácie na Slovensku týka, denník sa zaoberal schôdzou kongresu Únie združenia pre Spoločnosť národov, pričom „*o situácii v Španielsku bolo vyslovené pranie, aby bol hneď uplatnený Pakt Spoločnosti národov a aby bola vytvorená komisia, ktorá by preštudovala, ako čo najskôr možno zaistiť návrat k občianskemu mieru za súčasného zaistenia občianskych*

⁵³⁵ *Národné noviny*, 1.7.1937, p. 1.

⁵³⁶ *Národné noviny*, 8.7.1937, p. 1.

⁵³⁷ *Národné noviny*, 10.7.1937, p. 2-3.

⁵³⁸ *Ibidem*, p. 1.

⁵³⁹ *Slovenský deník*, 3.7.1937, p. 7.

slobôd.⁵⁴⁰ Taktiež boli prítomné informácie o podpore francúzsko-britských návrhov neintervencie zo strany Malej dohody a Balkánskej dohody, ako aj kritika biskupa Blahu, ktorý označil Andreja Hlinku za vodcu, vďaka ktorému na Slovensku nikdy nemôže dôjsť k vraždeniu ako v Španielsku. *Slovenský denník* v tomto prípade tvrdil: „Nie je totiž celkom pravda, že preto niet u nás nemeckého bezbožníctva, španielskeho vraždenia a ruského bolševictva, lebo máme Andreja Hlinku... predstavme si, že by celé Slovensko malo len jednu verejnú mienku, a to mienku časopisov Hlinkovej strany... v nich ďalej zrovna nabádajú našich občanov k mravom a lá Franco... veru mali by sme čochvíľa u nás nemeckú bezbožnosť, španielske vraždenie... keby sme mali len Andreja Hlinku, alebo keby všetci katolícki kňazi robili to, čo robí kážu Hlinkove časopisy.“⁵⁴¹ V závere sledovaného obdobia denník informoval o slabnúcom tlaku vládnych, pričom iniciatívy sa už chopili povstalci.

Denník *Slovák* aj v prvej polovici júla 1937 pokračoval v neobjektívnom a propovstaleckom spravodajstve, zdôrazňujúc povstalecké víťazstva a skorý pád Madridu a zároveň útočil na vládu, jej vrcholných predstaviteľov i vojenské oddiely. *Slovák* v tomto prípade pre zdôraznenie hrdinstva povstalcov navýšil počet vládnych útočníkov a radikálne znížil počet povstaleckých obrancov („Proti 10.000 nacionalistom útočilo posledné dni do 150.000 červených žoldošov“⁵⁴²) a ani v tomto období nechýbalo popieranie pravdivosti správ z ľavicových novín, antisemitizmus a dôraz na úlohu Sovietskeho zväzu a Kominterny, ktorá „zasiahne všetkými drastickými prostriedkami, aby donútila ľavičiarsku vládu Francúzska stať si otvorene na stranu barcelonských a valencijských bolševických agentov Moskvy.“⁵⁴³ Denník taktiež kritizoval slovenskú ľavicu a jej akcie na podporu španielskemu ľudu („Poštári prinášajú ľuďom na Slovensku výzvy od výboru pre pomoc demokratickému Španielsku. Je to vlastne prosba, v ktorej sa hovorí o nevinných katolíckych deťoch, „ktoré zabíja gen. Franco“, hovorí sa tam o pomoci pre kat. španielske ženy... že zozbierané peniaze odovzdajú „katolíkov“ Largo Caballerovi a „katolíkov“ gen. Miajovi, o tom vôbec nepochybujeme“⁵⁴⁴) a v otázke baskického katolicizmu aj Šrámkovu Československú stranu ľudovú („Kde je tu katolícke stanovisko? Kam sa to rúti celá Šrámkova strana?“⁵⁴⁵). V medzinárodnom kontexte *Slovák* informoval o údajnej prevahe povstalcov na diplomatickom poli, o zahraničných sympatiách v ich prospech a o tom, že „Berlín a Rím

⁵⁴⁰ Slovenský denník, 3.7.1937, p. 2.

⁵⁴¹ Slovenský denník, 14.7.1937, p. 4.

⁵⁴² Slovák, 13.7.1937, p. 2.

⁵⁴³ Ibídem, p. 1.

⁵⁴⁴ Slovák, 11.7.1937, p. 7.

⁵⁴⁵ Slovák, 8.7.1937, p. 1.

*stávajú si otvorene s celou svojou váhou na stranu nacionalistického Španielska.*⁵⁴⁶ Zároveň ale pochyboval o efektívite Výboru pre neintervenciu, pričom pokladal otázku: „*Kto môže ešte veriť v to, že krvavý španielsky problém vyrieši sa pri londýnskom zelenom stole?*“⁵⁴⁷ Dôkazom záujmu denníka *Slovák* o španielsku občiansku vojnu bola i rozsiahla päťdielna reportáž Karola Murgaša *Španielska dráma po roku*, ktorej prvé dva diely, publikované v prvej polovici júla 1937, označovali za pôvodcov nepokojov v Španielsku Kominternu i španielskych ľavičiarov, zdôrazňovali úlohu Moskvy, oslavovali Franca ako vlastenca a voľby z februára 1936 označovali ako koniec druhej etapy občianskej vojny (prvá skončila vyhlásením republiky – pozn. autora), ktorá „*zakončila sa porážkou občiansko-kresťanského tábora, ktorý dezorientovaný, nepripravený, vydaný bol napospas katom Kominterny.*“⁵⁴⁸

Ani *Slovenské zvesti* sa v priebehu prvej polovice júla neodklonili od neobjektívneho spravodajstva v otázke španielskeho konfliktu. Prevažovali správy o úspechoch vlády a ich postupe, aj keď prítomné boli aj komentáre o tom, že „*situácia je už veľmi vážna. Nemecké a talianske vojská teraz, majú obrovskú vojenskú prevahu, zaberajú nešťastné Baskicko...*“⁵⁴⁹ alebo o zatlačení vládnych oddielov povstalcami. Samozrejme, kritizovaní boli povstalci ako aj ich podporovatelia v zahraničí i na Slovensku, informácie pochádzajúce z tlače HSLS boli popierané, no prítomné boli aj správy o problémoch, ktorým musí čeliť republikánska vláda (nedostatok výzbroje, boj proti trockistom a „*iným pomáhačom francovcov...*“⁵⁵⁰). *Slovenské zvesti* sa venovali tiež manifestáciám a zbierkam v prospech španielskeho ľudu u nás i v zahraničí (dokonca aj v Turíne) a na rozdiel od predošlého sledovaného obdobia uverejňovali teraz listy slovenských dobrovoľníkov bojujúcich v Španielsku („*Pomoc španielskej republike je úder, nepriamo zasadený fašizmu, chystajúcemu vpád do ČSR! Nedá sa večne spoliehať na komitety intervenčnej neintervencie!*“⁵⁵¹). Kritike sa nevyhli ani martinskí národnári (SNS), ktorí sa čudovali úspechu zbierky na pomoc Španielsku v Martine („*Táto jednota slovenského ľudu v zásadnom postojí za vec pravdy a spravodlivosti je ohlasom duše toho národa, s ktorým martinskí páni nemajú už nič spoločného*“⁵⁵²). Znova bola zdôrazňovaná potreba spoločného postupu ľavice a v tomto zmysle boli prítomné aj výhrady voči československej sociálnej demokracii, ktorá jednotné vystupovanie odmietala. Čo sa medzinárodnej situácie týka, *Slovenské zvesti* pochvaľovali konanie ZSSR i Mexika, no

⁵⁴⁶ *Slovák*, 1.7.1937, p. 2.

⁵⁴⁷ *Slovák*, 3.7.1937, p. 2.

⁵⁴⁸ *Slovák*, 15.7.1937, p. 4.

⁵⁴⁹ *Slovenské zvesti*, 4.7.1937, p. 1.

⁵⁵⁰ *Ibidem*.

⁵⁵¹ *Slovenské zvesti*, 11.7.1937, p. 4.

⁵⁵² *Slovenské zvesti*, 14.7.1937, p. 2.

kritický postoj zaujali nielen voči Nemecku a Taliansku, ale aj voči Británii a Francúzsku, ktorých vlády boli označené ako „zbabelé a váhavé“⁵⁵³ či voči pápežovi alebo dokonca synovi Alfonza XIII., hemofilikovi, označovanému ako „degenerovaný povstalecký kráľovič.“⁵⁵⁴ Situácia v Španielsku bola popisovaná značne ambivalentne: na území dobytom povstalcami (ako ani v republikánskej zóne) nemal Franco údajne podporu a jeho medzinárodné pôžičky dokazovali, že povstalci sú v úzkych, na druhej strane u republikánov „ministerstvo školstva vo Valencii najnovšie chce zariadiť knižnice vo všetkých mestách a dedinách, obsadených vládnyim vojskom, ktoré majú slúžiť denným potrebám v zmysle kultúrnom.“⁵⁵⁵ Slovenské zvesti taktiež informovali o prebiehajúcom II. kongrese protifašistických spisovateľov v Španielsku, pričom podľa denníka sa však „nedá (sa) pochopiť a tým menej ospravedlniť zbabelosť a ústupčivosť tých spisovateľov, čo sa dali odradiť od účasti na zjazde pod zámenkou údajného rizika... takýmto odťahovaním sa od zodpovedného a statočného slova, od obrany kultúry pred fašizmom môže len oslabiť protifašistický kultúrny front...“⁵⁵⁶

V druhej polovici mesiaca júl v denníku *Národné noviny* aj naďalej prevažovali správy o víťazstvách povstalcov nad republikánskymi úspechmi a prítomné boli aj informácie o situácii vo Výbore pre neintervenciu, najmä o návrhoch o odvolaní dobrovoľníkov zo Španielska a priznaní vojnového práva bojujúcim stranám. Prítomná bola aj správa o tom, že generál Franco povolil zástupcom medzinárodnej tlače pobyt v celej povstaleckej zóne, ak budú písať pravdu, keďže tá je podľa neho „jediným našim spojencom v našom boji... chceme pre Španielsko západnú civilizáciu, chceme všade nastoliť poriadok a spravodlivosť.“⁵⁵⁷ Okrem až apokalyptického popisu bojov o Brunete, („Najstrašnejšia a najkrvavejšia bitka španielskej občianskej vojny“⁵⁵⁸) bola v tomto období publikovaná aj kritika voči zbierkam pre Španielsko, ku ktorým vyzývali *Slovenské zvesti*, pričom denník bol označený ako „Priekopník židovskej moci.“⁵⁵⁹ Informácie o povstaleckých úspechoch, ako aj o vládnom ústupe boli prítomné v sledovanom období aj v spravodajstve *Slovenského deníka*. Ten sa zaoberal tiež medzinárodnou situáciou (hlavne rokovaním vo Výbore pre neintervenciu) a publikoval i zaujímavú prednášku s názvom *Španielska občianska vojna z hľadiska námorného medzinárodného práva*. Čo sa týka situácie na Slovensku, denník sa kriticky vyjadroval na adresu HSĽS i jej tlače: „Ved' máme redakciu Slovenskej pravdy a tá všetko,

⁵⁵³ Slovenské zvesti, 8.7.1937, p. 2.

⁵⁵⁴ Slovenské zvesti, 15.7.1937, p. 3.

⁵⁵⁵ Slovenské zvesti, 13.7.1937, p. 4.

⁵⁵⁶ Slovenské zvesti, 8.7.1937, p. 4.

⁵⁵⁷ Národné noviny, 17.7.1937, p. 5.

⁵⁵⁸ Národné noviny, 27.7.1937, p. 1.

⁵⁵⁹ Národné noviny, 17.7.1937, p. 2.

najmä však víťazstvá nacionalistov prináša o plných 24 hod. skôr... dnes už každý, kto číta noviny... vie, že redakcia Slovenskej pravdy a Slovák má najlepších spravodajcov...“⁵⁶⁰ Slovenský denník informoval aj o situácii v oboch španielskych zónach, kritizujúc na jednej strane falošný nacionalizmus povstalcov, na strane druhej demoralizáciu vládnej milície, publikujúc tiež nepravdivú správu o tom, že „pri prvom výročí španielskej vojny odhadujú sa straty za rok bojov na oboch stranách na 800.000 mŕtvych a ranených. Čo sa týka strát na majetku, hovorí sa, že pri občianskej vojne španielskej stratila sa takmer polovica národného španielskeho majetku.“⁵⁶¹ Za falošné je možné tiež označiť informácie o údajnom povýšení Roblesa na ministra zahraničia a generála Jordanu na predsedu vlády v Burgose.

Denník *Slovák* sa ani v druhej polovici júla neodklonil od tendenčných správ v prospech povstalcov, ktorí boli rovnako ako aj ich víťazstvá oslavovaní, pričom vláda a situácia v republikánskej zóne boli vykresľované veľmi negatívne. *Slovák* upozorňoval na sovietsku a francúzsku intervenciu v konflikte („Bola to najtvrdšia skúška nacionalistických vojsk, keďže tu proti nim stáli divízie vycvičené sovietskymi a francúzskymi inštruktormi, vyzbrojené najmodernejšími ručnými a strojnými zbraňami“⁵⁶²) a na druhej strane síce priznával prítomnosť nemeckých a talianskych vojakov u povstalcov, no zároveň tvrdil, že „Francova armáda vôbec nemá úradne verbovaných vojakov, takže obidva štáty nebudú mať čo odvolávať.“⁵⁶³ Rovnako ako v predošlom období bola zdôrazňovaná úloha Moskvy a jej agentov na vládnom území, ako aj vo vyprovokovaní občianskej vojny a taktiež bola prítomná kritika a popieranie správ z ľavicových periodík. V medzinárodnom kontexte *Slovák* popisoval uznanie vlády generála Franca Britániou už len ako formálnu záležitosť, keďže anglická vláda je „už v skutočnosti na strane Francovej, len to formálne neuznáva...“⁵⁶⁴ a taktiež kritizoval neefektívnosť Výboru pre neintervenciu ako aj Moskvu, ktorá „márne chcela ústami Majského (sovietsky veľvyslanec v Londýne – pozn. autora) presvedčovať anglické kruhy, že sa neusiluje zboljševizovať ázijské a africké anglické kolónie, ku ktorému cieľu by sa veľmi dobre hodilo zboljševizované Španielsko...“⁵⁶⁵ V rámci situácie na Slovensku denník vyjadroval kritický postoj ku zbierkam a výzvam na pomoc Španielsku („Nepoznáme demokratické Španielsko a ak je reč o anarchistickom Španielsku, tomu nech pomáhajú tí, ktorým slúžilo... je samozrejmé, že každý, kto výzvu dostal, vrátil ju späť opäť nefrankovane

⁵⁶⁰ Slovenský denník, 18.7.1937, p. 4.

⁵⁶¹ Slovenský denník, 21.7.1937, p. 4.

⁵⁶² Slovák, 28.7.1937, p. 1.

⁵⁶³ Slovák, 24.7.1937, p. 2.

⁵⁶⁴ Slovák, 30.7.1937, p. 2.

⁵⁶⁵ Slovák, 31.7.1937, p. 1.

na adresu komediantskemu Výboru pre pomoc demokratickému Španielsku s podotknutím, aby sa starali o náš ľud a nie o španielskych anarchistov⁵⁶⁶) a v popise účastníkov takýchto manifestácií bolo jasne badať protižidovský diskurz. *Slovák* ale taktiež vyjadril výhrady voči zasadnutiu Medzinárodnej ženskej ligy v Luhačoviciach: „*Tieto dámy, ktoré so skutočným poslaním ženy v ľudskej spoločnosti nič spoločného nemajú, protestujú proti uznaniu národnej vlády generála Franca, lebo im sú milí len červení bolševickí a čierni anarchistickí vrahovia v Madride, Barcelone a Valencii.*“⁵⁶⁷ Na rozdiel od generála Franca, ktorého pevná ruka „*buduje nové Španielsko – kresťanské a spravodlivé*“⁵⁶⁸, demonizovanie republikánov sa dostalo až na takú úroveň, že baskické deti, ktoré boli v dôsledku ochrany pred vojnou poslané do Anglicka, denník popisoval ako „*deti anarchistov z Bilbaa, ktoré žijú v tábore vo Walesi, vystrašili obyvateľstvo kameňovým útokom na autá. Polícia, ktorá zakročovala, dostala tiež svoje, lebo deti sa ozbrojili nožmi.*“⁵⁶⁹ V druhej polovici júla 1937 *Slovák* publikoval posledné tri časti reportáže Karola Murgaša *Španielska dráma po roku*. Ich obsahom bola kritika španielskej vlády, jej vrcholných predstaviteľov a situácie v republikánskej zóne, zdôrazňovanie úlohy Kominterny v španielskom konflikte a jej kontroly španielskej ľavice, idealizácia povstaleckých veliteľov i pravicových politikov, viera vo víťazstvo povstalcov ako aj množstvo ideologicky zafarbených a falošných informácií. Z nich je možné spomenúť tvrdenie: „*Na čelo madridskej posádky namiesto statočného a poctivého vojaka Cabanellasa dostáva sa komunista Miaja a tento pripravuje bartolomejskú noc. Pomocou červených úderných oddielov majú sa po všetkých veľkých posádkach vyvraždiť poctiví nepolitizujúci dôstojníci...*“⁵⁷⁰ alebo informácie o začiatku sovietskej intervencie ešte pred vojnou („*Talianska a nemecká intervencia v Španielsku? Áno, je na strane Francovej. Lenže kto ju vyvolal? Moskva!*“⁵⁷¹). Za jednu z mála objektívnych informácií uverejnených denníkom *Slovák* v danom období je tak možné považovať správu o poklese československého exportu do Španielska v dôsledku vojny.

Ani denník *Slovenské zvesti* nezmenil v druhej polovici júla 1937 zavedenú dialektiku. Aj naďalej oslavoval vládne víťazstvá a idealizoval situáciu v republikánskej zóne, veril vo víťazstvo vlády a na druhej strane znova kritizoval povstalcov, nemeckú a taliansku intervenciu, ako aj HŠLS a ich periodiká. Nechýbali ani správy o zbierkach a manifestáciách

⁵⁶⁶ *Slovák*, 18.7.1937, p. 7.

⁵⁶⁷ *Slovák*, 31.7.1937, p. 2.

⁵⁶⁸ *Slovák*, 22.7.1937, p. 6.

⁵⁶⁹ *Slovák*, 28.7.1937, p. 5.

⁵⁷⁰ *Slovák*, 17.7.1937, p. 4.

⁵⁷¹ *Slovák*, 18.7.1937, p. 4.

na podporu španielskeho ľudu v zahraničí a v ČSR (vrátane informácií o činnosti Výboru pre pomoc demokratickému Španielsku) ako aj výzvy na spoločný postup ľavice. V tomto zmysle boli publikované pochvaly na margo zjednotenej socialistickej a komunistickej mládeže Španielska a výzvy na spoločný postup mládeže, nech „*mládež socialistická a komunistická (nech) vstúpi do Výborov na pomoc demokratickému Španielsku a nech sa tam... dožaduje, aby boli usporiadané spoločné prejavy mládeže na pomoc španielskemu ľudu.*“⁵⁷² Rovnako ako aj v predošlom období, publikovali *Slovenské zvesti* listy slovenských interbrigadistov, pričom chválili ich činnosť („*Po jednoročnom heroickom boji španielskeho ľudu nebo je stále viac a viac zachmúrené... a v týchto veľmi vážnych chvíľach nech nás nadchne duch našich milovaných synov a bratov, ktorí pod Madridom porážajú podpaľačov vojny...*“⁵⁷³). V rámci medzinárodnej situácie sa denník orientoval na kritiku Výboru pre neintervenciu a demokratických štátov (najmä Británie pre ústup pred Nemeckom a Talianskom v otázke uznania Francovej vlády) a uverejnil i výzvu k zrušeniu neutrality. Na domácej scéne sa okrem už spomenutej kritiky HSLS, ktorá protestovala proti zbierkam v prospech Španielska („*Zbierky na pomoc demokratickému Španielsku vykazujú pekný úspech... nepáči sa to pánom v redakcii Slováka a Slovenskej pravdy. A na okraj týchto zbierok roztrusujú demagogicky, že vraj o Španielsko je veľká starosť, ale o našich nezamestnaných, ktorých je vyše 300.000 niet starosti... aj na to sa pamätáme, ako v parlamente hlinkovskí poslanci boli za zrušenie podpôr nezamestnanosti*“⁵⁷⁴), vyskytli aj výhrady voči periodiku *Národní listy*, ktoré protestovalo proti prítomnosti československých spisovateľov na medzinárodnom kongrese spisovateľov v Španielsku, či kritika tých českých a slovenských demokratov, ktorí „*ešte vždy nevedia pochopiť, že víťazstvo španielskej demokracie znamená posilnenie i našej demokracie, kdežto pád tamtej znamená umožnenie fašistického útoku i na našu.*“⁵⁷⁵ Čo sa týka situácie v Španielsku, prítomná bola viditeľná dichotómia medzi povstalcami a vojakmi republikánskej armády, ktorí „*pomáhajú sedliakom pri terajších žatvách... ich práca poslúži určite k utuženiu zväzku medzi ľudovou armádou a obyvateľstvom španielskeho vidieka*“⁵⁷⁶, naproti tomu bola publikovaná správa o vzbure falangistov a karlistov proti zahraničným oddielom. Na rozdiel od predošlého obdobia však v druhej polovici júla bolo možné sledovať nárast správ o boji s povstaleckou piatou kolónou („*Systematické čistenie republikánskeho zázemia od príslušníkov Francovej tzv. 5. kolóny prináša denne cenné výsledky. Vo Valencii*

⁵⁷² Slovenské zvesti, 18.7.1937, p. 5.

⁵⁷³ Ibidem, p. 2.

⁵⁷⁴ Slovenské zvesti, 22.7.1937, p. 2.

⁵⁷⁵ Ibidem.

⁵⁷⁶ Slovenské zvesti, 21.7.1937, p. 3.

bolo práve odhalené skladisko zbraní na prostriedku záhrad na predmestí...⁵⁷⁷) ako aj väčší záujem o ženskú problematiku (najmä o Mierový zjazd ženskej ligy), no rovnako ako začiatkom augusta 1936 bol aj tentokrát uverejnený kritický článok o Juanovi Marchovi.

V druhom analyzovanom období tak bolo možné sledovať čiastočný odklon od objektívneho spravodajstva v prospech povstalcov a nárast kritiky republikánov v prípade denníka *Národné noviny*. Vzhľadom k minimálnym politickým zmenám v rámci SNS v danej dobe sa čiastočný nárast sympatií smerom ku povstalcom dá vysvetliť najskôr znechutením z chaosu a protináboženských aktivít v republikánskej zóne, znásobenému udalosťami v Katalánsku v máji 1937, no istú rolu mohlo ale zohrať i posilňovanie pozície HSĽS v rámci slovenskej politickej scény. Denníky *Slovák* a *Slovenské zvesti* pokračovali v tendenčnom a neobjektívnom spravodajstve ako aj vo vzájomných útokoch, navyše druhé menované periodikum kritizovalo aj sociálnych demokratov, ktorí nesúhlasili s jednotným postupom ľavice a vytvorením Ľudového frontu. *Slovenské zvesti*, orgán komunistickej strany, narastajúcimi výzvami na spoločný postup ľavice samozrejme sledoval neskôr úspešne uskutočňovanú politiku tvorby jednotného ľavicového frontu, ktorý následne komunisti celkom ovládli, tak ako tomu bolo v roku 1948 v Československu. Ako zápas o dominantné postavenie v rámci ľavice prostredníctvom eliminácie ideologických protivníkov, je možné vysvetliť tiež boj proti trockistom a ďalším skupinám údajnej povstaleckej piatej kolóny. V období bitky pri Brunete (júl 1937) tak zo sledovaných novín o udalostiach v Španielsku informoval plne objektívne len agrárnický *Slovenský deník*.

5.3 Slovensko a koniec španielskej občianskej vojny (marec 1939)

Ak bolo možné v priebehu júla 1937 sledovať v spravodajstve denníka *Národné noviny* postupný ideologický posun smerom k povstalcom, tak v marci 1939 referoval tento denník o Španielsku už jednoznačne v prospech pučistov. Periodikum síce objektívne informovalo o povstaleckých úspechoch a ich prevahe, no republikánov kritizovalo (*„Komunisti sa za bojov zmocnili časti potravín, určených pre zásobovanie civilného obyvateľstva Madridu. Časť odviezli do tajných skrýš a všetko čo nevedeli odviezť, zničili“⁵⁷⁸* alebo Azaña, ktorý sa stal *„obyčajným občanom a utečencom...“⁵⁷⁹*) a povstalcov ako aj situáciu na ich území idealizovalo (*„Barcelona obdrží úver vo výške až 65 miliónov pesiet na*

⁵⁷⁷ Slovenské zvesti, 25.7.1937, p. 1.

⁵⁷⁸ Národné noviny, 14.3.1939, p. 5.

⁵⁷⁹ Národné noviny, 2.3.1939, p. 2.

výstavbu mesta⁵⁸⁰ a „Vítazstvo Franca je len otázkou niekoľkých dní“⁵⁸¹). V rámci medzinárodnej situácie boli prítomné správy o uznaní Francovej vlády de jure zo strany Francúzska a Veľkej Británie a o následnom nadväzovaní kontaktov, o zlej situácii republikánov („Zdá sa, že celková situácia v Španielsku sa vyjasňuje v prospech Francov, lebo republikáni vidia proti sebe nielen vojská Francove, ale celý svet a budú iste nútení sa poddať“⁵⁸²) a o posledných dozvukoch zahraničnej intervencie („Dnes príde do Barcelony taliansky parník „Barletta“, ktorý vezie ako dar talianskeho národa katalánskemu obyvateľstvu 1 milión veľkých mäsitých konzerv, 1.500 q iných potravín a 600 q ovocných marmelád“⁵⁸³). Národné noviny takisto informovali o republikánskom Casadovom puči, kedy bola Negrínova vláda nahradená Radou národnej obrany (*Consejo Nacional de Defensa*), ktorá s Francom začala rokovať o mieri, ako aj o viacerých pokusoch o vzburu v republikánskej zóne. Postavenie vlády bolo vykresľované negatívne, no popis približne zodpovedal realite: „Situácia v Madride je veľmi vážna... v Madride trvajú prudké pouličné boje.“⁵⁸⁴ Tiež boli publikované vyjadrenia generála Franca, ktorý deklaroval svoju blahosklonnosť k porazeným. Týždenník *Gardista* v prvej polovici marca stál jednoznačne na strane povstalcov, tvrdiac, že Falange stojí „na strane pravdy Božej“ a členov Hlinkovej gardy prirovnával k Španielom („A preto ako Španieli v čase najhoršom dostali Alcázar, tak my Slováci, nie menším na naše pomery zázrakom, dostali sme HG“⁵⁸⁵).

Denník *Slovák* pokračoval aj v prvej polovici marca 1939 v propovstaleckom diskurze. Informoval o povstaleckých víťazstvách, pučistov a najmä Franca idealizoval („Hovorí sa, že generál Franco a generál Miaja boli dlhoročnými priateľmi a že ešte nedávno poslal generál Franco obhajcovi Madridu posolstvo, v ktorom výslovne sľuboval, že bude s lojálnymi protivníkmi zaobchádzať lojálne“⁵⁸⁶) a popieral správy pochádzajúce z Madridu a povstaleckú zónu vykresľoval pozitívne (fotografia s textom: „Takto vyzerá pouličný obraz katalánskeho hlavného mesta. Po oslobodení Barcelony vrátil sa do mesta pokoj a poriadok“⁵⁸⁷). Naproti tomu situácia u republikánov bola kritická („Zásobovanie Madridu stáva sa stále kritickejšim, lebo následkom nepokojov rozdeľovanie nie je v poriadku a obyvatelia neodvážia sa ukazovať

⁵⁸⁰ Národné noviny, 4.3.1939, p. 3.

⁵⁸¹ Národné noviny, 7.3.1939, p. 3.

⁵⁸² Národné noviny, 9.3.1939, p. 2.

⁵⁸³ Národné noviny, 2.3.1939, p. 6.

⁵⁸⁴ Národné noviny, 14.3.1939, p. 5.

⁵⁸⁵ *Gardista*, 4.3.1939, p. 3.

⁵⁸⁶ *Slovák*, 8.3.1939, p. 3.

⁵⁸⁷ *Slovák*, 14.3.1939, p. 5.

na uliciach zo strachu pred prestrelkami...⁵⁸⁸) a jej vrcholní predstavitelia démonizovaní, tvrdiac napríklad, že „v Guadalajare boli zatknutí na úteku traja komunistickí predáci s dvoma kuframi plnými klenotov, drahokamov, umeleckých predmetov atď.“⁵⁸⁹ Čo sa medzinárodnej situácie týka, Slovák kritizoval Moskvu („V tých miestach Európy, kde mienil moskovský internacionalizmus postaviť svoju výpadnú bránu proti európskej kultúre a civilizácii, bude stáť pevná bašta, ktorá nedovolí základy tejto kultúry a civilizácie nikým a ničím ohroziť“⁵⁹⁰) a zaoberal sa nadväzovaním zahraničných vzťahov Francovou vládou a tvrdil, že uznanie povstalcov de jure znamená posilnenie osi Berlín - Rím. Tiež bola publikovaná správa o tom, že „peseta „rudého“ Španielska na svetových burzách sa zrútila... len neoficiálne bola v Paríži obchodovaná 1 peseta za 1 centim.“⁵⁹¹ Republikánsky režim bol vykresľovaný negatívne, pričom Slovák informoval o nahradení Negrínovej vlády Radou národnej obrany, popisoval povstania a konflikty u republikánov a ich snahy vyjednať mier. Zároveň tvrdil, že „Azaňovou demisiou skončila sa neurčitá situácia španielskej červenej vlády...“⁵⁹² a dodával, že „je isté, že sa už pomalým síce, ale bezpečným tempom blíži chvíľa triumfálneho príchodu gen. Franca a jeho vojsk do Madridu.“⁵⁹³

V druhej polovici marca sa *Národné noviny* neodklonili od spravodajstva v prospech povstalcov, popisujúc ich úspechy a vykresľujúc pozitívne situáciu na ich území, na druhej strane ale kritizovali situáciu v republikánskej zóne („Hlavné mesto španielske Madrid, ktoré teraz po vstupe nacionálnych vojsko začína žiť novým životom, prestalo veľmi ťažké časy. Nedostatok potravín sa objavil už v septembri 1936. V nasledujúcej zime začalo obyvateľstvo hladovať... inou smutnou kapitolou je utrpenie väzňov v rudom Španielsku. Denne bolo ich mnoho popravených...“⁵⁹⁴) a republikánov nielen v Španielsku („Madrid je z veľkej časti podmíňovaný, lebo červení týmto spôsobom chceli si zaistiť možnosť vyhodit' Madrid do povetria...“⁵⁹⁵), ale aj vládnych utečencov v zahraničí. V globálnom kontexte boli prítomné správy o medzinárodných vzťahoch medzi Francovou vládou a zahraničím, ako aj komentáre zasadujúce povstalecké víťazstvo do širších súvislostí („Španielsko môže byť nástupným priestorom proti Francúzsku. Ak ním nebude, oslabí Francúzsko nutnosťou kryť vojensky aj

⁵⁸⁸ Slovák, 10.3.1939, p. 2.

⁵⁸⁹ Slovák, 11.3.1939, p. 2.

⁵⁹⁰ Slovák, 1.3.1939, p. 3.

⁵⁹¹ Slovák, 5.3.1939, p. 10.

⁵⁹² Slovák, 3.3.1939, p. 2.

⁵⁹³ Slovák, 12.3.1939, p. 3.

⁵⁹⁴ *Národné noviny*, 1.4.1939, p. 6.

⁵⁹⁵ *Národné noviny*, 30.3.1939, p. 2.

pyrenejské hranice...⁵⁹⁶) alebo titulok „*Rusko obviňuje Anglicko a Francúzsko pre pád Madridu.*“⁵⁹⁷ V rámci česko-španielskych vzťahov je významnou správou o rozpustení povstaleckého vyslanectva v Prahe a udržiavaní zastupiteľského úradu na úrovni konzulátu. Čo sa situácie v Španielsku týka, prítomné boli správy o mierových jednaniach a koncom mesiaca aj informácie o tom, že Madrid sa vzdal a občianska vojna sa skončila, keďže „*sa celé Španielsko nachádza teraz pod vlajkou Francovou.*“⁵⁹⁸ Rovnako i *Gardista* publikoval dňa 1.4. fotografiu s popisom: „*Kráľovský zámok v Madride, kde je už pánom gen. Franco.*“⁵⁹⁹

Taktiež *Slovák* pokračoval v druhej polovici marca v nastúpenom trende: chválil povstalcov a ich úspechy, situáciu na povstaleckom území vykresľoval pozitívne a zároveň kritizoval republikánov (najmä z dôvodu ničenia kostolov), pričom k ich démonizácii využil prirovnanie k maďarskému útoku na Slovensko („*Len k barbarškému výčinu najzúrivejších bolševikov v Španielsku možno prirovnať to, čo sa prihodilo v Spišskej Novej Vsi.*“⁶⁰⁰). Denník informoval o záujme španielskej tlače o situáciu v strednej Európe, pričom „*konečné upokojenie v dunajskej oblasti prvý raz po svetovej vojne prináša podľa španielskeho názoru možnosť plnenia historickej úlohy Európy v tejto jej časti.*“⁶⁰¹ Čo sa týka situácie na Slovensku, *Slovák* priniesol správu o otvorení protibolševickej výstavy v Bratislave (aj s materiálom údajne svedčiacim o barbarstve bolševikov v Španielsku) a na konci občianskej vojny publikoval aj text Tisovho telegramu Francovi doplnený o komentár: „*Keď sa Španielsko zmiatlo v krvi, už vtedy sme s najsrdečnejšou spoluúčasťou sledovali jeho osudy a neváhali sme sa postaviť na stranu toho, kto obraňoval španielske právo proti svetovládnym snahám Tretej internacionály... veríme, že národné Španielsko nezabudne na tých, ktorí tu v strede Európy pomáhali udržiavať sympatie pre hrdinný boj španielskeho národa proti deštruktívnym elementom.*“⁶⁰² V medzinárodnom kontexte denník kritizoval úlohu Kominterny, ktorá ale bola v Španielsku porazená a rovnako kritizoval aj Francúzsko a Britániu, ktoré v španielskom prípade postupovali politicky neobozretne, netakticky a „*svojou politikou vlastne komunistickej internacionále veľmi výdatne sekundovali.*“⁶⁰³ Na druhej strane komentoval zblíženie povstalcov s Nemeckom a Talianskom a pravdepodobné rozšírenie osi Berlín - Rím o Madrid, pričom pád Madridu bol „*len zakončením nutného*

⁵⁹⁶ Národné noviny, 28.3.1939, p. 3.

⁵⁹⁷ Národné noviny, 31.3.1939, p. 3.

⁵⁹⁸ *Ibidem*.

⁵⁹⁹ *Gardista*, 1.4.1939, p. 9.

⁶⁰⁰ *Slovák*, 29.3.1939, p. 4.

⁶⁰¹ *Slovák*, 26.3.1939, p. 3.

⁶⁰² *Slovák*, 31.3.1939, p. 3.

⁶⁰³ *Slovák*, 30.3.1939, p. 1.

dejinného vývoja a naplňuje aj po stránke faktickej stav, ktorý politická Európa už po stránke právnej prijala.“⁶⁰⁴ Na konci konfliktu tvrdil, že „ročníky slovenských časopisov, nášho „Slováka“ a „Slovenskej pravdy“, známa románová reportáž Karola Murgaša „Hrdinovia Alcazaru“, stoja k dispozícii každému, aby sa presvedčil o tom, že v európskom boji o národné Španielsko... stáli sme my Slováci od prvopočiatku a nekompromisne na strane španielskeho nacionalizmu.“⁶⁰⁵

Posledné sledované obdobie a zároveň záver španielskej občianskej vojny (marec 1939) nebolo v slovenskej tlači tak bohaté na správy a komentáre súvisiace so španielskym konfliktom ako obdobie bitky pri Brunete (júl 1937) či dokonca prvá fáza vojny (júl-september 1936). Táto skutočnosť sa dá vysvetliť zložitou situáciou v domácej politike ako aj už jasným osudom Španielska v marci 1939. V dôsledku začlenenia SNS do štátostrany HSLS-SSNJ, ovládanej ľudákmi, ako aj silnej cenzúre nebolo možné, aby *Národné noviny* prezentovali odlišný postoj k španielskemu konfliktu ako strana HSLS-SSNJ a jej denník *Slovák*, ktorý ako už bolo vyššie dokázané, od začiatku konfliktu sympatizoval s povstalcami. Iný ako propovstalecký diskurz sa nedal očakávať ani od týždenníka Hlinkovej gardy, *Gardista*. Keďže denníky *Slovenské zvesti* a *Slovenský denník* zanikli už v roku 1938, v marci 1939 tak *Slovák* už nemal oponenta, proti ktorému by mohol (nielen v otázke španielskej vojny) na svojich stránkach útočiť a argumentovať v prospech povstalcov. Je nutné tiež pripomenúť, že zánik Česko-Slovenska a vznik samostatného Slovenského štátu bol v marci 1939 určite aktuálnejšou témou ako záver španielskej občianskej vojny, bez ohľadu na propovstalecké sympatie HSLS. V neposlednom rade, situácia v Španielsku taktiež ovplyvnila úbytok správ o konflikte na Slovensku – už začiatkom marca totiž bolo o víťazstve povstalcov, a najmä o víťazstve generála Franca, rozhodnuté. Na záver je preto možné konštatovať, že počet správ a komentárov o občianskej vojne postupom času klesal a rovnakú tendenciu nabralo aj objektívne spravodajstvo o španielskej občianskej vojne, ktoré už v marci 1939 na Slovensku neexistovalo.

⁶⁰⁴ Slovák, 29.3.1939, p. 3.

⁶⁰⁵ Slovák, 31.3.1939, p. 3.

Záver

Problematika československo-španielskych vzťahov v priebehu španielskej občianskej vojny, rovnako ako aj otázka slovensko-španielskych stykov v období 1939-1945, zohráva kľúčovú úlohu v rámci vývoja vzťahov medzi týmito (dnes) tromi krajinami. Španielsky konflikt, ktorý mnohí historici považujú za prvú fázu 2. svetovej vojny, zavŕšil polarizáciu španielskej spoločnosti, pričom rovnaký proces vrcholil, s príspevom vplyvu španielskej vojny, v danej dobe i na Slovensku. Československá republika, ktorá bola v druhej polovici tridsiatych rokov vydaná napospas nacistickému Nemecku, v dôsledku medzinárodných udalostí ako aj kvôli vnútro politickej situácii, na jeseň 1938 prijala zákon o autonómii Slovenska, kde sa k moci dostala štátostrana HSĽS-SSNJ. Zjednotením väčšiny slovenských politických strán a perzekúciou politických oponentov bola zaručená ideologická jednota a následne, po vzniku Slovenského štátu - nemeckého satelitu v marci 1939, aj samostatnosť Slovenska.

Je síce pravdou, že záujem na Slovensku o udalosti v Španielsku v období rokov 1936-1939, a to hlavne v literatúre a periodikách pochádzajúcich zo slovenskej politickej ľavice a pravice bol enormný, no bolo by chybou tvrdiť, že španielska občianska vojna významnejšie ovplyvnila politický vývoj v Československu. Každá z bojujúcich strán v španielskom konflikte mala na Slovensku svojich podporovateľov, no s odhliadnutím od československých interbrigadistov a zbierok na pomoc republike (ktorých význam a rozsah bol značne obmedzený) sa pomoc republikánom i povstalcem obmedzovala len na stotožnenie sa s ich bojom na ideologickej úrovni a vyjadrením podpory v literatúre a tlači. Napriek tomu však literatúra, ako aj správy o španielskej občianskej vojne vo významnej miere ovplyvňovali slovenskú verejnú mienku v danom období.

S odhliadnutím od prvých dvoch kapitol, ktoré sú historickým uvedením do problematiky slovensko-španielskych a česko-slovenských vzťahov sa diplomová práca snažila prostredníctvom analýzy dobovej slovenskej tlače a literatúry ozrejmiť záujem o španielsku občiansku vojnu na Slovensku v rokoch 1936-1939. Aj keď správy a komentáre o situácii v Španielsku ponúkali v období prvej republiky všetky sledované periodiká zo širokého politického spektra, je možné konštatovať, že informácie a komentáre pochádzajúce z novín slovenskej ľavice (*Slovenské zvesti*) ako aj pravice (*Slovák*) boli menej objektívne ako správy z tlačových orgánov agrárnej strany či SNS. V dôsledku ukončenia publikácie denníkov *Slovenské zvesti* a *Slovenský deník* už v roku 1938, boli sledované a analyzované

v roku 1939 iba denníky *Slovák* a *Národné noviny*, pričom v oboch (rovnako ako aj v týždenníku *Gardista*), bolo možné badať jasne propovstalecký diskurz.

Vrcholenie polarizácie slovenskej spoločnosti, ako aj záujem o udalosti v Španielsku najmä na strane slovenskej politickej ľavice a pravice dokladajú slovenské literárne diela. Publikácie pochádzajúce zo slovenskej ľavice (Laco Novomeský: *Od Cerbére po Brunete*; František Miloš Komzala a Ľudovít Žibrita: *Španielsko včera a dnes*; DAV: *Bráňte Španielsko!* a L.N.: *Slovenskí hrdinovia vo Španielsku*), no najmä slovenská pravicová literatúra (Karol Murgaš: *Hrdinovia Alcazaru*) sú ukážkou podpory strán bojujúcich v španielskom konflikte prostredníctvom propagandistickej literatúry. Obraz španielskeho konfliktu, ktorý toto politické súperenie a uzurpovanie monopolu na pravdu v otázke informácií o španielskej vojne vytvorilo, bol nutne dichotomický. Kritika až démonizácia ideologických oponentov na domácej politickej scéne či v rámci španielskeho bojiska bola prítomná v literatúre slovenskej ľavice aj pravice, zaoberajúcej sa španielskou občianskou vojnou. Je preto možné konštatovať, že na rozdiel od dobovej slovenskej tlače, v rámci ktorej periodiká *Slovenský denník* a *Národné noviny* poskytovali pred rokom 1939 relatívne objektívny pohľad na španielsku vojnu, v slovenskej dobovej literatúre o španielskej občianskej vojne nebol tento trend prítomný.

Intenzita československo-španielskych kontaktov v medzivojnovom období, ako aj záujem o udalosti v Španielsku v slovenskej tlači a literatúre z obdobia občianskej vojny však dokazujú, že vzťahy medzi týmito krajinami boli udržiavané aj v tomto, pravdepodobne najťažšom období v rámci ich historického vývoja. Podpora španielskych republikánov slovenskou ľavicou, ako aj sympatizovanie s povstalcami zo strany slovenskej pravice dokladajú napriek geografickej vzdialenosti určitú ideologickú blízkosť spomenutých krajín. Aj napriek súčasnému charakteru diplomatických vzťahov medzi Slovenskom a Španielskom je možné konštatovať, že slovenská historiografia sa venuje tejto problematike len veľmi okrajovo. Vyššie uvedené zistenia by preto mohli byť vecným príspevkom k otázke slovensko-španielskych stykov a výsledky by mohli byť prínosné nielen pre ďalší výskum v danej problematike, ale môžu prispieť aj k lepšiemu pochopeniu historických vzťahov a súvislostí medzi danými štátmi.

Zoznam literatúry a prameňov

Dobové periodiká

Gardista, roč. I, č. 7-9.

Národné noviny, roč. 67, č. 83-112.

Národné noviny, roč. 68, č. 76-88.

Národné noviny, roč. 70, č. 50-77.

Slovák, roč. XIX, č. 146-170.

Slovák, roč. XVIII, č. 162-225.

Slovák, roč. XXI, č. 50-77.

Slovenské zvesti, roč. I, č. 42-94.

Slovenské zvesti, roč. II, č. 125-144.

Slovenský deník, roč. XIX, č. 162-224.

Slovenský deník, roč. XX, č. 148-172.

Dobová literatúra

DAV. *Bráňte Španielsko!* Praha: posl. V. Široký, 1937.

MURGAŠ, Karol. *Hrdinovia Alcazaru*. Bratislava: Slovák, 1937.

NOVOMESKÝ, Ladislav. *Od Cerbére po Brunete*, in: *Desaťročia do chvíľ skĺbené*. Bratislava: Smena, 1984.

ŽIBRITA, Ľudovít & KOMZALA, František M. *Španielsko včera a dnes*. Bratislava: Robotnícka akadémia pre Slovensko, 1937.

L.N. *Slovenskí hrdinovia vo Španielsku*. Bratislava: František Zupka, 1938.

Memoáre

MIKUŠ, Jozef A. *Pamäti slovenského diplomata*. Martin: Matica slovenská, 1998.

ORWELL, George. *Hold Katalánsku*. Praha: Odeon, 1991.

Sekundárna literatúra

BEEVOR, Antony. *Španelská občanská válka*. Praha: Beta-Dobrovský, 2004.

BOWEN, Wayne H. & ALVAREZ, José E. (ed.). *A Military History of Modern Spain: From the Napoleonic Era to the International War on Terror*. Connecticut: Praeger Security International, 2007.

BYSTRICKÝ, Valerián & KOVÁČ, Dušan & PEŠEK, Jan. *Klíčové problémy moderných slovenských dejín 1848-1992*. Bratislava: Veda, 2012.

CASANOVA, Julián. *The Spanish Republic and Civil War*. New York: Cambridge University Press, 2010.

CASANOVA, Marina. *La diplomacia española durante la guerra civil*. Madrid: Ministerio de asuntos exteriores, 1996.

CÍLEK, Roman. *Krvavá předehra - Španělsko, 1936-1939: Občanská válka a zahraniční intervence*. Praha: Epoque, 2004.

DEJMEK, Jindřich. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002.

EIROA, Matilde. *Las relaciones de Franco con Europa Centro-Oriental (1939-1955)*. Barcelona: Editorial Ariel, 2001.

CHALUPA, Jiří. *Zápisky o válce občanské*. Praha: Lidové noviny, 2002.

CHALUPA, Jiří. *Španělsko*. Praha: Nakladatelství Libri, 2010.

JACKSON, Gabriel. *The Spanish Republic and the Civil War, 1931-1939*. Princeton: Princeton University Press, 2012.

- KOVÁČ, Dušan. *20. storočie: storočie svetla, storočie temna*. Bratislava: Q 111, 2000.
- KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007.
- LIPTÁK, Lubomír. *Slovensko v 20.storočí*. Bratislava: Kalligram, 1998.
- MAHONEY, William M. *The history of the Czech Republic and Slovakia*. Santa Barbara: Greenwood, 2011.
- MALAGÓN DEL CERRO, Rafael. *Toledo 1936-1939. La Ciudad en la Guerra Civil*, in: *Archivo Secreto*, núm. 5, 2011.
- MANNOVÁ, Elena. *Krátke dejiny Slovenska*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2003.
- OPATRŇÝ, Josef (ed.). *Las relaciones checo-españolas*. Ibero-Americana Pragensia. Supplementum, Praga: Karolinum, 2007.
- OPATRŇÝ, Josef (ed.). *Las relaciones checo-españolas: viajeros y testimonios*. Ibero-Americana Pragensia. Supplementum. Praga: Karolinum, 2009.
- PEKNÍK, Miroslav & PETROVIČOVÁ, Eleonóra (ed.). *Laco Novomeský: kultúrny politik, politik v kultúre*. Bratislava: Ústav politických vied SAV, 2006.
- PRESTON, Paul (ed.). *Revolution and war in Spain, 1931-1939*. London & New York: Taylor & Francis, 2002.
- PRESTON, Paul. *The Politics of Revenge: Fascism and the military in twentieth-century Spain*. London: Routledge, 1995.
- PRESTON, Paul. *Franco*. Praha: BB art, 2001.
- REQUENA, Manuel & EIROA, Matilde. *Al lado del gobierno republicano: los brigadistas de Europa del Este en la guerra de España*. Cuenca: Universidad de Castilla-La Mancha, 2009.
- SEIDMAN, Michael. *Republic of Egos: A Social History of the Spanish Civil War*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2002.
- SPRINGEROVÁ, Pavlína, (ed.). *Sedmdesát let od vypuknutí španělské občanské války - vnitřní a vnější aspekty konfliktu*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007.

SZÁRAZ, Peter (ed.). *Španielsko a stredná Európa: Minulosť a prítomnosť vzájomných vzťahov*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2004.

ŠTEFANOVIČ, Milan. *Zrod slovenskej štátnosti a zánik česko-slovenskej federácie*. Bratislava: IRIS, 1999.

UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007.

VAŠŠ, Martin. *Slovenská otázka v 1. ČSR (1918-1938)*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2011.

Odborné štúdie

CASANOVA, Marina. *El problema de las minorías en Checoslovaquia durante la I República (1918-1938)*, in: *Espacio, tiempo y forma*, 8/1995.

EIROA, Matilde. *España, refugio para los aliados del Eje y destino de anticomunistas (1939-1956)*, in: *Ayer*, 67/2007.

EIROA, Matilde. *La embajada en Praga y el servicio de información de Luis Jiménez de Asúa*, in: VIÑAS Ángel (coord.). *Al servicio de la República: diplomáticos y guerra civil*. Madrid: Marcial Pons, 2010, dostupné na: <http://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/12237/embajada_eiroa_2010.pdf?sequence=1>, [3.4.2017].

GONZÁLEZ MADRID, Damián A. “Sin novedad en el Alcázar”. *El triunfo de la reacción en Toledo (1936-1945)*.

VI Encuentro de Investigadores sobre el Franquismo, Zaragoza, CC. OO., 2006, dostupné na: <http://www.uclm.es/AB/humanidades/seft/pdf/textos/damian/sin_novedad.pdf>, [14.1.2017].

KNUDSON, Jerry W. *El Alcázar: Daily Under Siege*. in: *Journalism Quarterly*, Vol. 66, Issue 2, Summer 1989.

KUCÍK, Štefan. *Americkí Slováci a autonomistické hnutie na Slovensku (1918-1938)*, in: *Dvacáté století – The Twentieth Century*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, roč. 5, č. 2, 2013.

NÁLEVKA, Vladimír. *Československo-španělské vztahy v letech občanské války 1936-1945*, in: *Dvacáté století: ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*. Praha: Filozofická fakulta UK, 2004.

NÚÑEZ-HERRADOR, Esther Almarcha & SÁNCHEZ SÁNCHEZ, Isidro. *El Alcázar de Toledo: La construcción de un hito simbólico*, in: *Archivo Secreto*, núm. 5, 2011.

REIG TAPIA, Alberto. *El asedio del Alcázar: Mito y símbolo político del Franquismo*, in: *Revista de Estudios Políticos (Nueva Época)*, núm. 101, Julio-Septiembre 1998.

Univerzitné práce

NEDVĚD, Jiří. *Českoslovenští dobrovolníci, mezinárodní brigády a občanská válka ve Španělsku v letech 1936 – 1939*. Diplomová práce. Univerzita Karlova, 2008.

PURNOCHOVÁ, Tereza. *Československo - španělské vztahy v meziválečném období*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, 2014.

VURM, Filip. *Československo-španělské vztahy 1945-1975*. Diplomová práce. Univerzita Karlova, 2007.

Internetové zdroje

Bojovník, č. 17/2011, dostupné na: <http://www.szpb.sk/bojovnik/Bojovnik_172011.pdf>, [20.4.2017].

Sčítanie ľudu 1930, dostupné na:

<http://sodb.infostat.sk/SODB_19212001/slovak/1930/format.htm>, [31.10.2016].

PODOLEC, Ondrej. *18. december 1938 – voľby do Snemu Slovenskej krajiny – prvého slovenského zákonodarného orgánu*, dostupné na: <<http://www.upn.gov.sk/sk/18-december-1938-%E2%80%93-volby-do-snemu-slovenskej-krajiny-%E2%80%93-prveho-slovenskeho-zakonodarneho-organu/>>, [3.11.2016].

LACKO, Martin. *2. november 1938 - Viedenská arbitráž – Mníchov pre Slovensko*, dostupné na: <<http://www.upn.gov.sk/sk/2-november-1938---viedenska-arbitraz-%E2%80%93-mnichov-pre-slovensko-/>>, [3.11.2016].

MORENO, Jose. *Casas se acerca a la vida del canónigo Gallegos Rocafull*, dostupné na: <http://www.diariocordoba.com/noticias/cultura/casas-acerca-vida-canonigo-gallegos-rocafull_813346.html>, [14.4.2017].